

**Bērnu un ģimenes lietu ministrija
Centrs pret vardarbību “Dardedze”**

**“Laulību, dzimstības un pozitīvu bērnu un vecāku
attiecību veicinošo faktoru izpēte”**

Sandra Sebre, Laura Ļebedeva, Ilze Trapenciere

Rīga, 2004

SATURS

1. IEVADS	3.lpp.
2. METODIKAS RAKSTUROJUMS	5.lpp.
3. PĒTĪJUMA DALĪBNIEKU RAKSTUROJUMS	13.lpp.
4. APTAUJĀTO VIEDOKLIS PAR BĒRNU SKAITU ĢIMENĒ	24.lpp.
5. UZSKATI PAR LAULĪBU	29.lpp.
6. UZSKATI PAR BĒRNIEM	34.lpp.
7. VĒRTĪBAS SAISTĪBĀ AR ĢIMENI UN BĒRNIEM	44.lpp.
8. BĒRNU NORĀDĪTĀ ATTIEKSME ĢIMENĒ	48.lpp.
9. VECĀKU VARDARBĪGA RĪCĪBA	51.lpp.
10. VECĀKU VARDARBĪBAS PIEREDZE BĒRNĪBĀ	64.lpp.
11. SECINĀJUMI	69.lpp.
12. IETEIKUMI	75.lpp.
IZMANTOTĀ LITERATŪRA	82.lpp.

1. IEVADS

Bērnu labklājība, pozitīvas bērnu un vecāku attiecības, kā arī tiesības augt un attīstīties pēc iespējas gādīgas un atbalstošas ģimenes vidē – tie ir pamatprincipi, kuri ir nosprausti ANO konvencijā par bērnu tiesībām, Latvijas valsts bērnu tiesību aizsardzības likumā un valdības nosacītājās prioritātēs u.c. Diemžēl patreiz Latvijas valstī ir vairāki apstākļi, kas rada šķēršļus šādai vēlamai attīstībai. Kopš 1990.gada reģistrēto laulību skaits ir uz pusi samazinājies (1990.gadā bija 8,8 reģistrētu laulību uz 1000 iedzīvotājiem, bet 2002.gadā tikai 4,2). 2002. gadā 43% bērniņi dzima vecākiem, kuri nebija reģistrējušies laulībā. Turklāt, gan bērni, kuri aug ģimenē ar vienu vecāku, gan bērni, kuri aug ģimenēs ar abiem vecākiem, nereti norāda, ka viņi cieš no vecāku vardarbīgas rīcības. 1998.gadā aptaujājot skolas vecuma bērnus no 10 – 14 gadiem, 29% uzrādīja, ka cieš no vecāku emocionālas vardarbības, un 17% uzrādīja, ka cieš no vecāku fiziskas vardarbības. Kopumā 33% no bērniem uzrādīja, ka cieš no emocionālas vai fiziskas vardarbības ģimenē. Šo bērnu vecāki, savukārt, norādīja, ka viņi nereti izmanto tādus audzināšanas paņēmienus, kas ir līdzīgi tiem, kurus viņi ir piedzīvojuši savā bērnībā.

Dzimstība, līdzīgi kā laulību reģistrācija, kopš 1990.gada ir gandrīz samazinājusies uz pusi: 1990.gadā summārais dzimstības koeficients bija 2,0, 2001.gadā tas bija 1,21 un 2002.gadā tas bija 1,23. Latvijas dzimstības koeficients ir viens no zemākajiem visā Eiropā.

Lai 2004.gadā izpētītu situāciju Latvijā, kura saistīta ar jautājumiem par laulību, dzimstību, bērnu un vecāku attiecībām, tika attīstīts un veikts īpašs pētījums. Šī pētījuma pasūtītājs ir Īpašo uzdevumu ministra bērnu un ģimenes lietu sekretariāts. Pētījuma mērķis ir rast atbildes uz jautājumiem, kurus 2003. gada pavasarī izvirzīja sekretariāts. Tie ir jautājumi par dzimstību un laulību veicinošiem faktoriem, pievēršot īpašu vērību uzskatiem un vērtībām. Papildus tika izvirzīts jautājums par bērnu un vecāku attiecību patreizējo situāciju Latvijā. Par pozitīvu attieksmi pret bērnu, iepretim vecāku vardarbīgai rīcībai pret saviem bērniem.

Pētījuma mērķi. Pētījumam ir trīs mērķi, kuri saistīti ar laulības, dzimstības un pozitīvu bērnu un vecāku attieksmes veicinošiem faktoriem.

- 1. mērķis.** Noskaidrot sociālos, ekonomiskos un psiholoģiskos apstākļus, kas veicina vai ierobežo Latvijas jauno pāru vēlēšanos stāties reģistrētā laulībā un dzemdēt, audzināt bērnus. Kāda ir nostāja saistībā ar aborta jautājumiem. Pretēji iepriekšējiem pētījumiem par demogrāfiskiem jautājumiem, kuri vairāk pievērta vērību ekonomiskiem apstākļiem, šis pētījums ir vērsts uz to, lai radītu padziļinātāku izpratni par indivīda un sabiedrības vērtību prioritātēm, pieaugušā bērniecības pieredzes ietekmi saistībā ar viņa patreizējām vēlmēm un reālo rīcību attiecībā uz laulību un ģimenes attīstību.
- 2. mērķis.** Noskaidrot sociālos, ekonomiskos un psiholoģiskos apstākļus, kas veicina pozitīvas bērnu un vecāku attiecības, iepretim tiem apstākļiem, kuru rezultātā notiek vardarbība ģimenē. Otrais pētījuma mērķis, ir noskaidrot apstākļus, kuri veicina šo pozitīvo pagriezieni uz pozitīvām bērnu un vecāku attiecībām.
- 3. mērķis.** Noskaidrot, kā skolēni vērtē savu situāciju ģimenē, savas attiecības ar vecākiem, savu vecāku audzināšanas paņēmienus. Pētīsim arī vecāku vardarbīgās rīcības sekas (piemēram, depresiju, trauksmi, dusmas, uzvedības problēmas).

2. METODIKAS RAKSTUROJUMS.

Pētījums organizēts divos posmos. Katrā posmā izmantota atšķirīga metodiskā pieeja. Pirmajā aptaujas posmā izmantota kvalitatīvā metode, otrajā - kvantitatīvā.

1. Pirmais posms: Padziļinātās intervijas. Tika veiktas 24 padziļinātās intervijas ar 12 pāriem:

- a) 3 sievietes/ 3 vīrieši (23 – 35 g.v.) bez bērniem, laulāti vai saderināti;
- b) 3 sievietes/ 3 vīrieši (23-35 g.v.) bez bērniem, nelaulāti;
- c) 3 sievietes/ 3 vīrieši (25 - 38 g.v.) ar vienu bērnu;
- d) 3 sievietes/ 3 vīrieši (30 - 50 g.v.) ar 2-3 bērniem;
- e) 3 sievietes/ 3 vīrieši (30 - 50 g.v.) ar četriem vai vairāk bērniem.

Katrā nosauktajā grupā tika izvēlēti respondenti ar dažādiem socioekonomiskajiem apstākļiem. Intervijas notika respondentu mājās vai kādā citā piemērotā vidē, kur varēja sarunāties divatā bez blakus traucējumiem. Visas intervijas tika ierakstītas diktofonā. Interviju teksti tika atšifrēti pilnībā.

Interviju jautājumi. Intervijas noritēja pēc strukturētiem, iepriekš sastādītiem jautājumiem. Respondentiem, kas nav laulājušies tika vaicāts par šo viņu izvēli. Individīdiem bez bērniem tika vaicāts par savu izvēli līdz šim nedzemdēt bērnus un par saviem nākotnes plāniem attiecībā uz šo jautājumu. Visiem respondentiem tika vaicāts par iecerēto ģimenes lielumu un par potenciālajiem faktoriem, kas ietekmē šo izvēli – finansiālajiem aspektiem, darba apsvērumiem, bērna kopšanas iespējām u.c. Otrajā intervijas daļā, visiem intervējamajiem tika vaicāts par savām attiecībām ar vecākiem bērnībā un par vecāku audzināšanas pieejām. Papildus tika vaicāts par respondenta patreizējiem uzskatiem saistībā ar audzināšanas metodēm – vai tās ir (būs) līdzīgas saviem vecākiem, vai atšķirsies no tiem – un, kas ietekmē šo atšķirību. Respondentiem vaicāja par viņu trīs vissvarīgākajām vērtībām.

2. Otrais posms: aptauja. Tika aptaujāti atšķirīgu grupu respondenti:

- skolēni (5., 9., 12.klase),
- skolēnu vecāki (5. un 9.klase),
- pirmsskolas vecuma bērnu vecāki,
- pieaugušie bez bērniem,
- augstskolas studenti.

Tika plānots aptaujāt 3180 respondentus, atbilstoši izlasei tika sagatavotas un nosūtītas 3180 anketas. Pieaugušo aptauja tika organizēta kā pasta aptauja, lai nodrošinātu vecāku atbilžu objektivitāti un anonimitāti. Pasta aptaujas rezultativitāte šajā pētījumā ir 41.2%, kas uzskatāms par samērā augstu rezultātu. Pasta aptauju starptautiskā pieredze liecina, ka pasta aptaujās 40% rezultativitāte uzskatāma par labu.

Aptaujās piedalījās un uz anketu jautājumiem atbildēja 1988 respondenti.

Skolēnu, vidusskolēnu un augstskolu studentu aptauja tika veikta klasē vai auditorijā. 5. un 9. klases skolēniem lūdzām, lai viņi saviem vecākiem nodod aptaujas anketu aploksni ar marku un pētījuma veicēju adresi. Vecākiem anketu vajadzēja aizpildīt, ielikt aploksnē un nosūtīt pētniekiem. Pirmskolas bērnu vecāki saņēma aptaujas no audzinātājām, kuras viņām bija atstājuši pētnieki. Arī viņu aptaujas anketām klāt bija pievienota aploksne ar marku un adresi. Pieaugušie, kuriem nav bērnu aptaujas anketes saņēma darba vietās vai personīgi no kāda pētījuma komandas dalībnieka – arī ar klātpievienotu aploksni.

1 988 respondentu sadalījums ir šāds:

- 288 - 5. klases skolēni (vidējais vecums 11,5 g.)
- 277 - 9. klases skolēni (15,2 g.)
- 259 - 12. klases vidusskolēni (17,9 g.)
- 370 - 5. un 9. klases skolēnu vecāki (39,6 g.)
- 251 - pirmsskolas bērnu vecāki (32,0 g.)
- 238 - pieaugušie bez bērniem (28,2 g.)
- 305 - universitātes studenti (21,1 g.)

KOPĀ iegūti dati no 1988 aizpildītām aptaujas anketām.

Respondentu sadalījums pa novadiem un rajoniem.

Aptaujā piedalījās 824 skolēni un vidusskolēni no šādām pilsētām un lauku rajoniem: Cēsis, Priekuļi, Ozolnieki, Jelgava, Daugavpils, Špoģi, Kuldīga, Alsunga, un Rīga. Pētījumā iesaistītās skolas izvēlējāmies pēc principa, lai būtu pietiekoša respondentu pārstāvniecība no lielpilsētas, vidēja lieluma pilsētām un no lauku vides, no visiem četriem Latvijas novadiem. Pētījumā piedalījās gan skolēni no skolām ar latviešu, gan skolām ar krievu mācību valodu.

Skolēnu un viņu vecāku aptaujas organizācija. Pētnieki vispirms sazinājās ar skolu valdēm un skolu direktoriem, tos informējot par pētījuma mērķiem, saturu un iecerēto norises gaitu. Pēc skolu direktoru un audzinātāju piekrišanas tika informēti skolēni, ka tiek plānots šāds pētījums. Skolēniem tika lūgts viņiem nogādāt saviem vecākiem informatīvu vēstuli par pētījumu, ar lūgumu vecākiem nosūtīt ziņu klašu audzinātājiem, ja viņi nevēlas, ka viņu bērns piedalās pētījumā. Aptauja tika veikta skolā, visbiežāk audzināšanas stundas laikā. To organizēja pētījuma komandas dalībnieki. Ja radās kādas neskaidrības, viņi atbildēja uz skolēnu jautājumiem par aptaujas tēmu. Skolēniem tika skaidrots, ka piedalīšanās pētījumā ir brīvprātīga, un pētījuma rezultāti tiek vākti un apkopoti, saglabājot anonimitātes un konfidencialitātes principus.

Pēc aptaujas anketu aizpildīšanas 5. un 9. klases skolēniem lūdzām, lai viņi nodod saviem vecākiem aptaujas anketas, kurām klāt bija pievienota aploksne ar marku un pētnieku adresi. Aptauja tika organizēta kā pasta aptauja: vecāki tika lūgti atbildēt uz anketas jautājumiem un to nosūtīt pētniekiem. Aptauju veikšanas norisi paildzināja gripas epidēmija daudzās Latvijas skolās, jo janvārī daudz bērnu slimoja. Bez tam skolās ar krievu mācību valodu daudzi vecāki nevēlējās, lai viņu bērni piedalītos pētījumā. Klašu audzinātāji to skaidroja ar daudzu skolēnu vecāku nepatiku pret valdības rīcību, saistībā ar izmaiņām Izglītības likumā. Šo iemeslu dēļ bija nepieciešams pētījumā iesaistīt papildus skolas ar latviešu valodu kā pamatvalodu.

Aptaujas organizēšana pirmskolas vecuma bērnu vecākiem. Pirmskolas bērnu vecākiem aptaujas anketas tika izdalītas pirmskolas iestādēs. Tika lūgta pirmskolas iestāžu vadītāju un audzinātāju piekrišanu organizēt aptauju bērnodārza grupās, lai vecāki

varētu aizpildīt aptaujas anketas. Anketām bija pievienota aploksne ar marku un pētnieku adresi, lai vecāki varētu aizpildīt anketu, ielikt aploksnē un nosūtīt pētniekiem. Pirmsskolas vecāku aptaujas notika tajās pašās pilsētās un rajonos, kurās notika skolēnu aptaujas, respektīvi, Cēsīs, Priekuļos, Ozolniekos, Jelgavā, Daugavpilī, Špoģos, Kuldīgā, Alsungā un Rīgā.

Aptaujas organizēšana pieaugušajiem bez bērniem

Aptaujas pieaugušajiem bez bērniem tika organizētas darba vietās, kur tās veica pētnieki un vairāki vecāko kursu studenti. Aptauja tika veikta vairākos Latvijas rajonos.

Studentu aptauja. Studentu aptauja notika vairākās Rīgas universitātēs – Latvijas universitātē, Rīgas Stradiņa universitātē un Rīgas Tehniskajā universitātē. Tika aptaujāti dažādu programmu studenti (izglītības zinātnes, sociālās zinātnes, inženierzinātnes, u.c.).

Aptaujas anketā iekļautā informācija

Demogrāfiskā informācija. Visiem pētījuma dalībniekiem tika lūgts atbildēt uz jautājumiem saistībā ar demogrāfiskajiem datiem – aptaujāto dzimums, vecums, izglītība, reliģiskā piederība, nodarbinātība, ģimenes lielums. Pieaugušajiem tika uzdoti vairāki jautājumi saistībā ar viedokli par bērnu skaitu ģimenē – esošais bērnu skaits, cik bērnus plāno savā ģimenē, cik bērnus vēlētos optimālos apstākļos.

Materiālais stāvoklis. Lai noskaidrotu ģimenes vispārējo materiālo stāvokli, tika uzdots jautājums: “Kā Jūs novērtētu savas ģimenes materiālo labklājību?”, kā arī, tika jautāts par to, cik lielā mērā ģimenes ienākumi atļauj iegādāties dažādas sadzīvē nepieciešamas preces un sporta inventāru. Viens no šī pētījuma uzdevumiem ir noskaidrot, kā indivīda vērtējums par saviem dzīves apstākļiem ir saistīts ar viņa uzskatiem par iecerēto ģimenes lielumu un bērnu audzināšanas pieejām. Tādēļ izmantoti ekonomiskā stāvokļa subjektīvais vērtējums, balstoties uz S. Ringen (1997.) piedāvāto metodoloģiju, kas Latvijā jau iepriekš izmantota vairākos pētījumos sadarbībā ar LR Centrālo Statistikas pārvaldi (CSP) un FAFO Institutu Norvēģijā. Latvijā ir veikti vairāki

ģimeņu dzīves apstākļu pētījumi (1994., 1999., regulāri mājsaimniecības budžetu pētījumi), tāpēc apzināti šeit nepiedāvājām padziļinātu mājsaimniecības budžetu analīzi, jo tas nebija šī pētījuma mērķis un uzstādījums.

Uzskati par laulību. Visiem studentiem un pieaugušajiem bez bērniem tika lūgts atbildēt uz jautājumiem par laulību. Šī aptauja tika īpaši sagatavota šim pētījumam – balstoties uz uzskatiem par laulību, kas izskanēja sākotnējās padziļinātajās intervijās, kā arī, balstoties uz uzskatiem, ko pauda studentu grupa, kad viņiem tika uzdots izvērstis jautājums par šo tēmu. Šajā aptaujā ietilpst 30 apgalvojumu – iemeslu, kādēļ stāties vai nestāties laulībā.

Respondenti katru apgalvojumu novērtēja pēc piecu ballu sistēmas - (1= “nemaz nepiekrītu; 2 = “daļēji nepiekrītu; 3 = “nepiekrītu”; 4 = “daļēji piekrītu”; 5 = “ pilnīgi piekrītu”).

Viedoklis par bērniem ģimenē. Visiem studentiem un pieaugušajiem tika lūgts atbildēt uz aptaujas anketas jautājumiem un izteikt savu viedokli par bērniem. Kādi ir uzskati un iemesli, kāpēc cilvēki vēlas vai nevēlas bērnus. Aptauja tika īpaši sagatavota šī pētījuma nolūkam – balstoties uz 20 apgalvojumiem, ko izstrādājis E. Brählers (Brahler, Stober-Richet & Schumacher, 2000.) no Leipcijas Universitātes. Šos 20 apgalvojumus papildinājām ar vēl 34 apgalvojumiem par uzskatiem, kuri saistīti ar bērniem, kas izskanēja mūsu sākotnējās padziļinātajās intervijās, kā arī balstoties uz uzskatiem, ko pauda studentu grupa, kad viņiem tika uzdots izvērstis jautājums par šo tēmu. Šajā aptaujā kopumā ietilpst 54 apgalvojumi – iemesli, kādēļ cilvēki vēlas vai nevēlas bērnus. Respondenti katru apgalvojumu novērtēja pēc piecu ballu sistēmas - (1= “nemaz nepiekrītu; 2 = “daļēji nepiekrītu; 3 = “nepiekrītu”; 4 = “daļēji piekrītu”; 5 = “ pilnīgi piekrītu”).

Vērtības. Pētījuma respondentiem tika piedāvāts saraksts ar 57 vērtībām. Šo vērtību sarakstu un tās analīzes principus ir izstrādājis S.Švarcs (Schwartz, 1992). Tas ir izmantots pētījumos par vērtībām vairāk nekā 20 pasaules valstīs. Respondentiem tika lūgts katru no šīm 57 vērtībām novērtēt atbilstoši 7 ballu sistēmai : (1= “mazliet svarīga”;

2 = “gandrīz svarīga”; 3 = “svarīga”; 4 = “vairāk nekā svarīga”; 5 = “gandrīz ļoti svarīga”; 6 = “ļoti svarīga”; 7 “ārkārtīgi svarīga”).

Bērnības vardarbības pieredze. Bērnības vardarbības pieredze tika mērīta balstoties uz aptauju “Bērnības traumas aptauja” (“Childhood Trauma Questionnaire”), ko izstrādājis D. Bernstīns (Fink & Bernstein, 1995.) un, kas tika papildināta ar dažiem specifiskiem papildus apgalvojumiem šī pētījuma nolūkiem, atbilstoši Latvijas specifiskajai situācijai. Šajā aptaujā tika iekļauti 37 apgalvojumi par bērnu un vecāku attiecībām, par pozitīvām vecāku audzināšanas pieejām (“Ģimenē bija kāds, kuram es varēju izstāstīt savas problēmas”), par emocionāli vardarbīgām pieejām (“Kāds manā ģimenē mani izsmēja vai pazemoja”), fiziski vardarbīgām pieejām (“Kāds manā ģimenē sita mani tik stipri, ka bija redzami zilumi vai sitiena pēdas”) un par seksuālu vardarbību – ģimenē vai ārpus tās (“Vecumā līdz 17 gadiem kāds pieaugušais vai kāds vismaz 5 gadus vecāks par mani draudēja ievainot vai apmelot mani, ja es nepiekritīšu seksuālai darbībai ar viņu.”). Respondenti katru apgalvojumu novērtēja pēc piecu ballu sistēmas - (1 = “nekad”; 2 = “vienu vai divas reizes”; 3 = “dažreiz”; 4 = “bieži”; 5 = “ļoti bieži”).

Atbildes uz šiem apgalvojumiem tika analizētas divos veidos. Vispirms, rēķinājām katra respondenta vidējo rādītāju saistībā ar viņa atzīmēto vecāku vardarbīgās rīcības biežumu – kopumā summējot vidējos rādītājus pa četrām apakšskalās – pozitīvas bērnu un vecāku attiecības, emocionāla vardarbība ģimenē, fiziska vardarbība ģimenē un seksuāla vardarbība ģimenē vai ārpus tās. Otrkārt, saistībā ar katru vardarbības veidu, sadalījām respondentus divās grupās – tie, kuri uzrāda, ka viņi ir cietuši un tie, kuri uzrāda, ka viņi nav cietuši no vardarbības. Saistībā ar emocionālu vardarbību, ja respondents uzrāda, ka viņš ir cietis pat “dažreiz” no smagākiem apvainojumiem (“Kāds manā ģimenē mani izsmēja vai pazemoja”), jeb vismaz “bieži” cietis no vieglākiem apvainojumiem (“Kāds manā ģimenē lika man justies vainīgam”), tad tā tika uzskatīta par emocionālo vardarbību. Attiecībā uz fizisko vardarbību, ja respondents uzrādīja, ka viņš ir cietis pat “vienu vai divas reizes” no smagākiem apvainojumiem (“Kāds manā ģimenē sita mani tik stipri, ka bija redzami zilumi vai sitiena pēdas”), jeb vismaz “dažreiz” cietis no vieglākiem apvainojumiem (“Kāds manā ģimenē mani sita”), tad tā tika uzskatīta par fizisku vardarbību. Attiecībā uz seksuālo vardarbību, ja respondents atbildēja pat “vienu

vai divas reizes” par jebkuru no apgalvojumiem, kas norādīja uz seksuālu vardarbību, tad tika uzskatīts, ka viņš vai viņa ir cietuši no seksuālas vardarbības. Šī vardarbības biežuma analīzes pieeja ir līdzīga tai, kuru izmanto citos starptautiskajos pētījumos ar bērniem, un līdzīga pieejai, kas tika izmantota Latvijā 1998. gadā – pētījums, ar kuru veiksīm gadījuma biežuma salīdzinājumu 9. nodaļā (Sebre, et al, 2004.). Pieaugušo vardarbības biežuma analīze tika veikta pēc aprēķinu formulas, kas izmantota ASV, pētot pieaugušo bērības vardarbības gadījumus (Walker, et al, 1999.). Tiek ņemts vērā summētais ballu skaits saistībā ar katru vardarbības veidu.

Vecāku vardarbīgā uzvedība tagadnē. Lai novērtētu, vai vecāki izmanto vardarbīgas audzināšanas pieejas tagadnē tika izmantota aptauja, kas balstīta uz M.Štrausa (Straus, 1995.) izstrādāto Konflikta taktikas skalu (“Conflict Tactics Scale”). Šajā aptaujā tiek piedāvāti 22 apgalvojumi saistībā ar pozitīvām un negatīvām vecāku uzvedības izpausmēm. Vecākiem tika lūgts atzīmēt, kuras pieejas viņi izmanto situācijās, kad rodas domstarpības starp viņiem un viņu bērnu. Šie novērtējumi tiek summēti līdzīgi kā augšminētajā aptaujā divās apakšskalās – emocionālā vardarbība un fiziskā vardarbība.

Emociju aptauja. Lai novērtētu pieaugušo un bērnu emocijas, tika lūgts atbildēt uz apgalvojumiem saistībā ar viņu izjūtām – vai viņi cieš no negatīvām, nepatīkamām izjūtām. Šie apgalvojumi ir balstīti uz bērnu un pieaugušo aptaujām, ko izstrādājis J.Brīrs (J.Briere, 1995.) - Bērnu traumas simptomu aptauja (“Trauma Symptom Checklist for Children”) un Traumas simptomu aptauja (“Trauma Symptom Inventory”) pieaugušajiem. Abas aptaujas ir līdzīgas. Apgalvojumi tiek summēti sekojošās apakšskalās – depresija (“Es jūtos bēdīgs un nelaimīgs”, dusmas/agresija “Es jūtos dusmīgs”), trauksme (“Es uztraucos”), seksuālās raizes (“Es domāju par seksu, kad nevēlos domāt par to”) u.c. Skolēni atbildēji uz 54 apgalvojumiem, un pieaugušie atbildēja uz 77 apgalvojumiem. Respondentiem bija jānovērtē šie apgalvojumi pēc 4 ballu sistēmas (0 = “nekad”; 1 = “dažreiz”; 2 = “bieži”; 3 = “gandrīz visu laiku”). Par respondentu labsajūtu var spriest pēc atbildēm, kurās negatīvās emocijas nav izteiktas. Tomēr jāmin uzskats, ka psiholoģiski vēlams reizēm ir izjust gan skumjas, gan dusmas,

gan uztraukumu. Tajos gadījumos, kad šādas izjūtas netiek atzīmētas, ir iemesls domāt par psiholoģisku jūtu noliegšanu.

Kvalitatīvā interviju analīze. Intervijas tiek analizētas, izmantojot kvalitatīvās pētniecības interviju analīzes metodes – tematiskā kontentu analīze un interpretatīvā analīze balstīta un hermeneitiskajiem interpretēšanas principiem (Cropley, 2002).

Statistiskā datu analīze. Visi pētījuma dati tiek ievadīti statistiskā datu analīzes programmā SPSS (“Statistical Program for the Social Sciences”). Dati tiek matemātiski apkopoti un statistiski salīdzināti izmantojot Pīrsona korelācijas analīzes, dispersiju analīzes, T-kritērija analīzes un multiplās regresijas analīzes.

3. PĒTĪJUMA DALĪBNIKU RAKSTUROJUMS

Aptaujāto skolēnu dzimums un tautība

Aptaujāto skolēnu vidū bija 51% meitenes un 49% zēnu. Atbildot uz jautājumu par tautību, 78% skolēnu atzīmēja tautību latvietis, 18% atzīmēja tautību krievs, un 4% citas tautības – galvenokārt lietuviešu, ukraiņu un baltkrievu.

Aptaujāto skolēnu dzīves vieta

Aptaujas izlase tika organizēta tā, lai pētījumā tiktu pārstāvētas ģimenes, kas dzīvo Rīgā, rajonu centru pilsētās, mazāka lieluma pilsētās un laukos (skat. tabulu).

3.1. tabula

Aptaujāto dzīvesvieta

Dzīvesvieta	Proporcija
Rīga	36,2%
Rajona centrs	32,7%
Mazpilsēta/ lauku apvidus	31,1%

Aptaujāto mājokļa apstākļi ir samērā labi. Pēc skolēnu vecāku atzinuma vidēji katras mājsaimniecības rīcībā ir 3,11 istabas. Skolēni paši ir vērtējuši esošo istabu skaitu krietni augstāk (3,72 istabas) – šis atšķirīgais vērtējums varētu atspoguļot skolēnu apzinātās vai neapzinātās vēlmes par lielāku dzīvokļa platību. Nav būtiskas atšķirības mājokļa istabu skaitā Rīgā, rajona centros vai mazpilsētās/laukos. Salīdzinot vidējo ģimenes locekļu skaitu un istabu skaitu, kas ir ģimenes rīcībā, redzams, ka vidējais istabu skaits mājoklī ģimenēs ar bērniem ir mazāks par ģimenes locekļu skaitu (0,75% istabas uz cilvēku).

Mājsaimniecības lielums

Vidējais mājsaimniecības lielums pēc aptaujāto skolēnu atbildēm ir 4,10. Pastāv būtiskas atšķirības starp mājsaimniecību lielumu galvaspilsētā Rīgā, rajona pilsētām, mazpilsētām un laukiem. Mājsaimniecības salīdzinoši vismazākās ir Rīgā, kur vidējais

mājsaimniecības lielums ir 3,98 cilvēki. Rajona centra pilsētās skolēnu uzrādītās mājsaimniecības ir salīdzinoši lielākas, un mazpilsētu/ lauku mājsaimniecībām, vidēji ir 4,30 cilvēki (sadalījumu skat. Tabulā 1).

3.2. tabula

Mājsaimniecības lielums ģimenēm ar bērniem

Apdzīvotās vietas tips	Mājsaimniecības vidējais lielums
Rīga	3,98
Rajona pilsēta	4,05
Mazpilsēta/ lauki	4,30

Šie dati liecina par divām tendencēm. Pirmkārt, Rīgā vidējais mājsaimniecības lielums ir mazāks nekā mazākās pilsētās un laukos (tai skaitā ģimenēs, kurās ir skolas vecuma bērni). Otrkārt, Rīgā pārsvarā izplatītas nukleārās ģimenes (tādas ģimenes, kuras sastāv tikai no vecākiem/viena no vecākiem un bērna/bērniem). Attiecīgi šo datu analīze liecina arī par to, ka Rīgā un citās pilsētās būtu nepieciešama diferencēta valsts/pašvaldību politika bērnu aprūpes, pieskatīšanas un brīvā laika pavadīšanas jomā. Ja ģimenē ir vairāk kopā dzīvojoši ģimenes locekļi (vecmāmiņa/vectēvs), vieglāk nodrošināt skolas vecuma bērnu drošību pēc stundām. Savukārt Rīgā, kur lielākā daļa ģimeņu ir nukleāras un abi vecāki strādā, ģimenēm ir grūtāk nodrošināt bērnu pieskatīšanu pēc stundām, jaunākā skolas vecuma bērnu aizvešanu/atvešanu uz un no brīvā laika pulciņiem un interešu izglītības nodarbībām. Pārsvarā to var nodrošināt turīgākās ģimenes, kas var atļauties algot aukli/personu, kas pavada bērnu uz nodarbībām, vai to dara viens no vecākiem. Izdevīgā situācijā ir tās ģimenes, kam pulciņu/interešu izglītības iestāde atrodas tuvu mājām un jaunāko klašu skolēns var pats aiziet uz nodarbībām.

Mājsaimniecības lielums, protams, ir arī saistīts ar vecāku savstarpējām attiecībām – vai viņi ir laulāti un dzīvo kopā, vai šķīrušies un dzīvo atšķirti. Pētījuma rezultāti rāda, ka kopumā 68,6% no skolēniem uzrāda, ka viņi dzīvo kopā ar abiem vecākiem, 25,9% uzrāda, ka vecāki nedzīvo kopā, un 5,6% no skolēniem uzrāda, ka kāds

no vecākiem ir miris. Skolēni, kas dzīvo Rīgā, nedaudz retāk (66,7%) uzrāda, ka abi vecāki dzīvo kopā, nekā tie skolēni, kas dzīvo rajona centra pilsētās (68,7%) vai mazpilsētās/ laukos (70,5%). Rajona centra pilsētā un mazpilsētās/ laukos dzīvojošie skolēni biežāk uzrāda, ka kāds no vecākiem ir miris, nekā Rīgā dzīvojošie skolēni. Problēmas, kas rodas ģimenē, ja kāds no vecākiem ir miris, šīs problēmas atšķirībām Rīgā un ārpus galvas pilsētas ir aplūkojams turpmākos pētījumos.

3.3. tabula

Skolēnu vecāku ģimenes stāvoklis (atbilžu procentuālais sadalījums)

	Visi 5./9. klases skolēni	Rīgā dzīvojošie	Rajona centrā dzīvojošie	Mazpilsētā/ laukos dzīvojošie
Vecāki dzīvo kopā	67,6 %	66,7%	68,7%	70,5%
Vecāki nedzīvo kopā	25,9%	29,0%	24,2%	23,5%
Kāds no vecākiem ir miris	5,6%	3,8%	7,1%	6,7%

Ģimenes materiālais stāvoklis

Par ģimenes vispārējo materiālo stāvokli aptaujā noskaidrots ar jautājumu palīdzību: „Kā Jūs novērtētu Jūsu ģimenes materiālo labklājību?” Respondentiem tika piedāvāti šādi atbilžu varianti: „varam atļauties visu, ko vēlamies” (1), „esam diezgan pārtikuši” (2), „iztiekam vidēji” (3), „ir tikai pats nepieciešamākais” (4), „trūkst pat nepieciešamākā” (5).

Jautājumi par ģimenes materiālo stāvokli vispār aptaujās pieder pie tās jautājumu grupas, kur sevišķi grūti iegūt objektīvas un salīdzināmas atbildes.

Uzdodot tiešus jautājumus par ģimenes locekļu ienākumiem un to veidu, nevar iegūt ticamus datus, un parasti netiek saņemtas pilnīgas, objektīvas atbildes, it īpaši no turīgākajiem respondentiem. (par šo problēmu diskutēts vairākos LSA un BSA semināros).

Protams, jautājot par ģimenes materiālā stāvokļa pašvērtējumu, pastāv subjektīvā novērtējuma novirzes varbūtība. Te jāatceras, ka jebkura aptauja vai intervija ietver gan subjektivitātes, gan objektivitātes aspektus. Šī pētījuma nolūkiem, subjektīvais vērtējums ir it īpaši nozīmīgs, jo šajā pētījumā tiek vērsta īpaša vērība psiholoģiskajiem faktoriem – kā katrs indivīds uztver un vērtē savu materiālo nodrošinātību.

Izanalizējot ģimeņu materiālās labklājības pašvērtējumu, noskaidrots, ka vidējais vērtējums skolēniem ir 2,32, viņu mātēm ir 3,12 un viņu tēviem ir 3,17 (augstākas balles norāda uz lielāku iztikas trūkumu). Tas nozīmē, ka skolēni daudz biežāk uzskata, ka viņi ir “diezgan pārtikuši” – pat 63,5% no skolēni atzīmē, ka viņu ģimenes ir diezgan vai ļoti pārtikušas. Savukārt, tikai 32,5% no tēviem sniedz šādu apgalvojumu un vēl mazāks procents, tikai 17,9% no mātēm, sniedz apgalvojumu par diezgan vai ļoti pārtikušiem dzīves apstākļiem. Saistībā ar skolēnu varētu pat teikt drastiski augstāku vērtējumu par ģimenes materiālo stāvokli, jāmin vismaz divi iespējami skaidrojumi (hipotēzes, ko varētu pārbaudīt turpmākos pētījumos). Pirmais, ka skolēni vēlas labākus dzīves apstākļus, un neapzināti atzīmē savu vēlamu atbildi. Otrs iespējamais skaidrojums ir tas, ka skolēni pilnībā nepārzina ģimenes reālo finansiālo situāciju. Bērnam pārnākot mājās no skolas, visbiežāk ēdiens ir uz galda – un bērnam reti ir pilnīga izpratne par to, cik grūti reizēm vecākiem ir bijis, lai sagādātu bērniem vajadzīgo ēdienu, apģērbu, grāmatas, u.c. Vērā ņemama ir arī atšķirība starp tēvu un māšu vērtējumiem (tēvi, biežāk nekā mātes uzstāda, ka ģimene ir “diezgan pārtikusi”). Arī šajā gadījumā jāmin, ka bieži māte ir atbildīga par bērnu ēdināšanu un apģērbšanu – līdz ar to viņa visbiežāk sastopas ar naudas ierobežojumiem ikdienas dzīvē. Papildus, varētu būt, ka sievietes kritiskāk novērtē ko nozīmē jēdziens “diezgan pārtikuši” iepretim “iztiemam vidēji”.

3.4. tabula

Vecāku un skolēnu pašvērtējums par ģimenes materiālo stāvokli (% no atbilžu skaita)

	5./9. klases skolēnu vērtējums	5./9. klases skolēnu māšu vērtējums	5./9. klases skolēnu tēvu vērtējums
Varam atļauties visu, ko vēlamies	10,5 %	0,5%	2,3%
Esam diezgan pārtikuši	53,0%	17,4%	30,2%
Iztiemam vidēji	31,0%	56,7%	53,5%
Ir tikai pats nepieciešamākais	5,2%	19,9%	11,6%
Trūkst paša nepieciešamākā	0,4%	5,5%	2,3%
Materiālā stāvokļa vērtējuma vidējais rādītājs	2,32	3,12	3,17

(1 = “varam atļauties visu, ko vēlamies; 2 = “esam diezgan pārtikuši”; 3 = “iztiemam vidēji”; 4 = “ir tikai pats nepieciešamākais”; 5 = “trūkst pat nepieciešamākā”)

Detalizētāk analizējot datus par ģimeņu materiālo stāvokli, noskaidrots, ka nav būtisku atšķirību starp ģimenes labklājības vērtējumiem atkarībā no tā, vai skolēns dzīvo

Rīgā, rajona centru pilsētā vai mazpilsētā/ laukos. Vecāku sniegtā materiālā stāvokļa vērtējuma analīze neuzrāda būtisku atšķirību starp dažādu apdzīvoto vietu iedzīvotājiem.

3.5. tabula

Pilsētās un mazpilsētās/laukos dzīvojošo skolēnu pašvērtējums par ģimenes materiālo stāvokli saistībā (% no atbilžu skaita)

	5./9. klases skolēnu vērtējums: Rīga	5./9. klases skolēnu vērtējums: Rajona centrs	5./9. klases skolēnu vērtējums: Mazpilsēta/ lauki
Varam atļauties visu, ko vēlamies	11,5 %	7,6%	12,4%
Esam diezgan pārtikuši	52,2%	54,1%	52,4%
Iztiekam vidēji	31,1%	33,0%	28,2%
Ir tikai pats nepieciešamākais	4,8%	5,4%	5,3%
Trūkst paša nepieciešamākā	0,5%	-	0,6%
Materiālā stāvokļa vērtējuma vidējais rādītājs	2,31	2,36	2,29

(1= "varam atļauties visu, ko vēlamies; 2 = "esam diezgan pārtikuši"; 3 = "iztiekam vidēji"; 4 = "ir tikai pats nepieciešamākais"; 5 = "trūkst pat nepieciešamākā")

Ģimenes materiālās labklājības līmeni raksturo tas, cik lielā mērā ģimenes ienākumi ļauj apmierināt ikdienas vajadzības, atvēlēt naudu garīgo un kultūras vērtību apguvei, ilglietošanas priekšmetu iegādei (piem., sadzīves tehnika, elektronika, mēbeles, utt.). Tālāk pētījuma ietvaros analizēsim, cik lielā mērā ģimenes ienākumi atļauj nodrošināt veselīgu uzturu, iegādāties nepieciešamās preces, apmierināt savas kultūras vajadzības u.tml.

3.6. tabula

Skolēnu viedoklis par to, cik lielā mērā ģimenes ienākumi atļauj (atbilžu procentuālais sadalījums)

	Neatļauj	Atļauj tikai nepieciešamāko	Vairāk vai mazāk atļauj	Atļauj pilnībā
... normāli ēst	-	2,0%	23,2%	74,9%
... iegādāties apģērbu, apavus, utt.	0,4%	14,0%	50,2%	35,5%
... apmeklēt kultūras pasākumus	3,2%	8,5%	49,5%	38,7%
... iegādāties grāmatas, sporta preces	0,9%	17,6%	37,3%	44,3%

(1= "neatļauj; 2 = "atļauj tikai nepieciešamāko; 3 = "vairāk vai mazāk atļauj"; 4 = "atļauj pilnībā")

Skolēniem un ģimenei piederošas mantas

Ģimenes materiālās dzīves apstākļus raksturo mājokļa kvalitāte un ilglietošanas priekšmeti. Tas ir arī būtisks ģimenes finansiālo līdzekļu rādītājs. Ģimenes, kurām ir

lielāki ienākumi, lielāku daļu no mājsaimniecības budžeta var tērēt dzīves kvalitātes uzlabošanai, ne tikai tērējot lielāko ģimenes budžeta daļu par pārtiku un komunālajiem maksājumiem. Atšķirībā no tradicionālajiem dzīves apstākļu pētījumiem (Vaskis, 2001.) šajā pētījumā tiek jautāts par atsevišķām precēm, kas raksturo mūsdienu jaunieša dzīves kvalitāti, ģimenes attieksmi pret inovācijām un par tiem ilglietošanas priekšmetiem un precēm, kas raksturo vispārējo ģimenes kultūras līmeni. Sākotnēji vajadzēja raksturot ģimenes mājokli – vai skolēnam ir sava istaba, rakstāmgalds, radio, TV, telefons, daiļliteratūras grāmatas.

Gandrīz visām aptaujātajām ģimenēm mājās ir televizors (98%) un radio (96%). Skolēnam ir svarīgi, lai viņam būtu savs rakstāmgalds. Rakstāmgalds, sava darba vieta ir 98% aptaujāto. Aptaujas rezultāti liecina, ka viena no skolēnu pirmās nepieciešamības precēm ir mobilais tālrunis – tas ir 73% aptaujāto. Līdzīgam ģimeņu skaitam mājās ir parastais tālrunis, 74%. Daudziem skolēniem ir sava istaba – 69% aptaujāto. Ja vismaz dažas grāmatas ir lielākajā daļā ģimeņu, kurā ir skolēni (80% ģimeņu), tad mājas bibliotēka (vairāk par 200 grāmatām) ir tikai 33% aptaujāto ģimeņu. Līdzīgi, mazliet vairāk kā trešajā daļā mājās ir kāds mūzikas instruments (39%).

Liela daļa ģimeņu ir mūzikas centrs (69%), CD atskaņotājs (56%), sporta preces (75%) un dators. Saskaņā ar aptaujas datiem liels ir to mājsaimniecību skaits, kam ir mājās ir dators (64%). Mazāk kā trešajai daļai aptaujāto, mājās ir videokamera (17%) vai mājās pieejams internets (25%).

Hipotētiski analizējot mājsaimniecību dzīves apstākļus, varam secināt, ka pēdējos 5 gados būtiski mainās mājsaimniecību prioritātes, īpaši attiecībā uz informāciju un komunikāciju tehnoloģijām. Savukārt, salīdzinot ar mājsaimniecību raksturojumiem 1980.-ajos gados, strauji samazinājies to mājsaimniecību skaits, kam ir mājas bibliotēka.

Apkopojot datus, aprēķināts, ka 42% mājsaimniecību ir vismaz 6 nosauktās preces/ērtības. Analīzes gaitā tika izstrādāts mājsaimniecības rīcībā esošo preču un ērtību koeficients, kas raksturo ģimeņu materiālo nodrošinājumu. Pēc mūsu aprēķiniem, šis $K=0,59$. Šis koeficients apliecina, ka ģimenēm ar bērniem ir vidējs nodrošinājums.

Kad analizējam datus atkarībā no dzīves vietas (pilsēta, lauki, u.c.), tad redzam ļoti līdzīgu situāciju saistībā ar skolēnam pašu nepieciešamāko – gandrīz visi skolēni visās dzīves vietās uzrāda, ka viņiem ir savs rakstāmgalds (98 – 99%) un līdzīgs procents

skolēnu uzrāda, ka viņiem ir sava istaba - (68 – 70%). Tomēr manāmas atšķirības ir saistībā ar priekšmetiem, kas nereti kalpo kā pusaudža vecuma skolēna prestiža nepieciešamības vai “statusa simboli” – piem. mobilais tālrunis, dators, datora pieslēgums. Saistībā tieši ar šīm precēm, kas nav izdzīvošanai nepieciešamas, bet tomēr būtiskas pusaudžu savstarpējā saskarsmē un dzīves uztverē – ir krietni lielāks procents skolēnu Rīgā, kuri uzrāda šos priekšmetus sev vai savai ģimenei. Piemēram, savu mobilo tālruni uzrāda 82,9% no skolēniem Rīgā, bet tikai 58,2% no skolēniem mazpilsētās/laucos. Savukārt, šī atšķirība liek izvirzīt hipotēzi, ka skolēniem Rīgā, kuriem nav pašiem savs mobilais tālrunis, šāds apstākļi varētu būt pastiprināti negatīvs faktors saistībā ar pusaudžu savstarpējo statusu, un varētu ietekmēt dažu pusaudžu pašvērtējumu.

3.7. tabula

Ģimenēm, kurās ir skolēni, piederošās ilglietošanas mantas galvaspilsētā, rajona centra pilsētās vai mazpilsētā/laucos, atsevišķu dzīves apstākļu nodrošinājums (% no ģimenēm)

	5./9. klases skolēni Rīgā	5./9. klases skolēni rajona centra/pilsētās	5./9. klases skolēni mazpilsētās/laucos
Sava istaba	68,6 %	67,6%	70,0%
Rakstāmgalds	98,6%	98,9%	97,6%
Savs mobilais tālrunis	82,9%	76,2%	58,2%
CD atskaņotājs mājās	68,6%	55,7%	39,4%
Dators	72,9%	64,9%	52,4%
Interneta pieslēgums	39,5%	19,5%	14,1%

Vecāku nodarbinātība

Lielākā daļa aptaujāto skolēnu uzrāda, ka viņu tēvi strādā algotu darbu ārpus mājām – 90,5% no aptaujātajiem skolēniem. Aptaujas mērķis nebija noskaidrot, kāpēc tēvs nestrādā, bet mēs varam izvirzīt trīs hipotēzes – (1) ārpus mājas nestrādājošais tēvs ir bezdarbnieks; (2) ārpus mājas nestrādājošais tēvs strādā savās mājās kā amatnieks vai lauksaimnieks; (3) ārpus mājas nestrādājošais tēvs atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā. Spriežot pēc citiem pētījumiem (SKDS, LU FSI), ļoti neliela daļa tēvu izmanto bērnu kopšanas atvaļinājumu, tādējādi varam pieņemt, ka apmēram 10% tēvu nestrādā bezdarba dēļ vai arī ir pašnodarbināti. Vairāki pētījumi (ASV, Lielbritānija) liecina, ka ilgstošs viena vai abu vecāku bezdarbs saistīts ne tikai ar grūtākiem dzīves apstākļiem, bet arī ar paaugstinātu stresa līmeni ģimenē un lielāku potenciālo vardarbību ģimenē. Šāda saistība

starp tēva bezdarbu un vardarbību ģimenē konstatēta arī 1998. gada pētījumā Latvijā (Sebre, et al, 2004). Algotu darbu strādā 80% aptaujāto māšu, bet katra piektā aptaujātā māte nestrādā algotu darbu ārpus mājas. Tas saistīts gan ar to, ka mātes atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā ar citu bērniņu, brīvprātīgi izvēlējusies mājās audzināt bērnu/-us vai arī ir bezdarbiece. Par saistību starp vecāku nodarbinātību un vecāku vardarbīgo rīcību mēs sniegsim analīzi 3. nodaļā.

Salīdzinot vecāku nodarbinātību saistībā ar vecāku izglītību, noskaidrots, ka pastāv cieša korelācija starp vecāku izglītību un nodarbinātību. Šī korelācija ir izteiktāka tēviem nekā mātēm, izņemot kategoriju „nepabeigta augstākā”, kur tēvu relatīvais nodarbinātības līmenis ir zemāks nekā mātēm.

3.8. tabula

Vecāku izglītība un nodarbinātība (procentos no atbildējušajiem)

	Pamata izglītība		Vispārējā vidējā		Vidējā speciālā		Nepabeigta augstākā		Augstākā	
	T*	M*	T	M	T	M	T	M	T	M
Strādā	50,0	66,7	85,3	59,3	89,6	56,9	81,8	88,2	93,1	90,5
Nestrādā	50,0	33,3	14,7	40,7	10,4	43,1	18,2	11,8	6,9	9,5

* T – tēvs; * M - māte

Tabula liecina, ka pastāv cieša saistība starp vecāku izglītības līmeni un nodarbinātību. Ja vecāku izglītības līmenis ir zemāks par vispārējo vidējo izglītību (pamata vai zemāka), tad pastāv liela varbūtība, ka vecākiem nebūs darba. Aptaujas atbilžu analīze rāda, ka izglītības trūkums atstāj lielāku ietekmi uz tēviem nekā mātēm. Tikai puse no aptaujātiem tēviem ar pamata izglītību strādāja algotu darbu, bet mātes 66,7%. Savukārt, ja tēviem ir vismaz vidējā izglītība vai augstāka, darba iegūšanas iespējas ir plašākas.

Savukārt, analizējot datus par māšu izglītību un nodarbinātību, redzams, ka mātēm nepastāv tik cieša saistība starp izglītības līmeni un nodarbinātību. Izņēmums ir mātes augstākā izglītība. Vērojama cieša korelācija vērojama starp mātes nepabeigtu augstāko/augstāko izglītību un nodarbinātību. Algotu darbu strādā mazāk par 60% māšu ar vidējo un vidējo speciālo izglītību. Pašreizējā situācijā varam hipotētiski pieņemt, ka

viņas (vai vismaz lielākā daļa) atrodas bērnu kopšanas atvaļinājumā. Domājams, ka Latvijai iestājoties Eiropas Savienībā, pēc dažiem gadiem pieaugs darba vietu skaits un attīstīsies pieaugušo izglītības, tālākizglītības un pārkvalifikācijas iespējas, lai šīs sievietes varētu iegūt izglītību un iekļauties darba tirgū. Pretējā gadījumā sakarā ar saspringto demogrāfisko situāciju būs apdraudētas viņu iespējas saņemt pensiju tad, kad viņas sasniegs pensijas vecumu.

Aptaujāto izglītības līmenis

Aptaujāto vecāku izglītības līmenis ir augstāks nekā vidēji valstī, jo šī pētījuma dalībnieki ir saistīti ar specifisku pētījuma shēmu. Viens no mērķiem bija iegūt informāciju no studentiem un jauniem, strādājošiem pieaugušajiem (no 23 – 35 g.) vecumā, kas ir no fizioloģiskā un psiholoģiskā viedokļa vēlams laiks, lai dzemdētu bērnus, bet kuri ir bez bērniem. Otrs pētījuma mērķis bija saistīts ar informācijas iegūšanu no pirmskolas un skolas vecuma skolēnu vecākiem. Jāatceras, ka piedalīšanās šajā pētījumā bija pēc brīvprātības principa. Vecākiem bija izvēle vai nu atbildēt uz aptaujas jautājumiem un nosūtīt anketu, vai nē. Aptaujas dalībnieku augstāks izglītības līmenis varētu būt skaidrojams ar to, ka vecāki ar salīdzinoši augstāku izglītību ir vairāk tendēti brīvprātīgi piedalīties šādā pētījumā un atbildēt uz aptaujas anketas jautājumiem. Mūsu pētījuma respondenti, kuri ir bez bērniem, arī ir ar salīdzinoši augstu izglītības līmeni. Cilvēki ar augstāku izglītības līmeni biežāk bija vairāk ar mieru iesaistīties šajā pētījumā nekā cilvēki ar zemāku izglītību, turklāt viņiem vieglāk dabūt darbu, un pētnieki meklēja strādājošus jaunus cilvēkus.

Analizējot pieaugušo respondentu izglītības līmeni (neskaitot studentus), noskaidrots, ka 52,7 % aptaujāto sieviešu un 28,3% vīriešu ir augstākā izglītība. Tādēļ šī pētījuma rezultātus un secinājumus varam attiecināt uz pieaugušajiem ar relatīvi augstāku izglītības līmeni, nekā sabiedrībā kopumā, bet ietverot arī tos, kam ir vidējā un vidējā profesionālā/vidējā speciālā izglītība. Papildus, katrā šī pētījuma analīzes posmā tiek ņemts vērā respondentu izglītības līmenis un tiek analizēts, vai respondenta izglītības līmenis ietekmē dažādo faktoru savstarpējās korelācijas. Ja izglītības līmenis neietekmē šīs savstarpējās faktoru saistības, tad varam secināt, ka izglītības līmeņa atšķirības nav šķērslis rezultātu tālākai interpretācijai.

Šis pētījums apstiprina, ka sieviešu izglītības līmenis ir augstāks par vīriešu izglītības līmeni. Atšķirības sieviešu un vīriešu izglītības līmeņos ir atrodamas vispārējos statistiskajos rādītājos.

3.9. tabula.

Aptaujāto pieaugušo izglītības līmenis (% no atbilžu skaita)

Izglītība	5./9. kl. skolēnu tēvi	5./9. kl. skolēnu mātes	Pirmssk. vec. b. tēvi	Pirmssk. vec. b. mātes	Vīrieši bez bērniem	Sievietes bez bērniem
Pamata izglītība un zemāka	4,8%	0,9%	6,1%	3,2%	1,4%	0,7%
Vispārējā vidējā	25,5%	9,7%	16,2%	18,5%	21,1%	3,5%
Vidējā speciālā	37,7%	28,9%	34,3%	21,0%	16,9%	14,6%
Nepabeigta augstākā	9,7%	8,3%	17,2%	8,9%	21,1%	19,4%
Augstākā	22,3%	47,2%	16,4%	48,4%	39,4%	61,8%

Pieaugušo reliģiskā piederība

Pieaugušajiem tika jautāts, vai viņi ir saistīti ar kādu reliģisku kustību/draudzi un pozitīvas atbildes gadījumā – kādai konfesijai viņi pieder. Tabulā atspoguļotie dati liecina, ka apmēram puse aptaujāto (41% sievietes un 56% vīriešu) nepieder nevienai reliģijai, apmēram 10% pieder draudzei un regulāri apmeklē baznīcu (10,7% no sievietēm un 8,4% no vīriešiem). Savukārt, apmēram trešdaļa respondentu pieder konfesijai, taču baznīcu apmeklē reti (43,4% sievietes un 30,8% vīrieši).

3.10. tabula

Respondentu piederība reliģiskai konfesijai (% no atbildēm)

	5. un 9. klases skolēnu tēvi	5. un 9. klases skolēnu mātes	Pirmssk. vecuma bērnu tēvi	Pirmssk. vecuma bērnu mātes	Vīrieši bez bērniem	Sievietes bez bērniem
Nepieder nevienai konfesijai	60,1%	46,7%	41,9%	34,2%	70,4%	47,2%
Pieder konfesijai, regulāri apmeklē baznīcu	7,6%	9,1%	7,5%	12,5%	9,9%	12,5%
Pieder konfesijai, reti apmeklē baznīcu	28,5%	41,1%	48,4%	51,7%	16,9%	38,2%
Cits	3,8%	3,1%	2,2%	1,7%	2,8%	2,1%

Šajā pētījuma izlasē it īpaši manāma atšķirība starp pirmsskolas bērnu vecākiem un pieaugušajiem bez bērniem. Abas šīs respondentu grupas ir samērā līdzīgas pēc vecuma (vidējais vecums 28 un 32 gadi), un būtu augušas līdzīgā ideoloģiskā gaisotnē, kad sākās atmodas periods un reliģiskās brīvības uzplaukums. Tomēr vismaz šajā pētījuma izlasē

redzam, ka tie, kuri jau ir uzsākuši ģimeni ar bērniem, ir ar manāmi izteiktāku reliģisku piederību nekā tie, kas patreiz ir bez bērniem. Saikni starp ticību/ reliģiju kā vērtību un ģimenes veidošanos, analizēsim specifiskāk turpmākajā nodaļā par vērtībām.

Pēc aptaujas datiem visizplatītākās konfesijas ir luterāņi, katoļi, pareizticīgie un baptisti.

Vecāku pārmērīga alkohola lietošana

Pēc aptaujas datiem, 12,4% skolēnu norāda, ka viņu vecāki pārlietu daudz lieto alkoholu. Procentos norādītais vecāku alkoholisms ir atšķirīgs dažādos ģimenes labklājības dzīves apstākļos. Ģimenēs, kur tiek vērtēta ģimenes labklājība visaugstāk, ir vismazākais procentos norādītais vecāku alkoholisms (8,7%) iepretim ģimenēm, kur ir norādīts, ka ir “tikai pats nepieciešamākais” (23,9% šo skolēnu norāda uz vecāku alkoholisma) vai “trūkst pat nepieciešamākais” (50,0% šo skolēnu norāda uz vecāku alkoholisma). Protams, ka šie ir skolēnu vērtējumi, gan par ģimenes labklājību, gan par vecāku pārmērīgo alkohola lietošanu – tomēr šajos datos tiek uzrādīta ļoti skaidra un pakāpeniska tendence, kas norāda uz saistību starp ģimenes labklājību un vecāku pārmērīgo alkohola lietošanu. Skolēnu uzrāda, ka visbiežāk, ja kāds no vecākiem pārmērīgi lieto alkoholu, tas ir tēvu. Savukārt, datu analīze norāda saistību starp tēvu nestrādāšanu ārpus mājas un pārmērīgo alkohola lietošanu ($r = 0,130$, $p < ,01$). Viens no šī pētījuma mērķiem ir izpētīt kādi ir nelabvēlīgi ietekmējoši faktori saistīti ar vecāku vardarbīgu rīcību pret saviem bērniem – un šo sakarību starp pārmērīgu alkohola lietošanu un vardarbīgu vecāku uzvedību mēs pārskatīsim 9. nodaļā par vardarbību, ko cietuši bērni.

3.11. tabula

Skolēnu norādītais vecāku pārmērīgā alkohola lietošana saistībā ar ģimenes labklājības novērtējumu.

5./9.klases skolēni, kas norāda, ka kāds ģimenē pārmērīgi lieto alkoholu	
Varam atļauties visu, ko vēlamies	8,7 %
Esam diezgan pārtikuši	10,1%
Iztiekam vidēji	14,3%
Ir tikai pats nepieciešamākais	23,9%
Trūkst paša nepieciešamākā	50,0%

Mājsaimniecība – persona vai personu grupa, ko saista radniecība vai strādniecība vai citas personiskas attiecības un kam ir kopēji izdevumi uzturam un, kas mitinās vienā dzīvojamā vienībā

4. APTAUJĀTO VIEDOKLIS PAR BĒRNU SKAITU ĢIMENĒ

Viens no aptaujas uzdevumiem bija, noskaidrot dažādu grupu pieaugušo viedokli par plānoto un optimālo bērnu skaitu ģimenē. Vecākiem tika lūgts norādīt, cik bērnu viņiem patreiz ir, cik bērnus viņi vēl plāno un cik bērnus viņi vēlētos optimālos apstākļos, ja būtu “labs finansiālais stāvoklis, labas bērnu uzraudzības iespējas, labas personiskās attiecības”. Tikai aprēķināts arī “iecerētais bērnu skaits” – summējums no tā, cik bērnu patreiz ir mātei vai tēvam un cik viņi vēl plāno.

Piektās un devītās klases audzēkņu mātes, kuras ir izpildījušas aptaujas, norādīja 2,2 vidējo bērnu skaitu ģimenē. Daļa šīs mātes plāno vēl kādu bērnu, taču tādu ģimeņu ir salīdzinoši maz. Interesanti, ka tēvi ir aktīvāki savā izteiktā vēlmē pēc bērniem – tēvu iecerētais bērnu skaits ir 2,7, bet mātēm iecerētais bērnu skaits ir 2,3. Arī saistībā ar vēlamo bērnu skaitu optimālos apstākļos, tēviem ir vēlme pēc 3,0 bērniem un mātēm pēc 2,8 bērniem. Pirmskolas bērnu mātes ir līdzīgas savās iecerēs kā skolēnu mātes. Pirmskolu bērnu mātēm iecerētais bērnu skaits ir 2,2 (tēviem 2,5), un vēlamais skaits optimālos apstākļos ir 2,8 (tēviem 2,9). Šīs atšķirības starp, mātes un tēvu norādīto vēlmi saistībā ar iecerēto ģimenes skaitu, ir statistiski nozīmīgas.

4.1. tabula

Cik sievietei ir bērni, cik plāno, cik ir iecerētais bērnu skaits (cik patreiz ir + cik vēl plāno), un optimālais bērnu skaits ģimenē

	Cik bērnu ir	Cik plāno	Iecerētais bērnu skaits (cik pašreiz ir + cik vēl plāno)	Vēlamais bērnu skaits optimālos apstākļos
9. klases bērnu mātes (n=112)	2,32	0,06	2,38	2,76
5. klases bērnu mātes (n=115)	2,12	0,16	2,28	2,93
Pirmskolas bērnu mātes (n=144)	1,65	0,55	2,20	2,76
Sievietes bez bērniem (n=163)	--	2,11	2,11	2,48
Studentes (n=235)	0,05	2,23	2,28	2,64

Šie dati liecina par to, ka Latvijas jaunās sievietes un vīrieši, domājot par ģimenes materiālo un garīgo labklājību un bērnu nākotni, vidēji ir iecerējuši vidēji 2,3 bērnus. Līdzīgi kā daudzos pētījumos, kas veikti pirms 10 un vairāk gadiem, joprojām spēkā ir tendence, ka vīrieši biežāk vēlas vairāk bērnu nekā sievietes; sievietes vidēji vēlas 2,2

bērņus un tēvi - vidēji 2,4 bērņus. Tātad, Latvijas sievietes un vīrieši, kuriem ir vismaz vidējā izglītība, kam ir regulārs darbs, un kuri ir aktīvajā fertīlajā vecumā, caurmērā plāno vismaz divus bērņiem. Ja šī tendence īstenotos dzīvē, tad varētu cerēt uz vienkāršu paaudzes atražošanu, kas pašlaik Latvijā nav spēkā.

4.2. tabula

Cik vīriešiem ir bērņi, cik plāno, cik ir iecerētais bērņū skaits (cik patreiz ir + cik vēl plāno), un optimālais bērņū skaits ģimenē

	Cik bērņū ir	Cik plāno	Iecerētais bērņū skaits (cik patreiz ir + cik vēl plāno)	Vēlamais bērņū skaits optimālos apstākļos
9. klases bērņū tēvi (n=82)	2,47	0,22	2,69	3,00
5. klases bērņū tēvi (n=61)	2,38	0,32	2,66	2,98
Pirmskolas bērņū tēvi (n=107)	1,72	0,69	2,36	2,89
Vīrieši bez bērņiem (n=75)	--	1,91	1,91	2,75
Studenti (n=70)	0,13	2,03	2,16	2,47

Lai noskaidrotu to vecāku viedokli par bērņū skaitu ģimenē, kam ir jau vismaz viens bērņs, tiek jautāts, cik bērņū viņi vēlētos savā ģimenē pie optimāliem apstākļiem. Datu analīze rāda, ka optimālais bērņū skaits būtiski atšķiras no iecerētā bērņū skaita ģimenē. Tas nozīmē, ka efektīva ilglaicīga ģimenes politika Latvijā varētu uzlabot demogrāfisko situāciju Latvijā. Līdztekus, jāmin, ka ar “optimāliem apstākļiem” šajā gadījumā netiek domāti tikai finansiālie apsvērumi, bet arī apsvērumi saistībā ar “labām bērņū audzināšanas un izglītošanās iespējām” un “labām personiskajām attiecībām”, respektīvi, vajadzība pēc augstas kvalitātes sociālā atbalsta no valsts, sabiedrības, pašvaldības, ģimenes, draugiem un apkārtējiem.

Salīdzinot latviešu, krievu un citu tautību respondentu viedokli par plānoto bērņū skaitu ģimenē, noskaidrots, ka latviešu sievietēm ir optimistiskāks viedoklis par iespēju dzemdēt vēl kādu bērņiņu (iecerētais bērņū skaits 2,3) nekā krievu tautības mātēm (iecerētais bērņū skaits 2,0). Arī latviešu tautības tēvi ir biežāk orientēti uz kuplāku ģimeni (iecerētais bērņū skaits 2,4) nekā krievu tautības tēviem (iecerētais bērņū skaits 1,8).

Latviešu vīrieši un sievietes vēlētos vairāk bērņū nekā krievu tautības sievietes un vīrieši. Optimālos apstākļos abas šīs grupas vēlētos vidēji vismaz 2 bērņus (latvieši vairāk

par 3 bērniem). Dati liecina, ka latviešu un krievu tautību sievietes arī varētu būt samērā atsaucīgas ģimeni atbalstošai demogrāfiskai politikai.

4.3. tabula

Esošais bērnu skaits ģimenē un sieviešu viedoklis par plānoto bērnu skaitu un optimālais bērnu skaits ģimenē atkarībā no vecāku tautības (% no atbildēm)				
	Esošais bērnu skaits ģimenē	Plānotais bērnu skaits ģimenē	Iecerētais bērnu skaits (cik patreiz ir + cik vēl plāno)	Vēlamais bērnu skaits optimālos apstākļos
Latvietes (n=585)	0,98	1,37	2,31	2,76
Krievietes (n=136)	1,07	0,96	2,02	2,48

4.4. tabula

Esošais bērnu skaits ģimenē un vīriešu viedoklis par plānoto bērnu skaitu, optimālais bērnu skaits ģimenē atkarībā no vecāku tautības (% no atbildēm)				
	Esošais bērnu skaits ģimenē	Plānotais bērnu skaits ģimenē	Iecerētais bērnu skaits (cik patreiz ir + cik vēl plāno)	Vēlamais bērnu skaits optimālos apstākļos
Latvieši (n= 295)	1,37	1,15	2,44	2,96
Krievi(n= 77)	1,84	0,62	1,84	2,39

Turpmākā analīzē mēģinājām noskaidrot, vai sievietes izglītības līmenis ir saistīts ar plānoto un/vai optimālo bērnu skaitu ģimenē. Šajā analīzes posmā izmantojām datus no tām sievietēm, kurām ir vismaz vidējā izglītība, jo pētījuma izlases kopumā ir procentuāli tik ļoti maz sievietes ar zemāk nekā vidējo izglītību (kopumā tikai 1,2% sievietes šajā izlasē). Aptaujas datu analīze liecina, ka aptaujāto vidū nevar novērot tendenci iecerētajā bērnu skaitā atkarībā no izglītības līmeņa. Patlaban sievietes ar augstāko izglītību ir iecerējušas 2,1, bet ar vidējo vai vidējo speciālo 2,3 bērnus. Tomēr ir būtiskas atšķirības saistībā ar vēlamo bērnu skaitu pie optimāliem apstākļiem – sievietes ar augstāko izglītību vēlētos 2,85 bērnus, bet sievietes ar vidējo vai vidējo speciālo vēlētos 2,47 bērnus. Varam izvirzīt dažādas hipotēzes kā skaidrot šo atšķirību. Viens, ka sievietes ar augstāku izglītību vairāk apzinās valsts demogrāfiskās problēmas un tās sekas; otrs, ka sievietes ar augstāku izglītību ir vairāk vērstas uz ģimeni savos uzskatos. Šo sakarību analizēsim specifiskāk 2. nodaļā par uzskatiem un vērtībām.

Datu analīze norāda, ka sievietes ar augstāko izglītību teorētiski varētu būt visatsaucīgākās par labu demogrāfiskajai politikai.

Iecerētais un optimālais bērnu skaits saistībā ar sievietes izglītības līmeni

	Vispārējā vidējā (n=133)	Vidējā speciālā (n=120)	Nepabeigta augstākā (n=211)	Augstākā (n= 272)
Iecerētais bērnu skaits optimālos apstākļos	2,26	2,22	2,29	2,21
Vēlamais bērnu skaits (cik patreiz ir + cik vēl plāno)	2,52	2,47	2,76	2,82

Viedoklis par bērnu skaitu ģimenē un vecāku ģimenes lielumu bērnībā

Vaicājām pieaugušajiem pētījuma dalībniekiem, cik viņiem pašiem ir brāļu un māsu. Analizējām saistību starp vecāku bērnības ģimenes lielumu un viņu tagadnē iecerēto ģimenes lielumu. Šī analīze uzrāda, ka pastāv neliela, bet tomēr nozīmīga saistība starp vīrieša iecerētās ģimenes lieluma un viņa ģimenes lielumu bērnībā ($r = 0,140$, $p < .05$), un starp sievietes iecerētā ģimenes lieluma un viņas ģimenes lielumu bērnībā ($r = 0,123$, $p < .05$). Šāda saistība būtu sagaidāma, jo zinām no teorētiskajiem principiem un iepriekšējiem pētījumiem, ka cilvēkiem bieži ir tieksme veidot savu ģimenes modeli pamatojoties uz to, ko viņi paši ir piedzīvojuši savā bērnībā.

Viedoklis par bērnu skaitu ģimenē un ģimenes finansiālais stāvoklis

Pētījuma gaitā tika analizēts, vai un cik cieša sakarība pastāv starp ģimenes materiālo stāvokli un iecerēto un optimālo bērnu skaitu ģimenē. Analīze nedemonstrēja korelācijas pastāvēšanu starp ģimenes materiālā stāvokļa pašvērtējumu, un iecerēto, nedz optimālo bērnu skaitu ģimenē. Nav korelāciju starp vērtējumu par ģimenes apstākļiem, kas ļauj normāli paēst, un iecerēto vai optimālo bērnu skaitu ģimenē. Korelāciju analīze norāda nelielu saistību ($r = 0,084$, $p < 0,02$) starp iecerēto ģimenes lielumu un istabu skaitu. Respektīvi, ģimenes, kuras norāda uz vairāk istabām savām rīcībā, norāda arī uz lielāku iecerēto ģimenes lielumu. Šī sakarība ir loģiska, un varētu domāt, ka tā būtu vēl izteiktāka.

Pētījuma rezultāti norāda arī nelielu, bet tomēr statistiski nozīmīgu saistību starp novērtēto ģimenes finansiālajiem trūkumiem un patreizējo esamo bērnu skaitu ($r = 0,19$, $p < 0,01$). Vecāki ar vairāk bērniem norāda, ka viņiem materiāli vairāk trūkst. Nevaram no šīs korelācijas secināt cēloņsakarību - tomēr, visticamāk, nevis mazāk ienākumi vērs

uz vēlmi pēc lielākas ģimenes, bet, drīzāk bērnu vajadzības tagadnē ietekmē šīs materiālās bāzes nepietiekamību. Šī sakarība ir saistīta ar finansiālo realitāti – bērni vairāk prasa lielāku līdzekļu tēriņu. No nākotnes plānošanas viedokļa, šī pētījuma dati neuzrāda, ka respondentu novērtētais ģimenes materiālais stāvoklis būtu kā galvenais veicinošais vai kavējošais iemesls domāt par plašāku ģimeni. Drīzāk, apsvērumi, par ģimenes iecerēto un optimālo lielumu, ir saistīti ar dažādiem uzskatiem un vērtībām, kuras mēs redzēsim 5. nodaļā.

5. UZSKATI PAR LAULĪBU

Kopš 1990. gada reģistrēto laulību skaits Latvijā ir uz pusi samazinājies -1990. gadā bija 8,8 reģistrētu laulību uz 1000 iedzīvotājiem, bet 2002. gadā tikai 4,2 laulību. Reģistrēto laulību skaitu samazināšanās, protams, arī ir ietekmējusi procentu bērnu, kuri dzimst vecākiem, kuri nav salaulājušies. 2002. gadā tikai 57% no dzimušo bērnu vecākiem bija oficiāli reģistrējušies laulībā (LR Centrālās statistikas pārvaldes informācijas dati). Patreizējie dati liecina, ka tieši pēdējos pāris gados pakāpeniski laulību skaits pieaug. 2001. gadā bija 9258 laulības, 2002. gadā bija 9738 laulības, un 2003. gadā bija 9989 laulības. Centrālā statistikas pārvalde atzinusi, ka laulību skaita pieaugums varētu būt veicinošs faktors arī dzimstības pieauguma tendencei. Tendencei, ka lielāks procents bērnu, kuri dzimst laulātiem vecākiem. Viens no šī pētījuma mērķiem bija pievērsties uzskatiem par laulību – kādi ir iemesli, kādēļ jaunas sievietes vai jauni vīrieši vēlas vai nevēlas stāties laulībā.

Gan sievietes, gan vīrieši visaugstāk vērtē ģimenes veidošanu kā iemeslu kādēļ vajadzētu stāties laulībā (4,11 balles sievietēm un 3,92 balles vīriešiem piecu ballu sistēmā). Pozitīvi tika novērtēti apgalvojumi saistībā ar savstarpējās uzticības apliecinājumu, mīlestības apliecinājumu, stabilitāti un drošības izjūtu. Reliģiski pamatotu iemeslu (“lai gūtu Dieva svētību”) respondenti novērtēja viduvēji. **Netika pozitīvi atbalstīti** apgalvojumi saistībā ar juridiskiem vai materiāliem aspektiem (“lai būtu materiāls nodrošinājums”), nedz apgalvojumi saistībā ar savu vecāku nosacījumiem (“lai izpatiktu vecākiem”).

Šajā salīdzinājumā ar sieviešu un vīriešu uzskatus, varam redzēt, ka sievietes un vīrieši piešķir ļoti līdzīgu prioritāti uzskatiem “Laulība ir vēlama, lai veidotu ģimeni, lai būtu bērni”, “... lai apliecinātu savu uzticību viens otram”, un “... lai apliecinātu savu mīlestību”. Šīs līdzīgi piešķirtās uzskatu prioritātes norāda, ka sievietēm un vīriešiem Latvijā ir daudz līdzīgāki uzskati par laulību, nekā to liek domāt stereotipiskie priekšstati, ka sievietes būtu no Veneras un vīrieši no Marsa. Šī pētījuma rezultāti norāda, ka sievietēm un vīriešiem Latvijā priekšstati par laulību ir cieši saistīti ar ģimeniskām vērtībām, savstarpējo uzticēšanos un mīlestību. Visbūtiskākās atšķirības sievietes un vīriešu vērtējumos ir saistībā ar stabilitātes un drošības izjūtu, kā arī ar reliģisko

pārlicību. Sievietes vairāk nekā vīrieši uzskata, ka laulība ir vēlama, lai “radītu stabilitāti” un “rastos drošības izjūta”. Sievietes vairāk nekā vīrieši uzskata, ka laulība ir vēlama, lai “būtu Dieva svētība”. Šis apgalvojums ir tikai viduvēji novērtēts gan no sievietēm, gan no vīriešiem.

5.1. tabula

Sieviešu un vīriešu uzskati par laulību: Visaugstāk novērtētie apgalvojumi.

“Laulība ir vēlama, lai ... “	Sievietes kopumā (n=769)	Vīrieši kopumā (n=395)
...veidotu ģimeni, lai būtu bērni.	4,11	3,92
...apliecinātu savu uzticību viens otram.	3,80	3,75
...apliecinātu savu mīlestību.	3,66	3,44
...radītu stabilitāti.	3,63	3,33
...rastos drošības izjūta.	3,53	3,05
...būtu lielāka atbildība vienam pret otru.	3,46	3,42
... būtu Dieva svētība.	3,23	2,84

(1= “nemaz nepiekrītu”; 2 = “daļēji nepiekrītu”; 3 = “ne piekrītu, ne nepiekrītu”; 4 = “daļēji piekrītu”; 5 = “ pilnīgi piekrītu”)

Respondenti pozitīvi novērtēja trīs apgalvojumus saistībā ar uzskatiem par nelaulāšanos. Nelaulāties, bet dzīvot kopā ir vēlami, jo “mīlēt un būt laimīgam var tāpat bez laulāšanās”. Šo apgalvojumu pieaugušie pētījuma dalībnieki kopumā novērtēja pozitīvi (4,2 balles), bet īpaši pozitīvi šo apgalvojumu novērtēja tie respondenti, kuri nav precējušies, bet dzīvo kopā ar partneri (ar 4,5 ballēm). Viduvēji tika novērtēti apgalvojumi saistībā ar iespēju vieglāk šķirties, un saistībā ar pārlicības trūkumu par attiecību ilgtspēju. Netika pozitīvi vērtēti apgalvojumi saistībā ar brīvības saglabāšanu vai bērības negatīvās pieredzes atkārtošanu.

5.2. tabula

Sieviešu un vīriešu uzskati par nelaulāšanos: Visaugstāk novērtētie apgalvojumi.

“Nelaulāties, bet dzīvot kopā ir vēlami, jo... “	Sievietes kopumā (n=769)	Vīrieši kopumā (n=395)	Sievietes, kas nav precējušās, bet dzīvo ar partneri (n=125)	Vīrieši, kas nav precējušies, bet dzīvo ar partneri (n=75)
...mīlēt un būt laimīgam var tāpat bez laulāšanās.	4,13	4,24	4,37	4,64
...ja grib šķirties, ir vieglāk.	3,48	3,51	3,58	3,63
...nav pārlicības, ka šis cilvēks ir īstais.	3,34	2,98	3,07	2,41

(1= “nemaz nepiekrītu”; 2 = “daļēji nepiekrītu”; 3 = “ne piekrītu, ne nepiekrītu”; 4 = “daļēji piekrītu”; 5 = “ pilnīgi piekrītu”)

Uzskati par laulību padziļinātajās intervijās

Šī pētījuma ietvaros intervējām 6 pārus, kam nav bērnu – 6 sievietes un 6 vīriešus, vecumā no 24 – 33 gadiem. Puse no šiem pāriem bija laulāti un puse dzīvoja kopā jau ilgāku laiku, bet nebija laulājušies. Šo interviju mērķis bija veicināt padziļinātu personisko uzskatu izklāstījumu saistībā ar laulību un ģimeni. Intervijas tekstus analizējam, lai konstatētu, vai ir kādi konkrēti “vēstījumi” vai konkrēti priekšstati par laulību kā tradīciju, vai sabiedrības veidotu iestādījumu, ko varētu identificēt.

Visas divpadsmit šīs intervētās personas izcēlās ar to, ka interviju gaitā ļoti neizvērsti izteicās par iemesliem, kādēļ viņi ir vai nav salaulājušies. Viņi minimāli izpaua jebkādu “vēstījumu” par laulības priekšrocībām vai šķēršļiem, kas būtu mudinājis viņus par šādu pavērsienu savās attiecībās. Seko daži ilustratīvi piemēri no šīm intervijām.

Pirmā intervija bija ar laulātu pāri – sievietei 30. gadi, vīrietim 31. gads. Pirms laulāšanās bija dzīvojuši kopā kādu pusgadu. Tagad dzīvo laulībā jau 8 gadus. Ar katru intervija notika atsevišķi – intervētājs un intervējamais divatā.

Intervētāja: Kas bija tas iemesls, kā Jūs izdomājāt tomēr apprecēties?

Sieva: Mēs piecus gadus draudzējāmies un beigu beigās tā kaut kā nolēmām abi. Mēs draudzējāmies, draudzējāmies .. tā mēs abi divi nospriedām, sakrājām naudiņu, ka ir laiks.

Intervētāja: Kas bija tas iemesls, kā Jūs izdomājāt tomēr apprecēties?

Vīrs: Nu, kā. Attiecības jau vajag kaut kā reģistrēt. Es tā domāju. Pa cik tādu laiku mēs viens otru esam iepazīnuši un pārbaudījuši. Kad, viens otru iepazīnis un tiešām zina, ka viņš ar viņu grib būt visu mūžu kopā, tad var precēties.

Intervija ar otru laulātu pāri – sievietei un vīrietim 29 gadi. Dzīvo laulībā 5 gadus. Pirms tam dzīvoja kopā 2 gadus.

Intervētāja: Kas lika izlemt par to, ka vajadzētu apprecēties oficiāli?

Sieva: Nezinu, tā grūti pateikt. Nezinu, varbūt tāpēc, ka bija pagājuši tie divi gadi, likās, ka nu ir daudz maz iepazīts viens otrs gan no labās, gan no sliktās puses. Ka varētu būt kaut kas nopietnāks – varētu arī oficiāli noformēt attiecības.

Vīrs: Vajadzēja oficiāli noreģistrēt saistības.

Šajos interviju tekstos izskan divi galvenie apgalvojumi: pirmais, uzskats, ka pēc nedaudz kopā nodzīvotiem gadiem būtu pieņemts, ka “vajadzētu oficiāli reģistrēt” attiecības – šķietami sekojot kādai noformētai sabiedrības normai vai priekšstatam. Papildus tiek minēts, ka laulība ir kā apliecinājums, ka abi ir jau sasnieguši kādu “nopietnāku” savstarpējo attiecību līmeni, un viens no respondentiem min, ka laulība ir kā apliecinājums, ka vēlas “būt visu mūžu kopā.”

Abi intervētie vīri min, ka ir saistīti ar kādu reliģisku konfesiju, kaut gan regulāri baznīcu neapmeklē. Tomēr interviju gaitā viņi nevienā brīdī nemin, ka iemesls laulāties varētu būt saistīts ar vēlmi iegūt Dieva svētību. Jebkurā gadījumā, šajās intervijās neizskan nekāds atkārtots, skaidri sadzirdams vēstījums – kā iemesla dēļ laulība vispār būtu vēlama.

Intervijās ar pāriem, kuri dzīvo kopā neprecēti, izskanēja viedoklis, ka laulība būtu vēlama saistībā ar plāniem dzemdēt bērniņu. Sieviete, 26 gadus veca, atbildēja: “Nu, principā vienmēr tiek atlikts tas. Liekas, ka nav īpaši vajadzības, vai naudas nepietiek, ka ir citas svarīgākas lietas. Ņemt kādu māju kredītā vai dzīvokli pirkt vai kaut ko tādu. Nejutām tādu nepieciešamību, ka būtu tie papīri jānokārto. Līdz ar kaut kādām domām par bērniņu, tad arī kaut kā – vajadzētu arī apprecēties.” Viņas partneris, 33 gadus vecs, atbildēja uz jautājumu “Kāpēc vispār ir oficiāli jāprecas?”: “Man liekas, ka sabiedrība vienkārši tā ir ievirzījusi, ka tā tam ir jābūt. Ja grib bērnus, tad tā vai tā vecākiem jābūt precētiem. Es domāju, ka tas ir labi.” Šis pāris ir vienots par nostāju, ka laulība būtu vēlama saistībā ar bērniem un ģimenes veidošanos. Tomēr, līdz šim viņi ir uzskatījuši, ka citas materiālas vērtības būtu nepieciešamākas – kaut gan viņi min, ka kopējais ienākums ir ap 1000 Ls.

Šajās intervijās neizskan vēstījums par laulību, kā kaut ko cildenu vai svētu, kas būtu analogs, piemēram, anglosakšu zemēs izskanējušajam vēstījumam par laulību kā

svētu iestādījumu ("holy matrimony"). Anglosakšu zemēs šāds vēstījums izskan filmās, reklāmās, līgavas tērpu modes žurnālos. Laulība tiek saistīta ar salaulāšanos baznīcā pat tiem, kas ir neregulāri baznīcā gājēji vai arī, kas citādi vispār baznīcā neiet. Šī pētījuma intervijās tikai no dažiem izskan viedoklis, ka laulība būtu vērsta uz solījumiem par uzticību un vēlēšanos dzīvot kopā uz mūžu. Šāds apgalvojums mazākumā varētu būt saistīts ar šo intervēto personisko pieredzi, jo interviju gaitā vairums tieši šī intervēto grupa (tie, kas ir patreiz bez bērniem) atklāj, ka viņu pašu vecāki ir bijuši šķīrušies. Turklāt, šajās intervijās izskan viedoklis, kas varētu būt saistīts ar Padomju laika tradīciju par laulību kā nesaistītu ar baznīcu, bet drīzāk saistītu ar dokumentu noformēšanu - "oficiālu reģistrēšanos". Kultūras antropoloģe Aivita Putniņa ir norādījusi, ka mūsdienās šī "oficiālā reģistrēšana" ir bez Padomju laika priekšrocībām. Agrāk, pirms reģistrēšanās, bija iespējams saņemt zināmas privilēģijas, piemēram, iegādāties jaunu uzvalku.

6. UZSKATI PAR BĒRNIEM

Latvijā summārais dzimstību koeficients ir gandrīz samazinājies uz pusi. 1990.gadā summārais dzimstības koeficients bija 2,0; 2001.gadā tas bija 1,21; 2002.gadā tas bija 1,23. Latvijas dzimstības koeficients ir viens no zemākajiem visā Eiropā, kaut gan arī citās Eiropas valstīs ir salīdzinoši zems dzimstības koeficients, un arī citās Baltijas/Austrumeiropas valstīs ir bijis “dramatisks” dzimstību kritiens kopš vairs nepastāv Padomju valdības iekārtas (Brahler, 2000). Šī pētījuma nolūks nav analizēt kādēļ ir noticis šis dzimstību kritiens vienlaicīgi ar politiskajām pārmaiņām, bet drīzāk skatīties kādi ir Latvijas jauno sieviešu un jauno vīriešu uzskati par bērniem un ģimeni tagadnē.

Pētījuma rezultāti rāda, ka arī saistībā ar uzskatiem par bērniem, sievietes un vīrieši gandrīz vienlīdzīgi augstu novērtēja apgalvojumus “dzemdējot sieviete rada jaunu dzīvību” (4,80 un 4,75 piecu ballu sistēmā) un “vēlos piedzīvot sava bērna izaugsmi” (4,79 un 4,72 balles). Tomēr sievietes augstāk nekā vīrieši novērtēja apgalvojumu “mīlestība pret savu bērnu nav aizvietoājama ne ar ko citu” (4,71 un 4,56). Vīriešiem trešā vietā bija apgalvojums “Bērns ir manas dzimtas turpinājums”, bet sievietēm šis apgalvojums bija piektā vietā. Vīrieša uzsvars viedoklim, ka bērni ir nozīmīgi kā dzimtas turpinājums ir sagaidāmi, ņemot vērā, ka bērniem parasti piešķir vīra uzvārdu – un vīriešu kārtas pēcteči visbiežāk ir savas dzimtas vārda turpmākie nesēji. Tomēr jāmin, ka kopumā sievietes un vīrieši pārsteidzoši līdzīgi novērtēja šos apgalvojumus, līdz ar to radot pretstatu stereotipam, ka vīrieši mazāk novērtētu bērnu un ģimenes nozīmīgumu. Šī pētījuma rezultāti norāda, ka sievietes un vīrieši ir ar caurmērā pozitīvu viedokli pret bērniem (“es mīlu bērnus” – 4,64 un 4,55 balles) un pozitīvu viedokli pret vecāku un bērnu savstarpējo mīlestību (“vecāki sniedz mīlestību bērnam, un bērns sniedz mīlestību vecākiem” – 4,45 un 4,12 balles).

Lai analizētu specifiskāk saistību starp vispārējiem uzskatiem par bērniem un specifisku ieceri audzināt bērnus, veicām salīdzinājumu starp sievietēm, kuras ir norādījušas atšķirīgu iecerēto ģimenes lielumu (ko definējām kā kopsummu no sievietes patreizējā bērna skaita un viņas norādīto plānoto bērnu skaitu) (skat. 6.2 tabulu). Šajā salīdzinājumā parādījās, ka sievietes, kurām jau ir vairāki bērni, vai kuras ir iecerējušas

ģimenes ar vairākiem bērniem, uzrāda augstākus vērtējumus saistībā ar sekojošajiem uzskatiem: “vecāki sniedz mīlestību bērnam, un bērns sniedz mīlestību vecākiem”; un “lielāka ģimene rada lielāku prieku”. Vērtējumu atšķirības sievietēm ar lielāku iecerēto bērnu skaitu ir statistiski nozīmīgas ($p < 0, 01$).

6.1. tabula

Sieviešu un vīriešu uzskati par bērniem: visaugstāk novērtētie apgalvojumi

	Sievietes kopumā (n=769)	Vīrieši kopumā (n=395)
Dzemdējot, sieviete rada jaunu dzīvību	4,80	4,75
Vēlos piedzīvot sava bērna izaugsmi	4,79	4,72
Mīlestība pret savu bērnu nav aizvietoājama ne ar ko citu	4,71	4,56
Es mīlu bērnus	4,64	4,55
Bērns ir manas dzimtas turpinājums	4,63	4,67
Trūkst nepieciešamā valsts atbalsta ģimenēm ar bērniem	4,46	4,33
Vecāki sniedz mīlestību bērnam, un bērns sniedz mīlestību vecākiem	4,45	4,12
Bērns rada sajūtu, ka man ir īsta ģimene	4,37	4,24
Bērns piešķir manai dzīvei patiesu jēgu	4,36	4,32

(1= “nemaz nepiekrītu; 2 = “daļēji nepiekrītu; 3 = “ne piekrītu, ne nepiekrītu”; 4 = “daļēji piekrītu”; 5 = “ pilnīgi piekrītu”)

Savukārt, sievietes, kuras vēlas ģimenes ar vienu bērnu vai kuras nemaz nevēlas bērnus, augstāk novērtē apgalvojumus saistībā ar atbildību par bērnu (“bērns ir pārāk liela atbildība”), nākotnes nedrošību (“nākotne ir par daudz nedroša”), profesionālās attīstības ierobežošanu (“bērns traucē manu profesionālo attīstību”) un bailes par pārmētiem par nepareizu audzināšanu (“es negribu bērnus, lai vēlāk man nebūtu jāuzklausā pārmēti par nepareizu audzināšanu”). Vērtējumu atšķirības sievietēm ar mazāku iecerēto bērnu skaitu ir statistiski nozīmīgas ($p < 0, 01$).

Šie būtiski atšķirīgie vērtējumi sievietēm ar lielāku, iepretim mazāko iecerēto bērnu skaitu, dod iemeslu pievērst vērību tiešu uzskatu nozīmīgumam. Respektīvi, ja valstij ir svarīgi uzlabot demogrāfiskos rādītājus, tad būtu nozīmīgi domāt par sabiedrībā esošiem priekšstatiem – kā veicināt pozitīvākus priekšstatus par bērniem un kā mazināt esošās bailes. Protams, ka nebūtu vēlama demagoģiska ideoloģijas uzspiešana, bet drīzāk pozitīvu priekšstatu veicināšana. Būtu arī nozīmīgi rosināt diskusijas un radīt jaunas iespējas kā veicināt ģimenes attīstību, saglabājot sievietes iespējas profesionāli attīstīties.

6.2. tabula

**Sieviešu uzskati par bērniem atbilstoši viņas iecerētajam ģimenes lielumam.
Iecerētais ģimenes lielums: (cik bērnu patreiz ir + cik bērnus plāno).**

	0 bērnus (n=18)	1 bērns (n=95)	2 bērni (n=408)	3 bērni (n=201)	4 bērni (n=29)	5 bērni (n=5)
Sieviešu uzskati						
Vecāki sniedz mīlestību bērnam, un bērns sniedz mīlestību vecākiem.	4,22	4,03	4,39	4,71	4,82	4,80
Lielāka ģimene rada lielāku prieku.	2,78	3,52	3,72	4,09	4,38	4,60
Bērns ir pārāk liela atbildība.	4,33	4,04	3,78	3,43	3,14	3,00
Nākotne ir par daudz nedroša	4,00	3,74	3,43	3,21	3,48	3,40
Neesmu vēl pietiekoši nobriedis	3,22	2,24	2,55	2,54	2,43	2,60
Bērns traucē manu profesionālo attīstību.	3,56	2,13	2,29	2,33	2,59	2,60
Es negribu bērnus, lai vēlāk man nebūtu jāuzklausā pārmēģinājumi par nepareizu audzināšanu.	1,94	1,55	1,27	1,34	1,03	1,40

(1= “nemaz nepiekrītu”; 2 = “daļēji nepiekrītu”; 3 = “ne piekrītu, ne nepiekrītu”; 4 = “daļēji piekrītu”; 5 = “ pilnīgi piekrītu”)

6.3. tabula.

Vīriešu uzskati par bērniem atbilstoši viņa iecerētajam ģimenes lielumam (iecerētais ģimenes lielums: cik bērnu patreiz ir + cik bērnus plāno).

	0 bērnus (n=16)	1 bērns (n=47)	2 bērni (n=202)	3 bērni (n=95)	4 bērni (n=16)	5 bērni (n=9)
Vīriešu uzskati						
Lielāka ģimene rada lielāku prieku.	3,19	3,51	3,77	4,02	4,50	4,33
Bērns ir pārāk liela atbildība.	3,63	4,04	3,68	3,07	3,06	3,00
Neesmu vēl pietiekoši nobriedis.	3,29	2,43	2,22	2,00	1,64	1,75
Es negribu bērnus, lai vēlāk man nebūtu jāuzklausā pārmēģinājumi par nepareizu audzināšanu.	1,94	1,59	1,38	1,23	1,13	1,13

(1= “nemaz nepiekrītu”; 2 = “daļēji nepiekrītu”; 3 = “ne piekrītu, ne nepiekrītu”; 4 = “daļēji piekrītu”; 5 = “ pilnīgi piekrītu”)

Vīrieši, atkarīgi no sava iecerētā ģimenes lieluma, līdzīgi norādīja atšķirīgus vērtējumus saistībā ar uzskatiem par bērniem. Vīrieši, kuriem jau ir vairāki bērni, vai kuri vēlas vairāku bērnus, būtiski augstāk novērtēja apgalvojumi, ka “lielāka ģimene rada lielāku prieku” (ar 4,43 un 4,24 ballēm) . Vīrieši, kuri nevēlas bērnus, biežāk norādīja uz nepilnīgu briedumu vai bailēm no atbildības, vai bailēm par pārmēģinājumiem par nepareizu audzināšanu. Šīs minētās vērtējumu atšķirības vīriešiem ar lielāku iepretim mazāku

iecerēto bērnu skaitu ir statistiski nozīmīgas ($p < 0,04$). Atkal šīs būtiskās atšķirības norāda, ka valsts demogrāfiskā stāvokļa uzlabošanai būtu nozīmīgi ņemt vērā esošos priekšstatus par ģimeni un bērniem un veicināt tos priekšstatus, kas saistīti ar pastiprinātu vēlmi pēc plašākas ģimenes, piem. “lielāka ģimene rada lielāku prieku”.

Lai papildus analizētu uzskatus par bērniem saistībā ar sievietes patreizējo situāciju – vai viņai ir vai nav bērnu – salīdzinājām uzskatu vērtējumus no sievietēm, kas patreiz ir bez bērniem un pirmskolas bērnu mātēm. Abās šajās grupās sievietes ir ar līdzīgu vecumu (vidējais vecums 28 un 32 gadi), un abās šajās grupās sievietes vēl arvien atrodas fizioloģiski un psiholoģiski vēlamā bērnu dzemdēšanas periodā. Šajā salīdzinājumā it īpaši spilgti atšķīrās pirmskolas bērnu māšu vērtējumi saistībā ar uzskatiem; “bērns rada sajūtu, ka ir īsta ģimene” un “bērns piešķir manai dzīvei patiesu jēgu”. Pirmskolas bērnu mātes atzīmē ar 4,75 ballēm, ka “bērns rada sajūtu, ka ir īsta ģimene” – sievietes bez bērniem to atzīmē ar 4,08 ballēm. Pirmskolas bērnu mātes atzīmes ar 4,76 ballēm, ka “bērns piešķir manai dzīvei patiesu jēgu” – sievietes bez bērniem to atzīmē ar 4,05 ballēm. Šīs vērtējumu atšķirības starp abām grupām ir statistiski nozīmīgas ($p < 0,01$).

Protams, ka interpretējot šos rezultātus, jāņem vērā, ka vienai grupai jau ir bērni, bet otrai nav. Tādēļ, šis apstāklis, pats par sevi varētu radīt sievietēm bez bērniem grūtības ar izteikti pozitīviem priekšstatiem par bērniem. Tomēr, vērā ņemams ir arī teorētiskais princips, kas pierādīts citos pētījumos (Boulbijs, 1998.) un klīniskajā pieredzē, ka indivīdam jau bērnībā, balstoties un bērnībā piedzīvoto pieredzi savā ģimenē, veidojas priekšstatu shēma (“iekšējais darbības modelis”) par bērnu un vecāku attiecību nozīmīgumu. Ja bērns piedzīvo pozitīvu attieksmi no saviem vecākiem, tad viņam vai viņai rodas pozitīvs priekšstats par bērnu un vecāku attiecībām, un pozitīvi priekšstati par ģimeni kopumā. Respektīvi, ir iemesls izvirzīt hipotēzi, ka indivīdi, kuri ir ar ne tik pozitīviem priekšstatiem par bērniem un ģimeni tagadnē būtu piedzīvojuši ne tik pozitīvas attiecības ar saviem vecākiem. Viņiem būtu veidojušies ne tik pozitīvi “iekšējie darbības modeļi” par ģimeni kā pozitīvu kopumu ar bērniem un vecākiem. Lai analizētu šī pētījuma rezultātiem, veicām papildus interviju analīzi un papildus kvantitatīvus datu salīdzinājumus.

Visaugstāk novērtētie sieviešu uzskati par bērniem, sievietēm ar pirmskolas vecuma bērnu un sievietēm bez bērniem:

Atbildes uz jautājumu “Kāpēc cilvēki vēlas vai nevēlas bērnus”?

	Aptaujāto sieviešu kopumā atbilžu vidējās vērtības (n=769)	Aptaujāto sievietes bez bērniem atbilžu vidējās vērtības (n=163)	Aptaujāto pirmskolas bērnu māšu atbilžu vidējās vērtības (n=144)
Dzemdējot, sieviete rada jaunu dzīvību	4,80	4,80	4,78
Vēlos piedzīvot sava bērna izaugsmi	4,79	4,70	4,85
Mīlestība pret savu bērnu nav aizvietoājama ne ar ko citu	4,71	4,48	4,89
Es mīlu bērnus	4,64	4,51	4,84
Bērns ir manas dzimtas turpinājums	4,63	4,61	4,79
Vecāki sniedz mīlestību bērnam, un bērns sniedz mīlestību vecākiem	4,45	4,67	3,94
Bērns rada sajūtu, ka ir īsta ģimene	4,37	4,08	4,75
Bērns piešķir manai dzīvei patiesu jēgu	4,36	4,05	4,76
Bērns ir mūsu mīlestības pierādījums	4,13	3,97	4,47
Bērns palīdz man pilnveidot sevi	4,09	3,79	4,37
Sievietei ir dabīga, iedzimta vēlme dzemdēt bērnu.	4,02	3,82	4,09

(atbilžu varianti: 1 = “nemaz”; 2 = “daļēji nepiekrītu”; 3 = ne piekrītu, ne nepiekrītu; 4 = “daļēji piekrītu”; 5 = “pilnīgi piekrītu”)

Uzskati par bērniem padziļinātajās intervijās

Kā jau minēts, veicām divpadsmit padziļinātas intervijas ar sievietēm un vīriešiem, kuriem patreiz nav bērnu, ar mērķi lai specifiskāk veicinātu uzskatu izpausmi saistībā ar ģimeni un bērniem. Seši pāri bez bērniem tika intervēti šajā sakarā. Interviju analīze norāda, ka salīdzinot visu divpadsmit intervēto paustos viedokļus, četri no sešiem pāriem īpaši uzsver darba un karjeras nozīmīgumu savā dzīvē. Bažas par darba nestabilitāti vai darba vietas zaudēšanu ir iemesli, kas ir atturējuši viņus no bērna dzemdēšanas. Visi četri šie pāri min, ka viņi tuvākajā nākotnē plāno ģimeni, bet ar nosacījumu, ka būs sagaidāma zināma drošība tieši saistībā ar sievietes darba iespējām. Sievietes vēlas apstiprinājumu, ka viņas “izcīnītais” karjeras pakāpiens tiks saglabāts dekrēta laikā, it īpaši, ja viņas neatgriežas darba vietā tūlīt pēc bērniņa dzimšanas.

Piektais pāris norāda, ka viņi vēl nejūtas pietiekoši nobrieduši – sievietei ir 24 gadi un vīrietim 25 gadi, bet nākotnē noteikti vēlas bērnus. Sestais pāris norāda, ka sievietei ir veselības problēmas, kas ietekmē viņas spēju dzemdēt bērnus. Seko daži ilustratīvi piemēri no šīm intervijām, lai norādītu uz specifiski paustajiem viedokļiem par bērniem un ģimeni.

Raizes par darba saglabāšanas iespējām izskanēja vairākkārtīgi. Sieviete, 26 gadus veca, bez bērniem, bet ar labu profesionālu darba vietu izteicās šādi: “ Es nevēlos pazaudēt šo darbu. Likumā ir paredzēts, ka tevi ir jāņem atpakaļ, vai ne? Taču tajā pašā laikā tādas firmas, mums trīs mēnešu laikā ir jāatnāk atpakaļ. Ja pēc trīs mēnešiem neesi darbā, tad tas neoficiāli skaitās, ka tu savu vietu zaudē. Manā situācijā būtu izšķirošais tieši darba jautājums – ka tas tiktu tiešām saglabāts. Var jau iet un tiesāties, bet pēc tam uz tevīm skatīsies – tu esi iztiesājis savu vietu.”

Vīrietis, 29 gadus vecs, trīs gadus nodzīvojis laulībā, pavisam lakoniski, paskaidroja savus iemeslus, kādēļ viņam ar sievu vēl nav bērnu, ar sekojošajiem vārdiem: “Mācības, karjera - parastie simptomi.” Viņa sieva, 29 gadus veca, izteicās, ka viņa drīzā nākotnē vēlas bērnus, jo „tas ir pilnīgi normāli, ka pienāk kaut kāds vecums un grib bērnus. Normāls ģimenes turpinājums – bērns. Tas ir normāli. ” Līdz šim nav dzemdējusi bērnu tādēļ, ka ir bijušas mācības un dzīvokļu platības ierobežojumi – “tikai pirms gada mēs nopirkām dzīvokli. Pirms tam mēs dzīvojām šaurā vienistabas dzīvoklī, un bērnu vēl gluži negribējās tanī visā.” Te būtu jāpievērš vērību patreizējām izmaiņām jauno pāru gaidās un priekšstatos par to, kādas ir nepieciešamības ģimenes dzīvei. Padomju iekārtas laikā nedz mācības, nedz dzīvojamās platību trūkums nav bijis kā šķērslis jauno pāri priekšstatu shēmās par to, kas ir nepieciešams ģimenei. Ja jaunais pāris vēl studēja un dzīvoja kopmītnēs, tad viņiem parasti piešķīra pašiem savu istabiņu - katrs pēc kārtas devās uz mācību nodarbībām vai arī ar 8-9 mēnešiem bērniņu varēja nodot “silītē”. Šādi apstākļi pilnīgi iederējās jauno pāru gaidu un priekšstatu shēmā. Mūsdienās, saistībā ar dzīves ērtībām, kas tiek pārraidītas filmās, reklāmās un citos rietuma kultūras atspoguļojumos, jaunajiem pāriem dabīgi veidojas jaunas priekšstatu shēmas par ģimenes dzīvei nepieciešamo.

Tomēr, kaut gan četri no sešiem intervētajiem pāriem bez bērniem min mācības, darbu, un dzīvokļa jautājumus, kā izšķirošos saistībā ar līdzšinējo izvēli neuzsākt ģimenes veidošanu ir tas, ka interviju otrajā pusē, kad sākām vaicāt par bērnu un vecāku attiecībām, intervēto agrīnām bērības atmiņām, izskanēja diezgan negatīva pieredze savās attiecībās ar vecākiem. Pirmkārt, lielais vairums no šiem pāriem bez bērniem norādīja, ka viņu vecāki bija šķīrušies. Vairāki norādīja, ka tēvam bijušas problēmas ar alkohola lietošanu. Viens intervētais izteicās, ka pavadījis lielāko daļu bērības bērnu dārzā un īpaši pārdzīvojis, kad “no bērnu dārza aizmirsa paņemt”. Cits atkal uzauga vecās mātes uzraudzībā, kura bija “despote”, kas lamājās un vicinājās ar žagariem. Sieviete, kuras tēvs dzēra un mācīja meitai, ka “dzīvē jācīnās”, tagad ir grūti atrast pozitīvus priekšstatus par mīlošām bērnu un vecāku attiecībām. Viņas izteicienos bērns līdzinās precei – “varbūt bija prātīgāk tieši akadēmijas laikā iegādāties bērnu”.

Divi no sešiem intervētajiem pāriem, kuriem nav bērnu, savos uzskatos norādīja, ka viņiem bērni būs patiešām gaidīti ar mīlumu. Vienā gadījumā jaunā sieva un vīrs patreiz vēl nejūtas pietiekoši nobrieduši ģimenes uzsākšanai. Domājot par bērniem nākotnē, 26 gadus vecais vīrietis izteicās: “gribas mazu mīļu beciņu”. Šis pats vīrietis bija vienīgais, kurš aprakstīja savu bērību kā “saulainu bērību”, un aprakstīja māti kā mīļu, tēvu kā stingru, bet vectēvu kā vērstu uz jokiem un kopīgām nodarbībām. Līdzīgi, viņa sieva, 25 gadus veca, aprakstīja attiecības ar savu māti kā labas, mīlas, draudzīgas, respektējošas. Šis pāris bija vienīgais no visiem sešiem pāriem, kurš izteicās, ka vēlētos vairāk nekā vienu vai divus bērnus.

Sestais pāris norādīja, ka sievai ir veselības problēmas, kas ir ietekmējušas viņas spējas dzemdēt bērnu. Tomēr viņa tagad iet uz pārbaudēm un cer uz pozitīvu iznākumu. Saprotami, ka šādas problēmas ir emocionāli smagas un sāpīgas, par tām ir grūti runāt. Intervijas gaitā trīsdesmit gadīga sieviete izteicās sekojoši: “gribas kaut ko tādu mīļu par ko rūpēties ... bet nu mums ir šādas tādas problēmiņas, ka mums pagaidām nemaz arī nesanāk”. Šīs reproduktīvās veselības problēmas ir tās, par ko sievietes un vīrieši nemēdz runāt publiski. Līdz ar to, šādu problēmu būtiskums nereti iztrūkst publiskās diskusijās par demogrāfijas problēmām. Tomēr tās ir ļoti būtiskas un vērā ņemamas. Šajā sakarā

būtu nozīmīgi domāt par ciešāku sadarbību starp demogrāfijas veicinātājiem un attiecīgo medicīnas nozaru speciālistiem.

Veselības problēmas

Pieaugušo, kuriem nav bērnu, interviju analīze, konstatējot salīdzinoši negatīvus aprakstus par bērnībā piedzīvoto, un ņemot vērā viena no sešu pāra norādījumu uz veselības problēmām, kas ietekmē spēju radīt bērnus, tika veikta papildus kvantitatīva analīze no aptauju rezultātiem. Vispirms salīdzinājām atšķirības uzskatos ko pauž sievietes (vecumā no 23 – 35 g.) bez bērniem un pirmskolas vecāku bērnu mātes (vecumā no 24 – 36 g.). Salīdzinot abas šīs grupas ar ļoti līdzīgu vecuma sievietēm, arī kvantitatīvā analīze norāda, ka šī vecuma sievietes bez bērniem biežāk uzrāda, ka viņām ir veselības problēmas, kas ietekmē spēju radīt bērnus (1,79 iepretim 1,66 ballēm). Partnera iespējamās veselības problēmas nav biežāk uzrādītas. Tas varētu arī būt tādēļ, ka vēl nav bijusi pilnīga medicīniska pārbaude tiem pāriem, kas vēlas bērnus, bet kuriem ir radušās problēmas ar bērna ieņemšanu. Sievietes bez bērniem, nepārsteidzoši, biežāk min, ka viņām ir “grūti atrast pareizo partneri” un arī, ka bez bērna var “labāk izbaudīt brīvo laiku”. Sievietēm bez bērniem ir nedaudz augstāk uzrādītas balles saistībā ar depresijas rādītājiem un seksuālām raizēm.

6.5. tabula

Veselības, emociju un attiecību novērtējumu atšķirības sievietēm (no 23 – 35 g.) bez bērniem un pirmskolas vecāku bērnu mātēm (no 24 – 36 g.).

	Sievietes bez bērniem (n=163)	Pirmskola s bērnu mātes (n=144)
Man ir veselības problēmas, kas ietekmē manu spēju radīt bērnu.	1,79	1,66
Manam partnerim ir veselības problēmas, kas ietekmē viņa spēju radīt bērnu.	1,58	1,55
Ir grūti atrast pareizo partneri.	3,15	2,72
Bez bērna es labāk varu izbaudīt savu brīvo laiku.	2,77	2,42
Depresijas skalas rādītāji	1,68	1,56
Seksuālās raizes skalas rādītāji	1,58	1,49

(1= “nemaz nepiekrītu”; 2 = “daļēji nepiekrītu”; 3 = “ne piekrītu, ne nepiekrītu”; 4 = “daļēji piekrītu”; 5 = “pilnīgi piekrītu”)

Tādēļ, ka vairākkārtīgi intervijās izskanēja norādes uz to, ka jaunie pāri, kuriem nav bērnu, varētu būt salīdzinoši vairāk cietuši no negatīvas pieredzes savās bērnu un vecāku attiecībās bērnībā, veicām salīdzinājumu ar kvantitatīvajiem aptauju datiem

saistībā ar bērības vardarbības pieredzi. Šī analīze neuzrādīja tiešu saistību starp vardarbības pieredzi bērībā un patreizējo bērnu skaitu. Tomēr sīkāka analīze uzrādīja, ka sievietes bez bērniem, kuras uzrāda, ka arī nākotnē nevēlas dzemdēt bērnus, ir ar augstāk norādītiem bērības vardarbības pieredzes rādītājiem. Sievietes bez bērniem, kas nevēlas dzemdēt bērnus, uzrāda 2,16 balles emocionālā vardarbības skalā, iepretim sievietēm bez bērniem, kas vēlas dzemdēt bērnus ar 1,66 –1,69 ballēm. Sievietes bez bērniem, kas nevēlas dzemdēt bērnus uzrāda 1,25 balles seksuālās vardarbības skalā, iepretim sievietēm bez bērniem, kas vēlas dzemdēt bērnus ar 1,04 – 1,13 ballēm. Šīs atšķirības ir statistiski nozīmīgas ($p < 0,05$). Tās norāda, ka domājot par valsts demogrāfijas situācijas uzlabošanu, ir arī jāņem vērā sievietes līdzšinējā attiecību pieredzi. Tas nebūt nenozīmē, ka šādas reālas pieredzes sekas būtu nepārvaramas – drīzāk, ja vardarbības sekas tiek atpazītas, tad ir lielāka varbūtība, ka tās būs pārvaramas.

6.6. tabula

Vardarbības pieredzes bērībā sievietēm (no 23 – 35 g.) bez bērniem, kuras vēlas vai nevēlas dzemdēt bērnus

	Emocionālā vardarbība bērībā (ģimenē)	Fiziskā vardarbība bērībā (ģimenē)	Seksuālā vardarbība bērībā (ģimenē vai ārpus tās)
Sievietes bez bērniem, kas nevēlas dzemdēt bērnus.	2,16	1,30	1,25
Sievietes bez bērniem, kas vēlas dzemdēt vienu bērnu.	1,69	1,21	1,04
Sievietes bez bērniem, kas vēlas dzemdēt divus vai vairāk bērnus.	1,66	1,18	1,13

(1= “nemaz nepiekrītu; 2 = “daļēji nepiekrītu; 3 = “ne piekrītu, ne nepiekrītu”; 4 = “daļēji piekrītu”; 5=“pilnīgi piekrītu”)

Ģimenes un draugu atbalsta nozīmīgums

Emocionālais un sociālais atbalsts, ko sieviete izjūt no savas ģimenes, parādījās šī pētījuma datu analīzē, kā nozīmīgs faktors saistībā ar sievietes iecerēto ģimenes lielumu. Lūdzām, lai vecāki novērtē apgalvojumus, piemēram, “Mana ģimene patiešām cenšas man palīdzēt” vai arī “par savām problēmām es varu aprunāties ar savu ģimeni”. Specifiski mēs salīdzinājām ģimenes atbalstu, ko uzrāda pirmskolas mātes, kurām ir viens bērns un kuras nevēlas vairāk bērnus, ar tām mātēm, kurām jau ir vairāk bērnu vai kuras vēlas vairāk bērnus. Šī analīze uzrādīja, ka sievietes, kurām ir viens bērns un kuras

nevēlas vairāk bērnu, norāda, ka viņas izjūt būtiski mazāk atbalstu no savas ģimenes. Šī atšķirība ir statistiski nozīmīga ($p < 0,05$).

Padziļinātajās intervijās ar mātēm ar vienu bērnu izskanēja līdzīgas raizes saistībā ar bērnu uzraudzīšanas iespējām. Viena māte izteicās, ka visticamāk, viņiem būs tikai viens bērns, gan tādēļ, ka mātei ir bijušas veselības problēmas (“speciāls ārstēšanas kurss tika iziets”, lai varētu ieņemt bērniņu), gan tādēļ, ka abi ar vīru strādā un ir grūti izkārtot bērna uzraudzīšanu, jo trūkst gan plašāks ģimenes loka atbalsts. Viņas vecāki ir miruši un ar vīra vecākiem ir nelabvēlīgas savstarpējas attiecības. Viņa izteicās šādi: “Mūsu vidējie ienākumi nav tik slikti, bet mums nav cilvēka, kas mums varētu palīdzēt bērnus audzināt. Mums nav vecmammu, mums nav vectētiņu. Mums pašiem divatā jātiek ar to visu galā ... nu pozitīvā ziņā apskaužu cilvēkus, kam vecāki palīdz.” Uz jautājumu, vai viņas viedoklis par ģimenes lielumu mainītos, ja realizētos Ministru Kabineta plāns - maksāt pilnu algu pirmajā gadā pēc bērniņa piedzimšanas, viņa atbildēja: “Es domāju, ka būtiski nē, jo tas ir tikai viens gads ... grūtāk ir pēc tam.” Tad viņa vēl minēja, ka patreiz papildus problēma ir īpaši nevēlamā situācija saistībā ar pirmskolas iestādēm: “Mēs varētu laist bērnu bērnudārzā, bet mums vienkārši nav vietas. Un ir šausmīgas rindas, jo nav bērnudārzu.”

Viena 32 gadus veca sieviete, ar diviem bērniem stāstīja, ka pusaudžu un jaunības gados viņa esot vēlējusies astoņus bērnus. Šim apsvērumam esot bijuši vairāki iemesli: “Viens apsvēruma gandrīz vai nacionālistisks – ka latviešu ir tik maz un latvieši izmirst, tādēļ vajag daudz latviešus. Otrs, tas ir senāk no bērnības – (70. gados) tika izdoti žurnāli “Padomju Latvijas sieviete” un “Skola un ģimene”. Tur vienmēr slavēja tās ģimenes, kurās ir daudz bērnu. Sabiedrība uzskatīja, ka tas ir labi. Bija tādas “mātes varones” tituls un kaut kāda medaļa. Visu laiku rādīja lauku sievietes ar 13 bērniem. Pilni žurnāli bija ar mātēm varonēm. Trešais iemesls, mums bija kaimiņi, kuriem bija trīs bērni. Man likās, ka viņu ģimene ir foršāka nekā mūsējā, jo mēs esam tikai divas (māsas).” Tomēr viņas sapnis par daudz bērnu ģimeni nerealizējās daļēji tādēļ, ka nesaņēma atbalstu no sava vīra pēc pirmā un otrā bērna dzimšanas – “Es visu laiku jutos kā vientuļā māte. Es visu laiku cīnījos viena pati ar visām tām sadzīves problēmām. Viņš pasaka: „kāpēc man vajadzētu kavēt laiku?”

7. VĒRTĪBAS SAISTĪBĀ AR ĢIMENI UN BĒRNIEM

Nereti mūsdienās masu saziņas līdzekļos, politiskās aprindās un vispār sabiedrībā tiek runāts par vērtībām – arī par jautājumu, vai ģimene un bērni ir vai nav atpazīta vērtība mūsu sabiedrībā. Šajā pētījumā mēs piedāvājam respondentiem sarakstu ar 57 vērtībām un lūdzām katru novērtēt pēc 7 ballu sistēmas. Šo vērtību sarakstā bija arī daži jēdzieni, kas vistiešāk ir saistīti ar ģimeni – “ģimenes drošība”, “bērni un ģimene” – bet pārējie jēdzieni bija salīdzinoši vispārīgāki (attiecas ne tikai uz bērniem un ģimeni, bet uz sabiedrību vispār). Pētījuma rezultāti rāda, ka pieaugušie pētījuma dalībnieki kopumā – to starpā studenti un pieauguši bez bērniem – visaugstāk novērtēja tieši šīs divas vērtības, kas ir vistiešāk saistītas ar bērniem un ģimeni. Gan sievietes, gan vīrieši novērtēja šīs vērtības visaugstāk. Tomēr, sievietes piešķīra būtiski augstākas balles vērtībai “bērni un ģimene” (6, 19 iepretim 5, 98 ballēm, statistiski nozīmīga atšķirība, $p < 0,01$). Būtiska atšķirība sieviešu un vīriešu vērtību vērtējumu vidējos rādītājos bija saistībā ar vērtībām “iekšējā harmonija” (sievietes šo vērtību novērtēja ar 5,89 ballēm, vīrieši ar 5,10 ballēm); “nobriedusi mīlestība” (5,70 un 5,03 balles); un “pašcieņa” (5,52 un 4,93 balles). Kopumā varam spriest, ka atbilstoši šī pētījuma galvenajiem uzdevumiem - pievērsties jautājumiem par bērniem un ģimenēm – šī pētījuma dalībnieki patiešām norāda, ka viņiem “ģimenes drošība” un “bērni un ģimene” ir visnozīmīgākās vērtības.

7.1. tabula

**Sieviešu un vīriešu vērtību vērtējumu salīdzinājums:
Visaugstāk novērtētās vērtības**

	Sievietes Kopumā (n=769)	Vīrieši Kopumā (n=395)
Ģimenes drošība	6,37	6,24
Veselība	6,34	6,18
Bērni un ģimene	6,19	5,98
Iekšējā harmonija	5,89	5,10
Nobriedusi mīlestība	5,70	5,03
Pašcieņa	5,52	4,93
Patiesa draudzība	5,51	4,92
Brīvība	5,39	5,40
Prāts	5,19	5,29

(1= “mazliet svarīga”; 2 = “gandrīz svarīga”; 3 = “svarīga”; 4 = “vairāk nekā svarīga”; 5= “gandrīz ļoti svarīga”; 6 = “ļoti svarīga”; 7 = “ārkārtīgi svarīga”)

Lai analizētu specifiskāk jautājumu par vērtību saistību ar indivīda reālo uzvedību – par esošo un iecerēto ģimenes lielumu, veicām atsevišķu salīdzinājumu, kur

identificējām tās vērtības, kā vērtējumi ir atšķirīgi atkarīgi no sievietes un vīrieša iecerētā ģimenes lieluma (kopsumma no tā, cik bērnu patreiz ir un cik bērnus vēl plāno). Pēc šāda salīdzinājuma redzam, ka sievietes, kurām ir vai kuras plānos lielākas ģimenes, augstāk novērtē vērtības “bērni un ģimene”, “godīgums”, “piedotspēja” un “ticība (religiskā pārlicība)”. Pēc vērtību skalas autora S.Švarca shēmas, vērtības “godīgums” “piedotspēja” ir cieši saistītas – atbilstoši kategorijai “labestība”. Sievietes, kuras ir vērsta uz lielāku ģimeni augstāk novērtē tās vērtības, kas saistītas ar “labestību”. Sievietes, kuras nevēlas bērnus, augstāk novērtēja vērtības “bagātība” un “vara sabiedrībā”. Savukārt, abas šīs vērtības ir saistītas ar plašāko jēdzienu “vara” pēc vērtību skalas autora S.Švarca vērtību sadalījuma.

7.2. tabula

**Sieviešu vērtību vērtējumi: atšķirības pēc ģimenes iecerētā lieluma
(cik bērnu patreiz ir + cik bērnus plāno)**

	0 bērnu (n=18)	1 bērns (n=95)	2 bērni (n=408)	3 bērni (n=201)	4 bērni (n=29)	5 bērni (n=5)
Bērni un ģimene	2,76	5,85	6,31	6,51	5,97	6,40
Godīgums	5,41	5,07	5,35	5,73	5,59	5,00
Piedotspēja	4,06	4,16	4,48	4,75	4,45	3,80
Ticība (religiska pārlicība)	1,18	2,20	2,38	2,73	3,00	2,00
Bagātība	4,50	3,78	3,88	3,82	3,52	2,80
Publiskā tēla saglabāšana (savas “sejas” aizsargāšana)	3,47	4,15	3,77	3,78	2,83	3,00
Vara sabiedrībā (kontrolē pār citiem, dominēšana)	2,44	1,35	1,38	1,24	1,38	0,60

(1= “mazliet svarīga”; 2 = “gandrīz svarīga”; 3 = “svarīga”; 4 = “vairāk nekā svarīga”; 5= “gandrīz ļoti svarīga”; 6 = “ļoti svarīga”; “ārkārtīgi svarīga”)

Vīriešu vērtību novērtējumi tika līdzīgā kārtā salīdzināti – atkarībā no viņu norādītā iecerētās ģimenes lieluma. Līdzīgi kā sievietēm, vīrieši, kuriem ir vai kuri plāno lielākas ģimenes, augstāk novērtē vērtības “bērni un ģimene” un “godīgums”. Vīrieši, kuri nevēlas bērnus, augstāk novērtēja “veselību”, kas uzdod jautājumu – vai viņiem būtu īpašas veselības problēmas? Šo jautājumu vajadzētu sīkāk izpētīt turpmākajos pētījumos.

7.3. tabula

**Vīriešu vērtību vērtējumi: atšķirības pēc ģimenes iecerētā lieluma
(cik bērnu patreiz ir + cik bērnus plāno)**

	0 bērnu (n=1)6	1 bērns (n=47)	2 bērni (n=202)	3 bērni (n95)	4 bērni (n=16)	5 bērni (n=9)
Bērni un ģimene	4,93	6,00	6,05	5,92	6,31	6,25
Godīgums	3,71	4,51	5,22	5,33	5,23	5,00
Publiskā tēla saglabāšana (savas “sejas” aizsargāšana)	3,57	4,06	3,82	3,22	2,54	3,75
Veselība	6,64	5,54	6,36	6,12	6,43	5,75

(1 = “mazliet svarīga”; 2 = “gandrīz svarīga”; 3 = “svarīga”; 4 = “vairāk nekā svarīga”; 5 = “gandrīz ļoti svarīga”; 6 = “ļoti svarīga”; “ārkārtīgi svarīga”)

Specifiskās vērtības, kuru vērtējumi bija atšķirīga attiecībā no respondenta iecerētā ģimenes lieluma – šo vērtību vērtējumus mēs papildus vēl salīdzinājām pēc dzimuma. Šajā salīdzinājumā parādās, ka gan sievietēm, gan vīriešiem pēc ranžējuma pirmās trīs šīs vērtības ir līdzīgas – abām dzimtām pirmās trīs vissvarīgākās no šīm vērtībām ir “veselība”, “bērni un ģimene” un “godīgums”. Vīriešiem “vara sabiedrībā” ir svarīgāka vērtība nekā sievietēm.

7.4. tabula

**Sieviešu un vīriešu vērtību vērtējumu salīdzinājums:
Vērtības, ko vērtē atšķirīgi pēc ģimenes iecerētā lieluma.**

	Sievietes kopumā (n=769)	Vīrieši kopumā (n=395)
Veselība	6,34	6,18
Bērni un ģimene	6,19	5,98
Godīgums	5,43	5,13
Piedotspēja	4,49	4,05
Ticība (relīģiska pārliecība)	2,43	1,93
Bagātība	3,84	3,99
Publiskā tēla saglabāšana (savas “sejas” aizsargāšana)	3,74	3,63
Vara sabiedrībā (kontrolē pār citiem, dominēšana)	1,39	1,79

(1 = “mazliet svarīga”; 2 = “gandrīz svarīga”; 3 = “svarīga”; 4 = “vairāk nekā svarīga”; 5 = “gandrīz ļoti svarīga”; 6 = “ļoti svarīga”; 7 = “ārkārtīgi svarīga”)

Nostāja attiecībā pret abortu

Pētījuma dalībniekiem vaicājām arī par viņu nostāju saistībā ar abortu. Salīdzinoši mazs procents dalībnieku uzrādīja, ka abortu vajadzētu pilnībā aizliegt. Apmēram puse (53 %) uzrādīja, ka abortu vajadzētu atļaut pēc pašreizējiem nosacījumiem. Patreiz Latvijā abortus drīkst veikt licenzētā medicīniskā iestādē līdz 12.grūtniecības nedēļai, un pēc tam, ja ir apdraudēta sievietes dzīvība vai veselība. Pārējie respondenti minēja, ka abortu vajadzētu atļaut vienīgi īpašos gadījumos – it īpaši, ja bērniņam paredzami ģenētiski defekti, ja ir notikusi izvarošana vai ja mātes veselības stāvoklis ir apdraudēts.

7.5. tabula

Sieviešu un vīriešu nostāja attiecībā pret abortu.

	Sievietes kopumā (n=769)	Vīrieši kopumā (n=395)
Aizliegt	3,2%	4,2%
Atļaut pēc pašreizējiem nosacījumiem	53,4%	53,0%
Atļaut, bet tikai īpašos gadījumos:	43,4%	42,7%
a. izvarošana	31,2%	31,2%
b. māte - pusaudze	9,6%	10,6%
c. mātes veselības stāvoklis	28,0%	26,1%
d. bērniņam paredzami ģenētiski defekti	32,4%	29,7%
e. māte nav spējusi aprūpēt līdzšinējos bērnus	18,7%	19,4%

Kad analizējam specifiskāk nostāju pret abortu saistībā ar indivīda reliģisko piederību, tad redzam, ka tie pētījuma dalībnieki, kuriem ir izteiktāka reliģiskā piederība – kuri regulāri apmeklē baznīcu – norāda daudz lielāku procentu (21%), kuri uzskata, ka abortus vajadzētu pilnībā aizliegt.

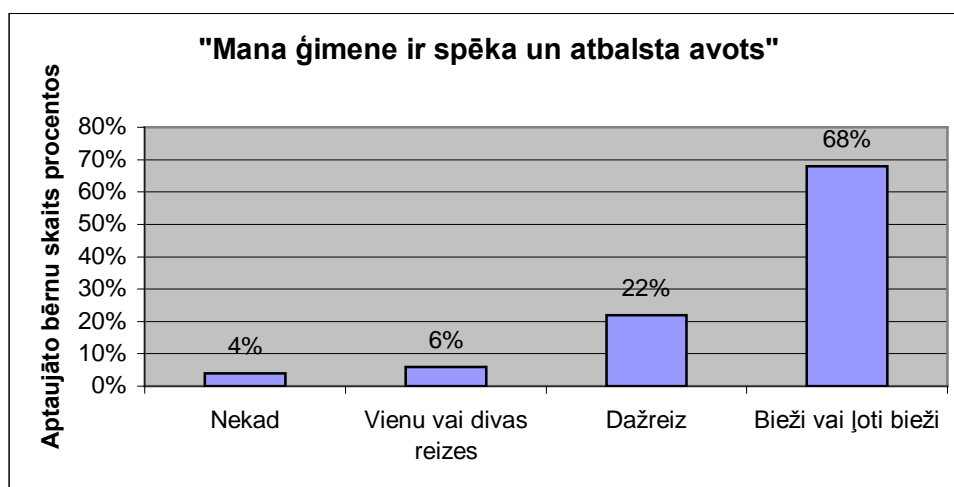
8. BĒRNU NORĀDĪTĀ ATTIEKSME ĢIMENĒ

POZITĪVAS BĒRNU UN VECĀKU ATTIECĪBAS

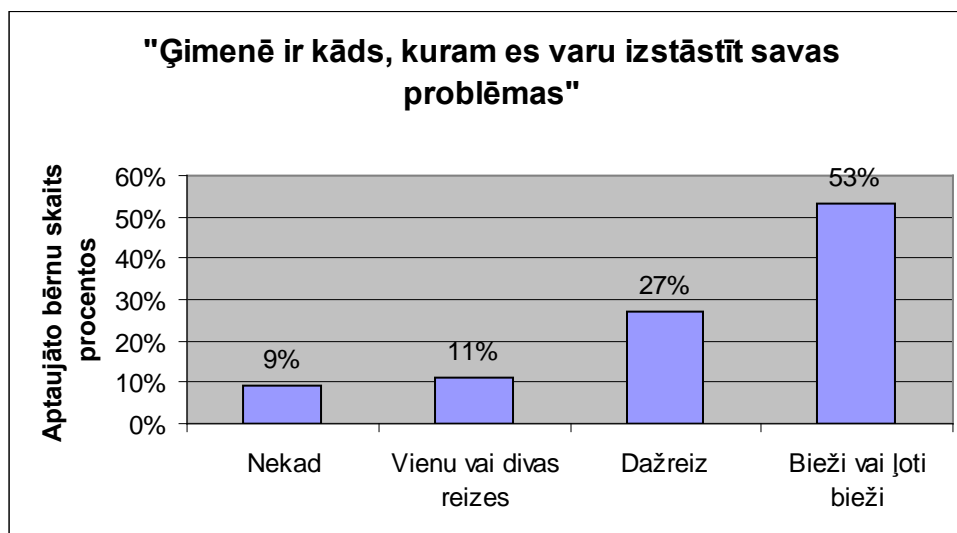
Pozitīvas bērnu un vecāku attiecības ir saistītas ar uzticēšanos un drošības izjūtām. Ja zīdainītis, kad viņš mēģina norādīt uz savām vēlmēm un vajadzībām, saņem konsekventu mātes atsaucību, mīlestību un gādību, zīdainītim rodas uzticēšanās. Vispirms, šī ir uzticēšanās savai mātei, mātes gādībai, bet pēc laika pozitīva pieredze ģimenē rada arī uzticēšanos citiem nozīmīgiem cilvēkiem zīdainīša pasaulē. Tālāk šī uzticēšanās tiek vērsta plašāk arī ārpus ģimenes. Sākotnējo bērnu un vecāku attiecību saistību ar uzticēšanos īpaši ir pētījis un skaidrojis E. Eriksons. Savukārt Dž. Boulbijs (Bowlby) ir uzsvēris, ka šīs sākotnējās pozitīvās bērnu un vecāku attiecības ir nepieciešamas bērna fiziskajai drošībai un psiholoģiskajai drošības izjūtai. Katram bērniņam ir iedzimta, bioloģiski pamatota vēlme meklēt un atrast drošību tuvās attiecībās ar savu māti un citiem sev nozīmīgiem pieaugušajiem. Diemžēl, dažādu iemeslu dēļ, ne visi vecāki ir spējīgi vienlīdz pozitīvi un atbalstoši atsaukties uz zīdainīša signāliem. Jau no pirmajiem dzīves gadiem rodas atšķirības dažādās ģimenēs, rodas dažādas bērnu un vecāku attiecību izpausmes. Ļoti bieži attiecību veidi, kas attīstās bērniņa pirmajos dzīves gados, turpinās arī vēlāk, kaut gan ar vecākiem bērniem vecāku uzvedība būs ar atšķirīgām niansēm.

8.1. attēls

Skolēnu novērtējums par vecāku atbalsta sniegšanas biežumu

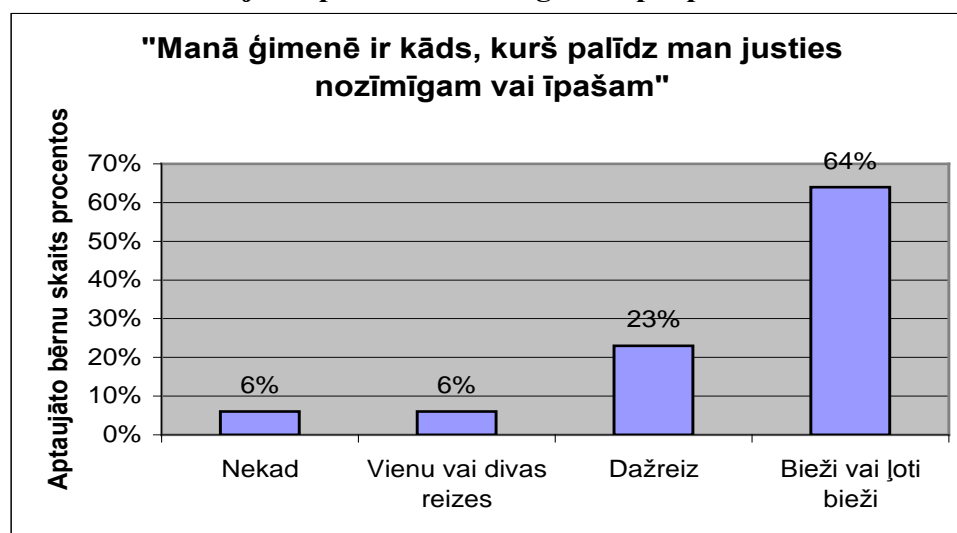

Skolēnu novērtējums par savu problēmu uzklauššanas biežumu

Šī pētījuma ietvaros esam aptaujājuši 5. un 9. klases skolniekus – jo uzskatām, ka, sākot ar apmēram 5. klasi bērni ir pietiekoši nobrieduši, lai veiksmīgi izpildītu šāda pētījuma prasības – respektīvi, saviem uzskatiem atbilstoši izpildīt izsniegtās aptaujas. Atgādinām, ka skolēniem tika uzsvērts, ka aptauju pildīšana ir brīvprātīga, tikai ar vecāku piekrišanu, un pētījums tiek veikts pēc anonimitātes un konfidencialitātes principiem – informācija, ko skolēns aptaujās norāda, ir pieejama vienīgi pētniekiem.

Skolēnu novērtējums par sava nozīmīguma apstiprināšanas biežumu

Pētījuma rezultāti rāda, ka kopumā apmēra 70% no aptaujātajiem 5. un 9. klases skolēniem norāda, ka viņi necieši no emocionālās vai fiziskās vardarbības ģimenē. Viņu ģimenē pārsvarā ir pozitīvas vai vismaz neitrālas bērnu un vecāku attiecības. Līdzīgi, 68% no šiem skolēniem norāda, ka “ģimene ir spēka un atbalsta avots” bieži vai ļoti bieži. Mazāk – 53% no skolēniem norāda, ka ģimenē ir kāds, kuram var izstāstīt savas problēmas “bieži vai ļoti bieži”. Ir zināms, ka vispār šajā pusaudžu vecumā (no 11 – 15 gadiem), nereti pusaudžiem ir grūtāk atrast un izveidot dialogu ar saviem vecākiem, nekā, varbūt citā attīstības posmā.

8.4. attēls

Skolēnu novērtējums par uzticēšanos un iedrošināšanas biežumu

9. VECĀKU VARDARBĪGĀ RĪCĪBA

Šajā pētījumā 70% no pusaudžiem norādīja uz pozitīvu vecāku attieksmi, iepretim 30% no aptaujātajiem skolēniem, norādīja vardarbīgu vecāku attieksmi. Zināms, ka ne visi vecāki ir spējīgi reaģēt atbilstoši bērna vajadzībām. Diemžēl, šī vecāku nespēja adekvāti reaģēt uz bērna vajadzībām, nereti noved pie emocionāli un/vai fiziski vardarbīgas rīcības.

Emocionāla vardarbība ir atkārtoti, bieži izpausta negatīva attieksme pret bērnu. Visbiežāk emocionāla vardarbība izpaužas verbālā formā – bērna atkārtota pazemošana, kritizēšana, apsūkšana, kliegšana uz viņa. Emocionāla vardarbība var izpausties, kā bērna atraidīšana, patstāvīga atteikšanās palīdzēt bērnam, bērna domu noliegšana vai draudēšana. Emocionālo vardarbību dažreiz dēvē par “psiholoģisku vardarbību”, jo tā ietekmē ne tik vien bērna emocijas, kā bērns jūtas, bet arī to, kā veidojas bērna domas un priekšstati pašam par sevi. Respektīvi, bērns, kurš cieš no emocionālās vardarbības, tipiski izjūt negatīvas emocijas un arī negatīvas domas par sevi – piemēram, “es esmu slikts”, “es esmu vainīgs”, vai pat “es esmu nevērtīgs”.

Šajā pētījumā mēs lūdzām, lai bērns atzīmē kādas audzināšanas vai ietekmēšanas metodes viņš ir piedzīvojis savā ģimenē. Piemēram, bērnam bija lūgts atzīmēt, cik bieži viņa vecāki viņu apvaino, kritizē, kliež uz viņu, liek viņam justies vainīgam vai draud ar pamešanu. Ja bērns atzīmē, ka vecāks pa retam izrāda šādu attieksmi, tad to vēl neuzskatījām par emocionālu vardarbību. Ja bērns atzīmē, ka vecāks atkārtoti, bieži vai pat vienmēr izrāda šādu attieksmi, tad to uzskatām par emocionāli vardarbīgu vecāku rīcību.

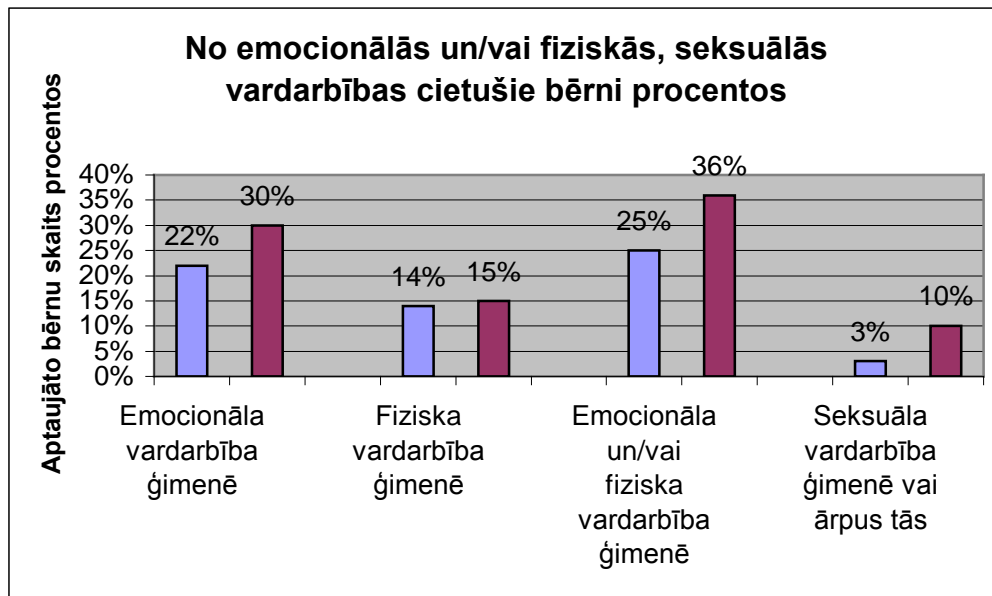
Fiziska vardarbība pret bērnu ir tāda pieaugušo rīcība, kas nav nejauša un kas ir bijusi ar nolūku radīt bērnam fiziskas sāpes vai ievainojumus. Šajā pētījumā mēs lūdzām, lai bērns atzīmē, ja viņa vecāki viņu sit, sper, piekauj, met viņam virsū kaut ko, apdedzina vai applaucē, draud ar nazi vai ieroci. Fiziskā vardarbība tika uzskatīta, ja vecāki pat dažreiz pielieto relatīvi maigākus fiziskus ietekmēšanas veidus kā “mani sita”, vai arī, ja vecāki pat reti pielieto smagākus fiziskus ietekmēšanas veidus, kā, piemēram, piekaušanu.

Seksuāla vardarbība ir bērna izmantošana seksuālos kontaktos vai iesaistīšana seksuālās darbībās, lai izmantotājs saņemtu seksuālu stimulāciju vai apmierinājumu.

Tipiski seksuālā vardarbība tiek uzskatīta, kā bērna seksuālā izmantošana, ko veic pieaugušais vai vecāks bērns, kurš ir vismaz 5 gadus vecāks par izmantoto bērnu. Seksuālā vardarbība notiek daudzās dažādās formās. Tā notiek arī bez tieša fiziska kontakta – piemēram, bērna vai pieaugušā atkailināšanās seksuālos nolūkos vai bērna kailfotografēšana. Seksuālā vardarbība ar tiešu seksuālu kontaktu ietver bērna piespiešanu aizskart pieaugušā dzimumorgānus, bērna dzimumorgānu aizskaršana, kā arī orālo, vaginālo vai anālo dzimumaktu. Gadījumos, kad bērns piekrīt šādām seksuālām aktivitātēm, tā ir bērna seksuāla izmantošana un seksuāla vardarbība. Attiecībā uz seksuālo vardarbību, ja respondents atbildēja pat “vienu vai divas reizes” par jebkuru no apgalvojumiem, kas norādīja uz seksuālu vardarbību, tad tika uzskatīts, ka viņš vai viņa ir cietuši no seksuālas vardarbības.

9.1. attēls

Skolēnu uzrādītās emocionālās, fiziskās un seksuālās vardarbības gadījumu biežums

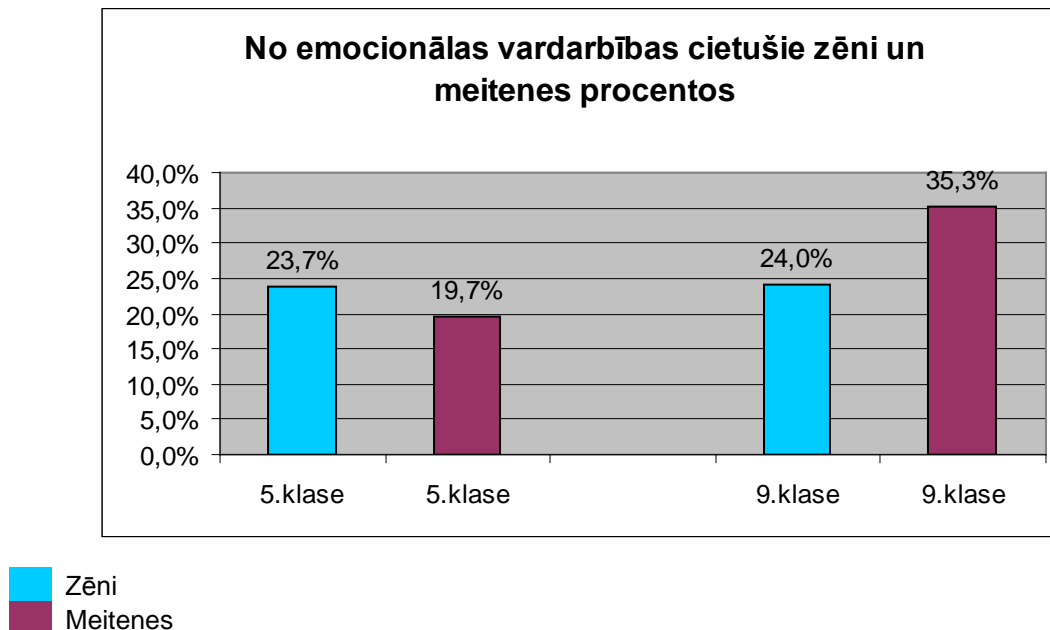
■ 5. klases skolēni
■ 9. klases skolēni

Kā minēts iepriekšējā nodaļā, šī pētījuma rezultāti rāda, ka kopumā 70% no aptaujātajiem 5. un 9. klases skolēniem neatzīmē, ka cieš no vardarbības ģimenē, iepretim tiem 30% no aptaujātajiem skolēniem, kuri uzrāda, ka cieš no emocionālās un/vai fiziskās vardarbības ģimenē. Nereti emocionālā un fiziskā vardarbība pārklājas – bērni, kuri cieš no fiziskās vardarbības ģimenē, nereti cieš arī no emocionālās vardarbības. Ja analizējam

šos vardarbības veidus atsevišķi, tad 26% no aptaujātajiem skolēniem uzrāda, ka cieš no emocionālās vardarbības ģimenē, 14,5% uzrāda, ka cieš no fiziskās vardarbības ģimenē. 6,5% uzrāda, ka cieš no seksuālas vardarbības (ģimenē vai ārpus tās). Šie vardarbības izpausmes rādītāji, (izlase pielīdzināta pēc demokrātiskiem rādītājiem) ir mazliet zemāki nekā līdzīgā skolēnu pētījumā, kas tika veikts 1998. gadā Latvijā (Sebre, et al, 2004). 1998.gada pētījumā audzēkņi norādīja, ka 29% cieš no emocionālas vardarbības ģimenē, 17% norādīja, ka cieš no fiziskās vardarbības ģimenē, un 33% norādīja emocionālu un/vai fizisku vardarbību ģimenē. Šis norādītās vecāku vardarbības izpausmes samazinājums, cerams, ir saistīts ar sabiedrības arvien lielāku informētību un apzināšanos attiecībā uz vardarbību. Ko nozīmē vardarbīgas audzināšanas pieejas, kā pielietot nevardarbīgas audzināšanas metodes un kā veicināt pozitīvas attiecības starp vecākiem un bērniem. Šāda informācija ir arvien vairāk pieejama televīzijas ziņu raidījumos. Īpaši veidotās programmās, avīzēs un vecāku žurnālos, skolotāju un citu profesionāļu konferencēs un apmācību programmās, u.t.t.

9.2. attēls

Skolēnu uzrādītais emocionālās vardarbības biežums pēc dzimuma un vecuma

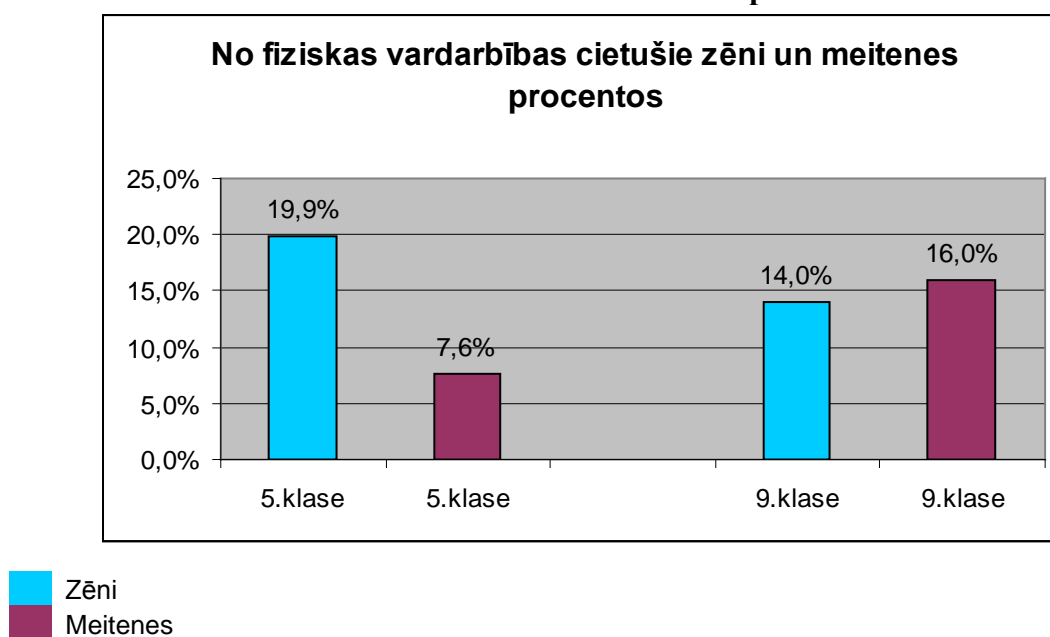

Ņemot vērā šī pētījuma rezultātus, ļoti svarīgi ir papildus ņemt vērā, ka šie vardarbības rādītāji ir balstīti uz aptaujām, ko izpildīja tie audzēkņi, kuri atradās skolā

dotajā dienā, kad pētījums tika veikts viņu klasē (un kam bija vecāku piekrišana). Respektīvi, šī pētījuma izlase neietver tos 11- 16 gadus vecos pusaudžus, kuri pastarpināti apmeklē skolu vai skolu neapmeklē vispār, tādēļ nebija klāt anketēšanas brīdī. Protams, zināms, ka tie pusaudži, kuri neapmeklē skolu vai reti apmeklē skolu, visbiežāk, nāk no ģimenēm, kurās ir dažāda veida problēmas. Tādēļ ir lielāka varbūtība, ka šie bērni varētu pastiprināti ciest no vardarbības. Izpētīt vardarbību ģimenē saistībā ar pusaudžiem, kuri neapmeklē skolu, būtu nozīmīgs pētniecisks jautājums, kam vajadzētu pievērsties nākotnē.

9.3. attēls

Skolēnu uzrādītais fiziskās vardarbības biežums pēc dzimuma un vecuma

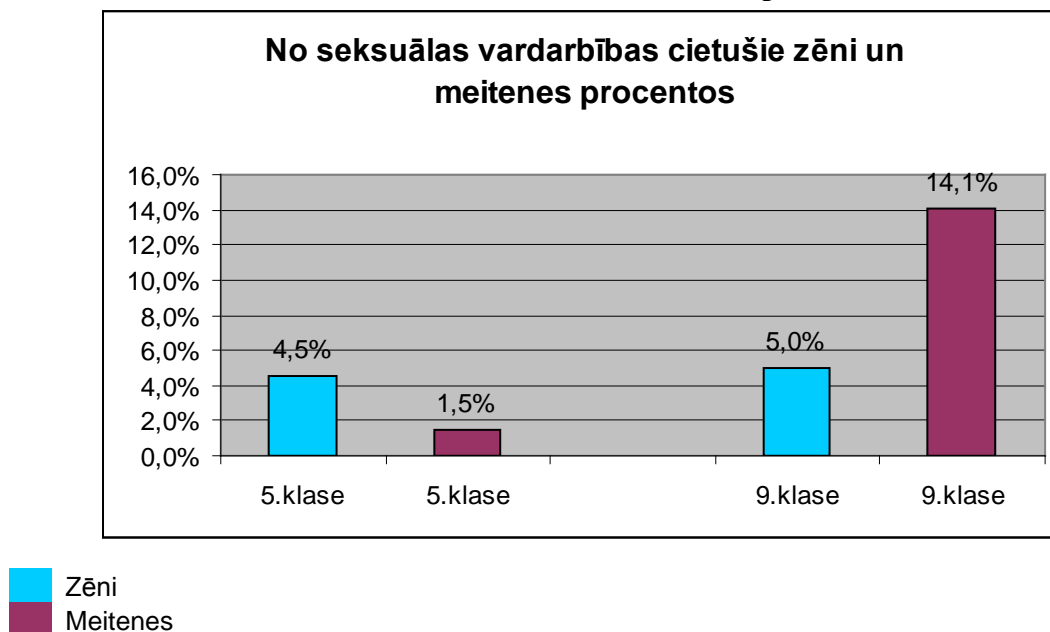

Salīdzinot 5. un 9. klašu audzēkņu atzīmēto pārciesto vardarbību, redzam, ka 9.klases audzēkņi nozīmīgi vairāk norāda, ka ir cietuši no vardarbības. Vēl specifiskāk, salīdzinot vardarbību, ko norāda meitenes, iepretim puisiem, konstatējām, ka īpaši pastiprinātu emocionālo vardarbību ģimenē uzrādīja 9.klases audzēknes – 35,3% no aptaujātajām 9.klases audzēknēm uzrāda, ka cieš no emocionālas vardarbības ģimenē. 9. klase ir posms, kad pusaudzis izjūt pastiprinātu stresu saistībā ar attīstības procesiem – respektīvi, saistībā ar vēlmi kļūt arvien patstāvīgākiem, neatkarīgākiem no saviem vecākiem, nereti nonākot īpašās konflikta situācijās ar vecākiem. Papildus daudzi 9. klases audzēkņi izjūt īpaši saspīlētu psiholoģisku spriedzi, jo viņiem tuvojas valsts

eksāmeni. Šī spriedze var arī saasināt attiecības ar vecākiem. Pētījuma dati atklāj, ka meitenes vairāk nekā zēni norāda uz trauksmi šajā attīstības posmā. Iespējams, ka viņas patiešām ir vairāk emocionāli skartas, bet, iespējams, ka meitenes vairāk apzinās savas jūtas un emocijas un ir vairāk gatavas tās atklāt. Visticamāk, ka abi šie minētie faktori ietekmē šos paaugstinātos rādītājus.

9.4. attēls

Skolēnu uzrādītais seksuālās vardarbības biežums pēc dzimuma un vecuma

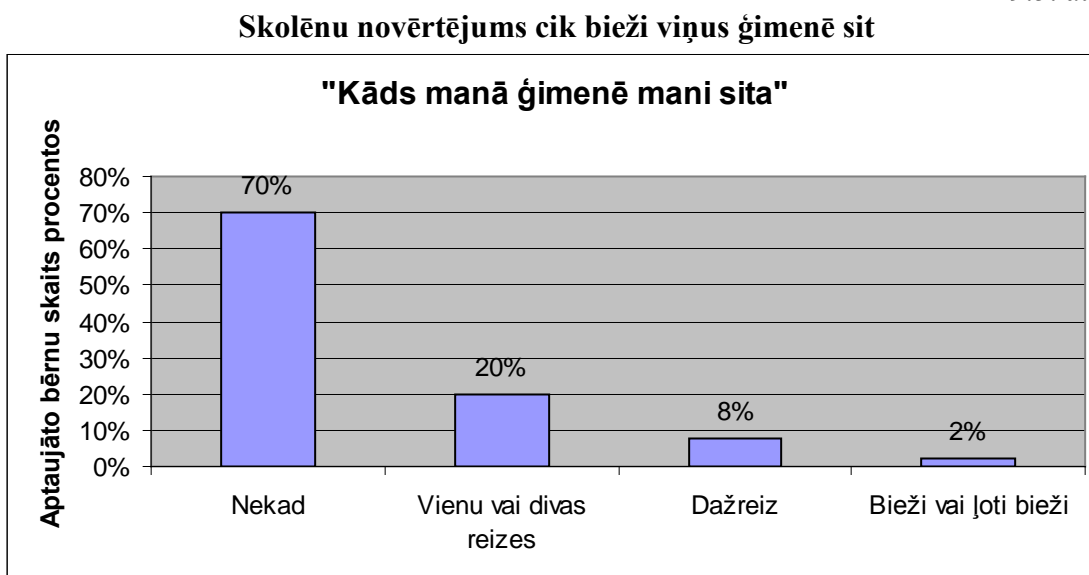

9.klases audzēknes uzrādīja arī visaugstākos seksuālās vardarbības rādītājus (14,1% no aptaujātajām 9.klases audzēknēm uzrādīja, ka ir cietušas no seksuālas vardarbības). Šie rezultāti norāda, ka pusaudžu meitenēm (un arī viņu vecākiem) būtu jābūt īpaši uzmanīgiem, piesardzīgiem un arī informētiem par vardarbības būtību un iespējām no tās izvairīties, kā arī par iespējām (vajadzību gadījumos) meklēt palīdzību. Iespējams, ka šis seksuālās vardarbības pieaugums ir saistīts arī ar to, ka meitenēm aktīvi norit dzimumnobriešana, un viņām pašām ir pastiprinātāka un izteiktāka interese par pretējo dzimumu. Viņas biežāk var nonākt situācijās, kuras satur potenciālu risku. Šī vecuma pusaudžiem būtu svarīgi runāt par veselīgu attiecību veidošanu ar pretējo dzimumu, par riskiem un iespējām attiecību veidošanā. Pusaudžu bērnu vecākiem, savukārt, būtu vajadzīga pastiprināta informācija par pozitīvām attiecību veicinošām pieejām, saskaroties ar emocionāli sakāpināto pusaudžu attīstības posma specifiku.

Raugoties uz plašāku sabiedrības iespējamo ietekmi saistībā ar seksuālo vardarbību, varētu būt nozīmīgi pārdomāt amerikāņu sociologa Deivida Finkelhora secinājumus (Finkelhor 1994.2003.). Finkelhors ir ilgus gadus nodarbojies ar pētījumiem par vardarbības cēloņiem un sekām. Apkopojot rezultātus no 19 saviem un citu pētījumiem ASV, pirms desmit gadiem viņš konstatēja, ka vismaz 20% no amerikāņu sievietēm un 5 – 10% no amerikāņu vīriešiem ir cietuši no seksuālās vardarbības bērnībā. Toties, pērnā gada konferencē(Finkelhor, 2003.) Finkelhors ziņoja, ka seksuālā vardarbība pret bērniem ASV ir krietni mazinājusies pēdējos gados. Viņš izvirzīja hipotēzi, ka vardarbības mazināšanās varētu būt saistīta ar "seksuālās revolūcijas" norietu ASV.

Ja domājam par situāciju mūsdienu Latvijas sabiedrībā, tad, visticamāk, varam secināt, ka "seksuālā revolūcija" Latvijā vēl arvien ir aktuāla. Liekas, ka sabiedrības patreizējā "brīvā" un stimulējošā attieksme pret seksuālām darbībām ir vēl arvien kā pretreakcija pret stingro kontroli "no augšas", kas pastāvēja Padomju laikā, kad bija obligāta pārbaude visām pusaudžu meitenēm pie ginekologa,(dažos Padomju gados pat skolotājas klātbūtnē). Tika ziņots skolas direktoram par dzimumdzīves uzsākšanu(reizēm tas noveda līdz meitenes izslēgšanas no skolas). Protams, pornogrāfija bija vispār aizliegta.

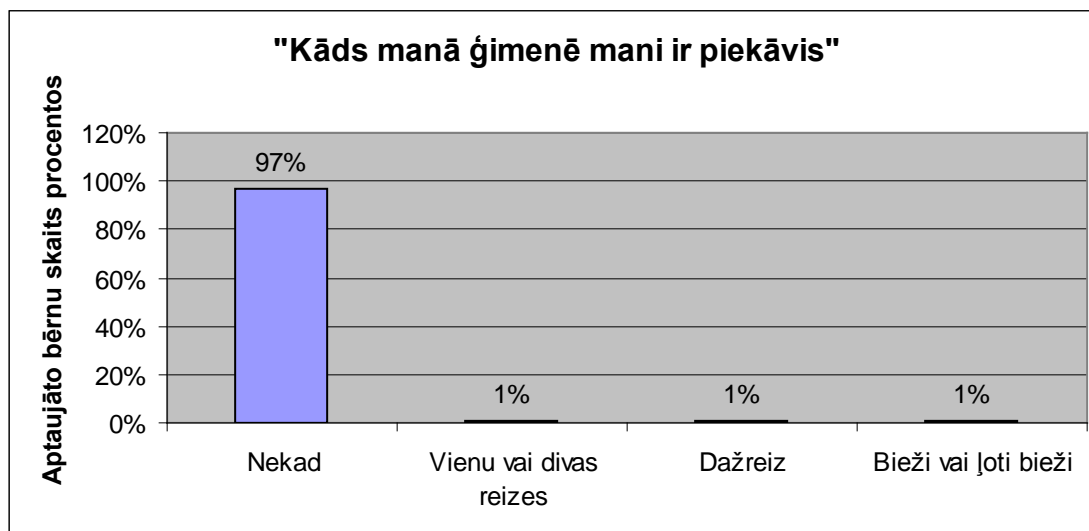
Toties, pirmajos gados pēc neatkarības atgūšanas īpaši uzkrītošs bija lielais vairums kailfotogrāfiju, kuras rotāja kioskos izstādīto žurnālu vākus. Vakara stundās TV pārraidītās filmas un reklāmas, kur redzamas kailas un klajas seksuālas darbības. Pozitīva pārmaiņa pēdējā gadā ir bijusi tā, ka Bērnu un ģimenes lietu ministrs A. Baštika kungs ir ierosinājis šīs problēmas risināšanu, un tagad kailfotogrāfijas kioskos ir aizklātas ar aizsegu. Atkailinātās seksuālās darbības un seksuālie piedāvājumi TV pārraidītajās reklāmās vēl arvien eksistē. Pusaudžu žurnāli un pat dienas avīzes vēl aizvien nereti publicē rakstus, kas vedina uz "brīvu" seksuālo darbību. Pusaudži, savukārt, nereti pieņem šo brīvo attieksmi un pat nodarbojas ar grupveidīgām seksuālām spēlēm(dzimumaktu) to vietā, kad senāk bija pusaudžu spēles, kas beidzās ar skūpstīšanos. Pēc Finkelhora izvirzītās hipotēzes par "seksuālās revolūcijas" saistību ar augstākiem

Seko grafiski attēli, kas specifiskāk norāda skolēnu uzrādīto fiziskās vardarbības izpausmi ģimenē. Analizējot šos grafiskos attēlus, svarīgi ņemt vērā, ka 14,5% no 5. un 9.klases skolēniem norāda, ka cieš no fiziskās vardarbības ģimenē. Tas nozīmē, ka 14,5% no aptaujātajiem skolēniem ir uzrādījuši, ka viņi ir cietuši pat “vienu vai divas reizes” no smagākiem apvainojumiem (“Kāds manā ģimenē sita mani tik stipri, ka bija redzami zilumi vai sitiena pēdas”), jeb vismaz “dažreiz” cietuši no salīdzinoši vieglākiem apvainojumiem (“Kāds manā ģimenē mani sita”). Pie katra atsevišķā apgalvojuma mēs neredzam īpaši lielu procentu cietušo bērnu. Ja analizējam, piemēram, atsevišķo apgalvojumu “Es uzskatu, ka esmu cietis no fiziskas vardarbības,” tad redzam, ka tikai 5% no skolēniem ir atbildējuši pozitīvi. Tas nozīmē, pirmkārt, ka skolēni automātiski neapzinās, ka vecāku fiziskā ietekmēšana ir vardarbīga rīcība.

Otrkārt, tas norāda uz metodoloģisku pētniecisku specifiku – ka analizējot vienu šādu jautājumu atsevišķi, mums neveidojas tik pilnīgs priekšstats par esošo situāciju kā, ja mēs skatāmies uz vairāku apgalvojumu novērtējumu summējumu.

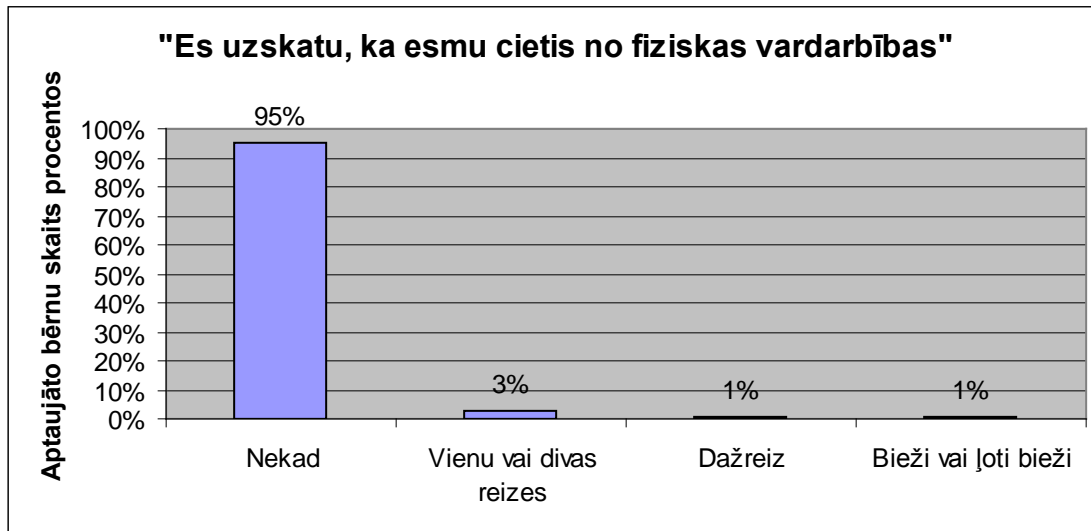
Skolēnu novērtējums cik bieži viņi ģimenē ir piekauti

Skolēnu novērtējums cik bieži viņi ģimenē ir spēcīgi sisti

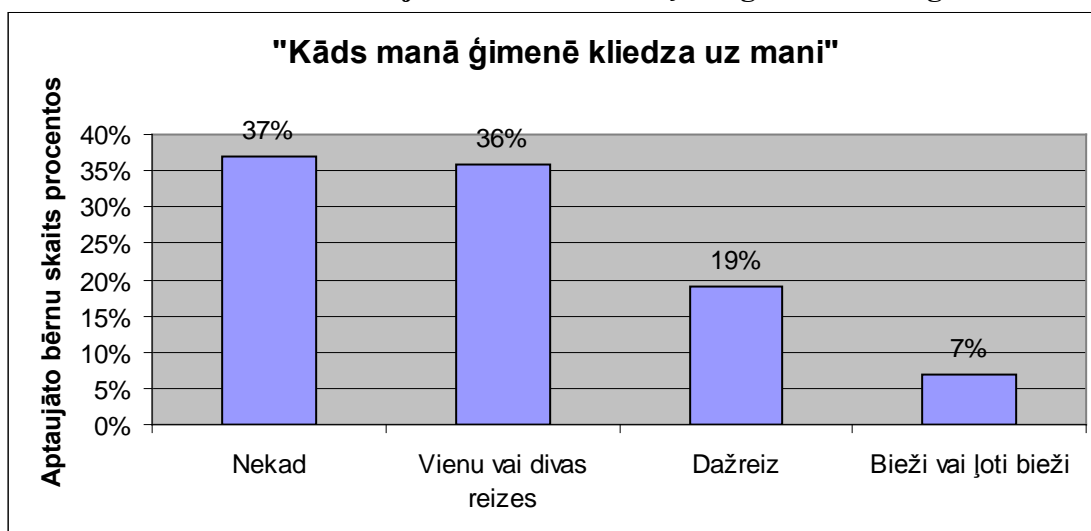

Skolēnu uzskati par ciešanu no fiziskas vardarbības

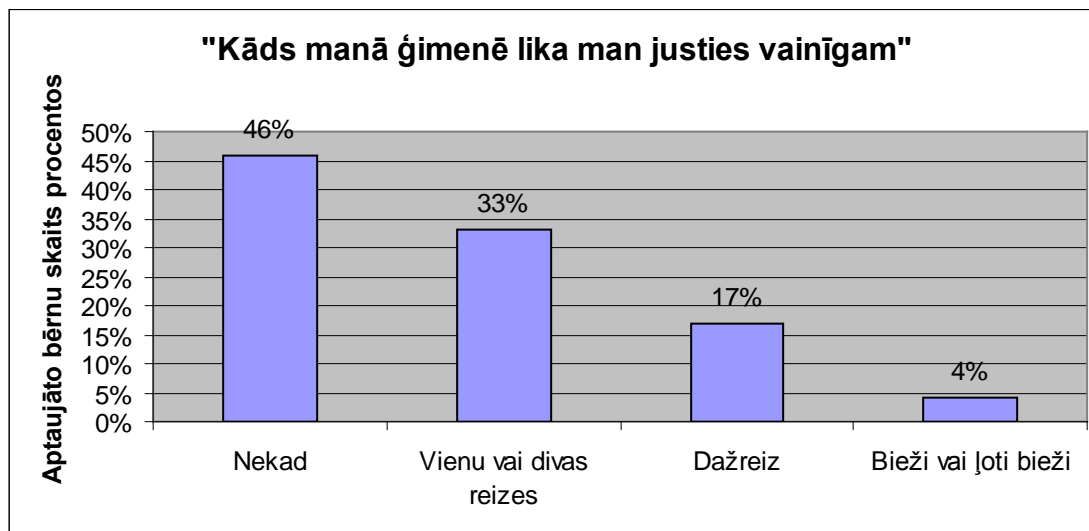
Arī analizējot emocionālās vardarbības rādītājus ir svarīgi ņemt vērā skolēnu apgalvojumu vērtējumus kopumā. Saistībā ar emocionālu vardarbību, ja skolēns uzrādīja, ka viņš ir cietis pat “dažreiz” no smagākiem apvainojumiem (“Kāds manā ģimenē mani izsmēja vai pazemoja”), jeb vismaz “bieži” cietis no salīdzinoši vieglākiem apvainojumiem (“Kāds manā ģimenē lika man justies vainīgam”), tad tika uzskatīts, ka viņš vai viņa ir cietis no emocionālas vardarbības. Kopējais emocionālās vardarbības rādītājs procentos ir 26%. No atsevišķiem apgalvojumiem, visbiežāk skolēni uzrādīja, ka vecāki kliedz vai liek justies viņiem vainīgiem.

Skolēnu novērtējums cik bieži uz viņiem ģimenē ir kliegts

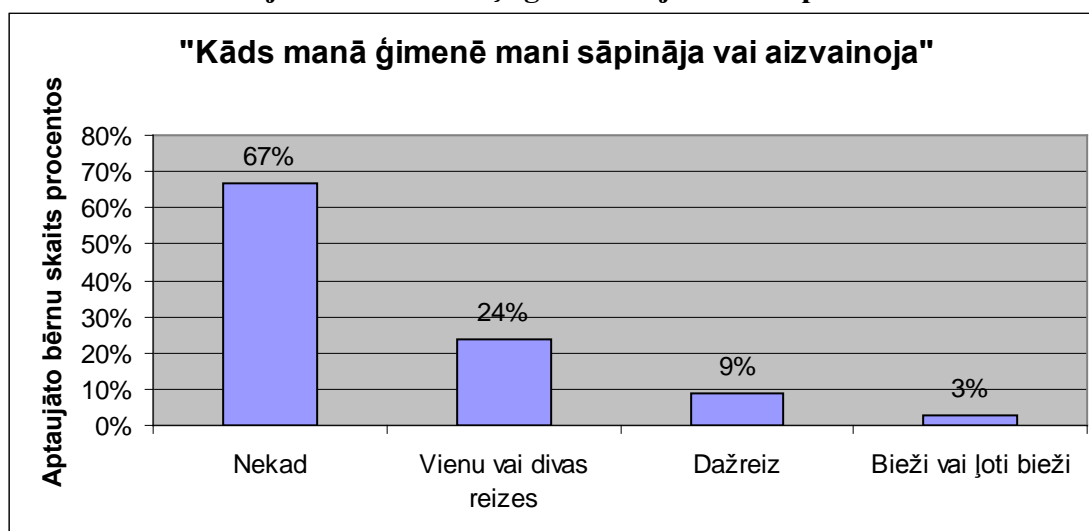
9.10 attēls

Skolēnu novērtējums cik bieži viņi ģimenē ir jutušies vainīgi

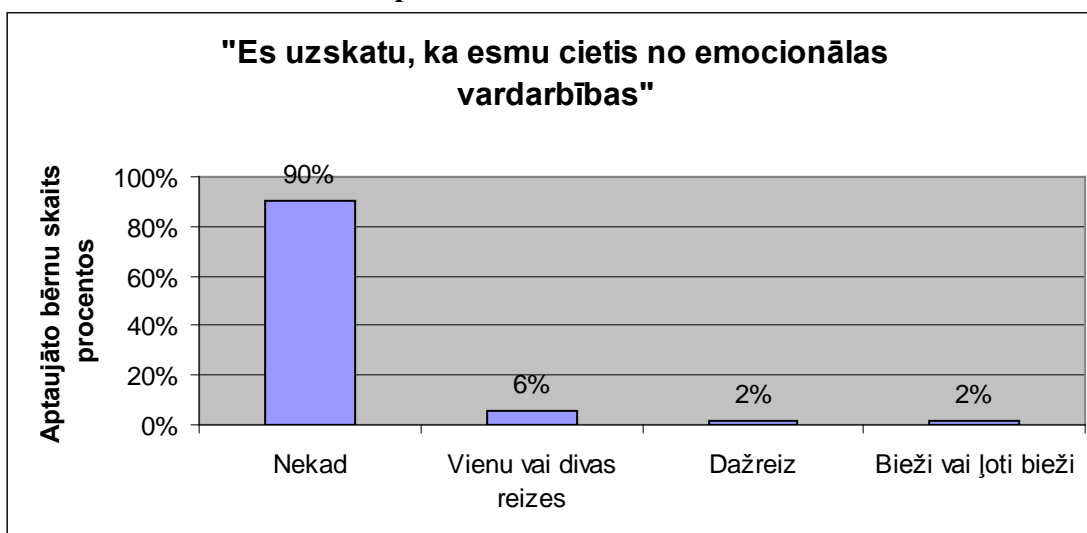

9.11 attēls

Skolēnu novērtējums cik bieži viņi ģimenē ir jutušies sāpināti vai aizvainoti

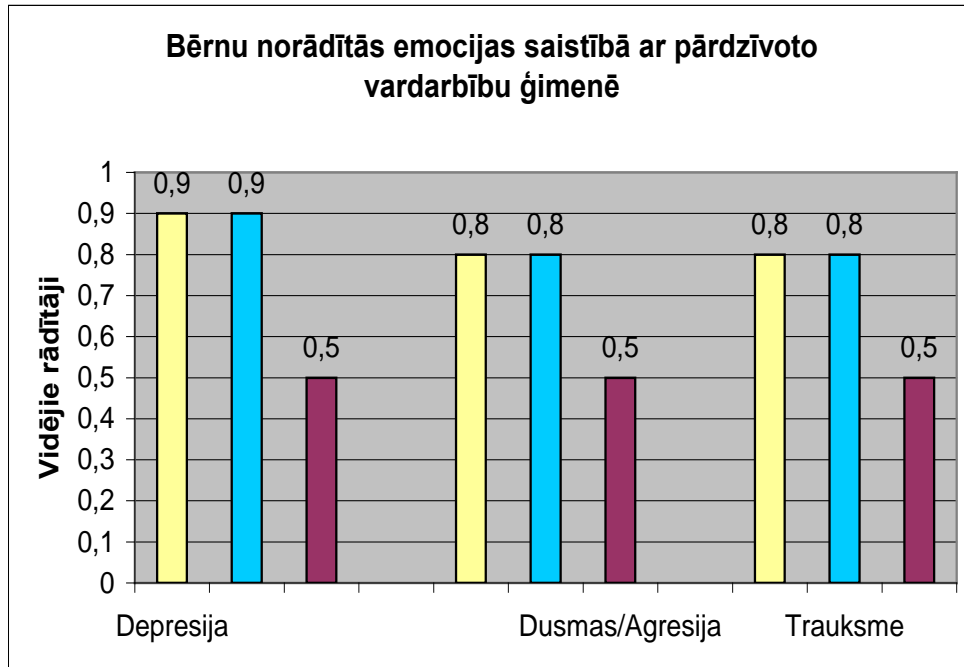
Skolēnu uzskati par ciešanu no emocionālas vardarbības

Kā redzam, atkal tikai salīdzinoši mazs procents no aptaujātajiem skolēniem (10%) atbild apstiprinoši apgalvojumam “Es uzskatu, ka esmu cietis no emocionālas vardarbības”, kaut gan 26% ir apstiprinājuši citus atsevišķus apgalvojumus, kas norāda uz vecāku emocionāli vardarbīgo attieksmi un rīcību. Varam saprast, ka pusaudžiem nav vēl skaidrs jēdziens par emocionālo vardarbību – un reizēm pat, ka tā ir atpazīta, ir vēlme to neatzīt vai noliegt

Skolēniem tika lūgts atbildēt uz jautājumiem saistībā ar psiholoģisko labsajūtu iepretim negatīvām, nepatīkamām izjūtām. Šajā aptaujas daļā parādījās 54 jautājumi par dažādām emociju izpausmēm - piemēram, “Es jūtos dusmīgs”, “Es uztraucos” – un skolēnam bija jāatbild “nekad”, “dažreiz”, “bieži” vai “gandrīz visu laiku”. No šiem 54 jautājumiem kopīgi saskaitīti jautājumi norāda uz specifiskiem psiholoģiskām tendencēm. Apgalvojumi tiek summēti sekojošās apakšskalās – depresija (“Es jūtos bēdīgs un nelaimīgs”), dusmas/agresija (“Es jūtos dusmīgs”), trauksme (“Es uztraucos”). Pētījuma rezultāti rāda, ka tie skolēni, kuri norāda uz pārciestu vardarbību, norāda arī būtiski augstākus depresijas, dusmas/agresijas un trauksmes rādītājus. Tie skolēni, kuri norāda, ka ir cietuši no emocionālas vai fiziskas vardarbības ģimenē, uzrāda vidēji 0,8 – 0,9 balles depresijas, dusmu/agresijas un trauksmes skalu rādītājos, iepretim tiem skolēniem, kas neuzrāda vardarbību – emociju rādītājos viņi uzrāda 0,5 balles. Šis ir statistiski nozīmīgas atšķirības ($p < 0,01$).

Skolēnu norādītās emocijas saistībā ar pārdzīvoto vardarbību ģimenē

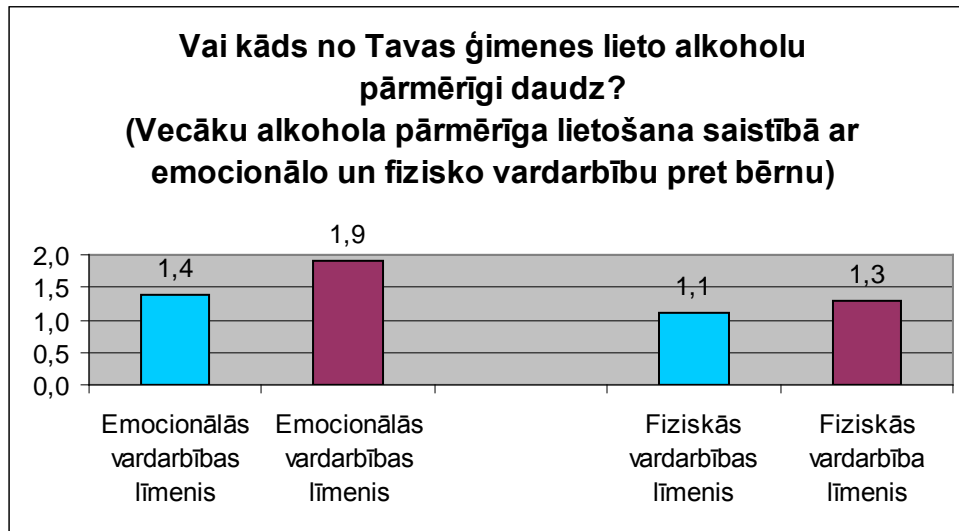
- Cietuši no emocionālas vardarbības
- Cietuši no fiziskas vardarbības
- Nav cietuši no vardarbības

Ar vardarbību pret bērniem saistītie apstākļi

Vecāku pārmērīgā alkohola lietošana

Skolēni, kuri cieš no vardarbības ģimenē biežāk uzrāda, ka kāds ģimenē lieto alkoholu pārmērīgi daudz (skat. 9.14 attēlu). Kopumā 12,4% no aptaujātajiem skolēniem norāda, ka kāds ģimenē pārmērīgi lieto alkoholu, un visbiežāk, šajā sakarā tiek minēts tēvs (78% min tēvu). Saistība starp vecāku alkohola lietošanu un bērna uzrādīto vecāku vardarbību ir īpaši izteikta saistībā ar emocionālo vardarbību – skolēni, kuri uzrāda vecāku pārmērīgo alkohola lietošanu norāda vidēji uz 1,9 ballēm saistībā ar emocionālo vardarbību un 1,3 ballēm saistībā ar fizisko vardarbību. Bērni, kuri neuzrāda vecāku alkohola pārmērīgo lietošanu uzrāda 1,4 balles un 1,1 balles. Šīs atšķirības ir statistiski nozīmīgas. Tomēr, šī sakarība nav izteikti spēcīga (korelācija $r = 0,28$, $p < 0,01$) – skaidrs, ka ir arī citi nozīmīgi ietekmējoši faktori saistībā ar vecāku vardarbīgo rīcību, ne tikai pārmērīgā alkohola lietošanu. Šos citus faktoros aplūkosim nākamajā nodaļā.

Vecāku alkohola pārmērīga lietošana saistībā ar emocionālo un fizisko vardarbību pret skolēnu

■ nelieto pārmērīgi alkoholu
■ lieto pārmērīgi alkoholu

Ģimenes materiālie apstākļi

Pētījuma datu analīze norāda arī saistību starp skolēnu uzrādīto vardarbību ģimenē un viņu ģimenes materiālās labklājības novērtējumiem. Vislielākā no šīm korelācijām ir starp bērna pārciesto fizisko vardarbību un bērna vērtējumu “ģimenes apstākļi atļauj normāli ēst” ($r = -0,21$, $p < 0,01$). Respektīvi, jo augstāki ir fiziskās vardarbības rādītāji, jo biežāk skolēns atzīmē, ka ģimenes ienākumi neatļauj vai tikai daļēji atļauj normāli paēst. Līdzīgi, kā ar vecāku alkohola pārmērīgās lietošanas rādītājiem, arī šie rādītāji saistība ar ģimenes materiālo labklājību nav izteikti cieši saistīti, kas norāda, ka ir vēl citi nozīmīgi faktori, kas ietekmē vecāku vardarbīgo rīcību. Šos un citus faktoros aplūkosim nākamajā nodaļā.

10. VECĀKU VARDARBĪBAS PIEREDZE BĒRNĪBĀ

Lai veicinātu pozitīvas bērnu un vecāku attiecības tagadnē, ir svarīgi izprast, atpazīt, identificēt un risināt jautājumus, kas saistīti ar vecāku pieredzi bērniībā – it īpaši, ja šī pieredze ir bijusi negatīva. Kā mēs zinām, tad Padomju valdības laikā par vardarbību ģimenē, starp vecākiem un bērniem vai starp vīru un sievu, netika runāts atklāti. Šādas problēmas neiederējās ideālā sociālistiskajā vai komunistiskajā sabiedrībā. Realitātē šādas problēmas tika risinātas dažādi – pagasta ietvaros un citās vietējās kopienās. Pagasta pārvalde vai arī skolotāji un skolu pārvalde daudz ciešāk sekoja, kas notiek ar bērni atsevišķos gadījumos. Bija iespēja ieviest represijas “no augšas”, ja turpinājās klaji redzamas problēmas. Par spīti šai stingrajai kontrolei “no augšas”, mēs no ikdienas dzīves, no klīniskās pieredzes, no iepriekšējiem pētījumiem, un tagad no šī pētījuma rezultātiem zinām, ka vardarbība ģimenē tomēr notika arī Padomju laikā. Par to liecina mūsdienu pieaugušo novērtējumi par savu bērniības pieredzi. Šī pētījuma nolūkos esam atsevišķi izdalījuši bērniības vardarbības pieredzes novērtējumu pa vecuma grupām.

Uzkrītoši šajā salīdzinājumā ir liels procents pieaugušo, īpaši tie, kuri dzimuši 1960. un 1970. gados. Viņi uzrāda, ka ir cietuši no fiziskas vardarbības bērniībā. Sarunās ar šī gadagājuma pieaugušo vecākiem tiek minēts, ka tajos laikos pāršana bija ļoti ierasta disciplinēšanas metode, ko viņi izmantoja audzinot savus bērnus. Savukārt, pret saviem mazbērniem viņi šādu fizisku ietekmēšanu vairs neizmanto. Daudzi no bērniībā cietušajiem vecākiem mazāk izmanto fiziskās audzināšanas pieejas pret saviem bērniem, nekā bija paši to piedzīvojuši. Piemēram, lai gan 35% no pirmsskolas vecuma bērnu mātēm norāda, ka viņas lieto fiziskas ietekmēšanas metodes pret saviem bērniem tagadnē.

Pētījuma rezultātu datu tabulā(10.1 tabula) redzam, ka salīdzinoši mazs procents no pieaugušajiem, kuri dzimuši 1960. un 1970. gados uzrāda, ka viņi bērniībā bija cietuši no seksuālās vardarbības(ģimenē vai ārpus tās). Tikai ap 3% no pieaugušajiem šajā gadagājumā uzrāda seksuālās vardarbības pārdzīvoto traumu. Kā minēts iepriekšējā nodaļā, pētījumi ASV rāda, ka vismaz 20% no amerikāņu sievietēm un 5 – 10% no amerikāņu vīriešiem uzrāda, ka ir cietuši no seksuālās vardarbības bērniībā(Finkelhor, 1994.). Salīdzinoši zemais procents pieaugušo Latvijā, kuri atzīmē seksuālās vardarbības

pieredzi bērībā, visticamāk, daļēji ir skaidrojums ar stingro politisko kontroli Padomju laikā, un ar bērnu un pieaugušo darbības uzraudzību skolās, darba vietās, pagasta iestādēs, u.c. Tomēr, ir zināms, no sarunām ar indivīdiem par pieredzi Padomju valdības laikā, ka tomēr seksuālā vardarbība pret bērniem notika. Varētu būt, ka daļa no pētījuma respondentiem vēl arvien nes sevī Padomju laikā iegūto pārlicību, ka par vardarbību nevajag vai nedrīkst runāt, ka seksuālā vardarbība nemaz neeksistē. Šī varētu būt apzināta vai neapzināta seksuālās vardarbības noliegšana, jo mēs zinām, ka ir seksuālo vardarbības traumas sekas – kauns, vainas izjūta, un vēlēšanās šo traumu noliegt vai ‘aizmirst’.

10.1 tabula

Jauniešu un pieaugušo procenti, kuri ir norādījuši uz vardarbības pieredzi bērībā

	Emocionāla vardarbība bērībā (ģimenē)	Fiziska vardarbība bērībā (ģimenē)	Emocionāla un/vai fiziska vardarbība (ģimenē)	Seksuāla vardarbība (ģimenē vai ārpus tās)
12.klases skolnieki (n = 259) (vidējais vecums = 17,9 gadi)	25,5%	16,8%	32,9%	16,5%
Universitātes studenti (n = 305) (vidējais vecums = 21,1 gads)	30,8%	20,6%	39,3%	8,9%
Pieaugušie bez bērniem (n = 238) (vidējais vecums = 28,2 gadi)	29,4%	20,6%	39,1%	10,1%
Pirmsk. vec. bērnu vecāki (n = 251) (vidējais vecums = 32,0 gadi)	29,1%	41,4%	50,6%	2,0%
5.klases bērnu vecāki (n = 176) (vidējais vecums = 37,5 gadi)	27,3%	30,6%	43,2%	4,0%
9.klases bērnu vecāki (n = 194) (vidējais vecums = 42,8 gadi)	22,2%	28,9%	38,1%	1,5%

Jautājums par vardarbības pieredzi bērībā un vecāku tagadējo attieksmi pret savu bērnu, ir īpaši aktuāls. Šī pētījuma rezultāti norāda, ka tās mātes, kuras uzrāda emocionālu, fizisku vai seksuālas vardarbības pieredzi bērībā, ir biežāk vardarbīgas savā uzvedībā pret saviem bērniem tagadnē. Respektīvi, pētījuma rezultāti norāda korelāciju vai saistību starp mātes vardarbības pieredzi bērībā un viņas vardarbīgo uzvedību pret savu bērnu tagadnē. Pastāv saistība starp mātes fiziskās vardarbības pieredzi bērībā un viņas fizisko un emocionālo vardarbību pret bērnu tagadnē (korelācijas $r = 0,23$ un $r = 0,21$, $p < 0,01$). Pastāv saistība starp mātes emocionālās vardarbības pieredzi bērībā un viņas emocionālo un fizisko vardarbīgo uzvedību pret savu bērnu tagadnē (korelācijas $r = 0,34$ un $r = 0,32$, $p < 0,01$).

Lūdzām, lai vecāki arī atzīmē savas patreizējās emocijas - dusmas/agresiju, depresiju, trauksmi. Šo datu analīze uzrāda īpaši pastiprinātu saistību starp mātes

dusmām un viņas emocionāli un fiziski vardarbīgo rīcību pret savu bērnu ($r = 0,51$ un $r = 0,28$, $p < 0,01$). Līdzīgi ir konstatēta cieša saistība starp mātes trauksmes un depresiju līmeni, un viņas emocionāli vardarbīgo uzvedību ($r = 0,36$ un $r = 0,35$, $p < 0,01$). Multiplās regresijas analīze uzrāda, ka mātes dusmas ir visnozīmīgākais faktors, kas saistīts gan ar emocionāli vardarbīgo, gan ar fiziski vardarbīgo rīcību. Papildus mātes bērībā pārciestā emocionālā vardarbība savā ģimenē, ir nozīmīgs faktors, kas ietekmē mātes uzvedību tagadnē.

Svarīgi uzsvērt, ka ne visas mātes, ne visi tēvi, kuri ir cietuši no vardarbības bērībā, ir vardarbīgi pret saviem bērniem tagadnē. Šī pētījuma rezultāti norāda, ka 38% no mātēm, kuras ir cietušas no emocionālas vardarbības bērībā, turpina šādu vardarbīgu attieksmi pret saviem bērniem. Apmēram 26% no mātēm, kuras ir cietušas no fiziskas vardarbības bērībā, turpina šādu vardarbīgu attieksmi pret saviem bērniem. Respektīvi, apmēram 62% no mātēm, kuras piedalījās šajā pētījumā, uzrādīja, ka viņas spēj "pārraut" vai pārtraukt šo vardarbības ciklu. Šīs procenti, kuras spēj atrast un pielietot pozitīvas audzināšanas pieejas par spīti savai bērības pieredzei, ir krietni augstāks, nekā tas konstatēts 1998.gadā pētījumā, kad tikai 30 – 40% no bērībā vardarbības cietušajām mātēm, uzrādīja spēju pārraut šo vardarbības tendenci (Sebre, 2002.). Tas varētu norādīt, ka pēdējos sešos gados ir notikušas būtiskas izmaiņas mūsu sabiedrībā. Daudz vairāk ir runāts par šiem jautājumiem, un mātes labāk spēj atpazīt savu vardarbīgo uzvedību, un viņas meklē citas audzināšanas pieejas. Tomēr, kā tas viņām izdodas, vēl nevar secināt tik viennozīmīgi, jo paši bērni vēl arvien uzrāda, ka viņu vecāki pielieto vardarbīgas audzināšanas pieejas (tikai nedaudz mazāk kā bērni to uzrādīja 1998.gadā) Papildus aspekts, kas jāņem vērā, ka ne visi pētījuma respondenti spēj pilnībā atpazīt vai atzīt savas nevēlamās audzināšanas pieejas.

Tās mātes, kuras ir spējušas "pārlaut" šo starppaaudžu pārmantojamības ciklu un attīstīt pozitīvas audzināšanas pieejas par spīti neoptimālai bērības pieredzei, nereti norāda, ka viņas ir guvušas nozīmīgu ietekmi no literatūras par pozitīvām bērnu audzināšanas pieejām. Viena 32 gadus veca viena bērna māte Ilze (vārds mainīts anonimitātes nolūkos) stāsta, ka māte viņas audzināšanā ir izmatojusi fiziskas sodīšanas un kaunināšanas pieejas: "Es esmu no tiem cilvēkiem, kas ir fiziski sodīti. Kādreiz es par to nemaz nespēju runāt. Manai mamma bija stingras prasības pret to, lai es mācītos. Man

skaidroja, ka man ir jābūt labākai, jo mums nav naudas, lai dzīvē kaut ko sasniegtu, tāpēc man jābūt labākai. Šis stereotips man bieži dzīvē traucēja, jo es nevaru būt labākā visās jomās. Manī ir iekšējs konflikts. Es domāju, ka man bija pietiekoši stingra mamma, kurai bija krasas garstāvokļa maiņas. Ja mammai bija labs garstāvoklis, mēs varējām fantastiski pavadīt laiku. Bieži vien viņai bija slikts garstāvoklis, un tad - galvenais netrāpīties zem "karstas rokas". Kaunināšana un fiziska sodīšana – tā ir viena no laikmeta tradīcijām. Galvenais bija neslavēt, galvenais bija kritizēt, lai bērns nepaliktu lepns par sevi, un viņš nekļūtu pašapzinīgs."

Savukārt, pati Ilze savu bērnu cenšas audzināt "ļoti atšķirīgi". Viņa vēlas saglabāt pozitīvo, ko ir piedzīvojusi savā bērnībā, piemēram, tradīcijas, kas saistītas ar svētku svinēšanu. Viņas audzināšanas pieeja tagad ir vērsta uz pozitīvo, nevis uz sodīšanu un kaunināšanu. Šīs atšķirīgās audzināšanas pieejas viņa, lielā mērā, ir apguvusi no pieejamās literatūras par bērnu audzināšanu. "Es esmu pietiekami daudz lasījusi jauno, moderno literatūru. Es gribu, lai viņš izveidojas par personību, kurš var paļauties uz sevi. Es vairāk uzsveru to pozitīvo. Mani draugi bērnu pie podiņa, piemēram, radina ar siksnu, un viņiem tas iet divreiz lēnāk nekā man. Es paslavēju katreiz savu bērnu, un viņš skrien ar savu podiņu laimīgs. Es iesaistu bērnu savās darbībās – mēs ļoti daudz ko darām kopā."

Laila (vārds mainīts anonimitātes nolūkos), 33 gadus veca māte ar diviem bērniem izteicās līdzīgi. Viņa savā bērnībā ir piedzīvojusi emocionālu "vēsumu" un fiziskas apmīļošana trūkumu, bet ir sapratusi, ka ar saviem bērniem vēlas veidot pozitīvākas attiecības. Laila min, ka literatūra par pozitīvām attiecībām ar bērniem ir ļoti ietekmējusi viņas spēju "pārlautz" šo starppaaudžu pārmantojamību. Viņa stāsta, ka attiecības ar viņas māti bijušas "salīdzinoši vēsas". Māte nav nedz blāvusi, nedz situsi, bet viņas audzināšanas pieeja esot bijusi "aiz dusmām nerunāt". Uz jautājumu: "kā māte izrādīja mīļumu?" Laila atbildēja "nekā, īpaši neatceros – vispār nekā tāda pozitīva. Tas tāds laiks. Skolā es ļoti labi mācījos. Man pat par to nekādā veidā neuzslavēja. Man teica, ka var jau labāk".

Kad Lailai piedzima pirmais bērniņš, viņai sākotnēji esot bijis grūti veidot fizisku kontaktu ar savu zīdaiņi: "To fizisko mīļumu man ir bijis pašai sevī jāpārvar – jo man tas nav bijis dabiski. Man bija grūti tuvoties. Tu domā, ka tev jābūt tādām vēsam. Es

atceros, kad man meitiņa piedzima – tev viņa ir jāpārtin, tev ir jāpieskaras bērnam, bet tev ir tāda jocīga sajūta. Tu nesaproti – tev gribas, bet tevī tas nav dabīgi.” Drīz vien viņas attiecības ar meitiņu sāka mainīties. Šī pārmaiņa tiek skaidrota ar to, kad radās iespēja izlasīt grāmatu par zīdaiņu psiholoģiju, kaut gan 90. gadu sākumā šādas grāmatas bija maz pieejamas: “Es tajā laikā izlasīju kaut kādu grāmatu par zīdaiņu psiholoģiju. Saprātu, ka pēc iespējas vairāk nepieciešams būt mīļākam, cik vien var ņemt mazuli rokās. Tas bija man liels atvieglojums. Es atceros to sākotnējo svārstīšanos, kad nezināju, ko lai dara. Gribu, bet nevaru paņemt bērnu rokās. Grāmata man palīdzēja, tā pateica, kā vajag darīt.”

Atbalsts no sava vīra bija nozīmīgs faktors Dacei (vārds mainīts anonimitātes nolūkos), 40 gadus vecai divu bērnu mātei. Domājot par savām bērniības attiecībām ar māti, Dace min, ka viņa neatceras, kā māte būtu izrādījusi mīļumu: “Es vienmēr esmu šausmīgi tiekusies pēc mātes mīlestības, bet kaut kas vienmēr traucēja – kaut kas no mātes pietrūka. Kad man bija 18 gadu, mani vecāki izšķīrās. Māte aizgāja projām, bet mēs palikām. Esmu ļoti raudājusi. Savukārt, audzinot savus bērnus tagadnē, Dace ļoti cenšas būt, cik vien iespējams, ”laba mamma” – veltīt, pēc iespējas vairāk laika saviem bērniem, izrādīt mīļumu. “Man ir bail, ka mani bērni izjutīs to pašu, ko es izjutu bērniībā – bailes, ka mani bērni varētu izjust tās pašas sāpes, kuras es izjūtu vēl šodien.” Savukārt, Daces vīrs ir saņēmis “daudz mīlestības” no saviem vecākiem. Tie viņam ir veltījuši daudz laika. Daces vīra bērniības pieredze palīdz viņam būt atbalstam ne tikai saviem bērniem, bet arī savai sievai. Šis ģimenes atbalsts dod iespēju Dacei veidot jaunas attiecību un audzināšanas pieejas.

11. SECINĀJUMI

1. **DZIMSTĪBAS VEICINOŠO FAKTORI** – faktori, kas saistīti ar pētījuma dalībnieku izteikto, iecerēto un optimālo ģimenes lielumu saistībā ar bērnu skaitu ģimenē. "Iecerētais bērnu skaits" ir jau esošo un/vai plānoto bērnu skaits ģimenē. "Optimālais" ģimenes lielums attiecas uz maksimālo bērnu skaitu ģimenē, ko vecāki reāli vēlētos, ja ģimenei būtu "labs finansiālais stāvoklis, labas bērnu pieskatīšanas un izglītošanas iespējas, labas personiskās attiecības".

Dzimums un tautība. Latviešu vīrieši, kuri piedalījās mūsu pētījumā, ir iecerējuši vislielākās ģimenes – vidēji ar 2, 4 bērniem. Latviešu sievietes ir iecerējušas ģimenes vidēji ar 2,3 bērniem. Krievu tautības sievietes ir iecerējušas ģimenes ar 2,0 bērniem, vīrieši 1,8 bērnus.

Reliģiskā piederība. Mūsu pētījuma dalībnieki vecumā no 23 - 35 gadiem, kuriem nav bērnu, biežāk nepieder nevienai reliģiskai konfesijai, nekā tā paša vecuma respondenti, kam ir bērni.

Izglītība. Sievietes ar augstāku izglītību norāda, ka pie optimāliem apstākļiem pievēlētos vairāk bērnu, nekā sievietes ar vidējo un zemāku izglītības līmeni. Iecerētais ģimenes lielums neatšķirās pēc sievietes izglītības līmeņa.

Vecāku ģimenes lielums. Pastāv saistība starp pētījuma dalībnieku ģimenes lielumu savā bērnībā (bērnu skaitu vecāku ģimenē) un respondentu plānoto ģimenes lielumu.

Vērtības. Aptaujas dalībnieki kopumā (gan vīrieši, gan sievietes) visaugstāk novērtē vērtību "ģimenes drošība". Otrā nozīmīgākā vērtība ir "veselība" un trešā vietā "bērni un ģimene". Pētījums apliecina, ka ģimenēm ar bērniem un bez bērniem ir atšķirīgas prioritārās vērtības.

Tiem respondentiem, kam ir lielākas ģimenes, un/vai plāno ģimenei ar vairākiem bērniem lielākā nozīme ir šādām vērtībām:

- Bērni un ģimene;
- Godīgums (patiesums);
- Piedotspēja (gatauvība piedot citiem);
- Ticība (reliģiska pārliecība);

Tie respondenti, kas ir iecerējuši ģimenes bez bērniem vai ar vienu bērnu, vērtē šādas vērtības:

- Bagātība (materiālie labumi, nauda);
- Publiskā tēla saglabāšana;
- Vara sabiedrībā (kontrolē pār citiem, dominēšana);
- Veselība;

Uzskati par bērniem. Aptaujas dalībnieki (gan vīrieši, gan sievietes) visaugstāk vērtē apgalvojumus “dzemdējot sieviete rada jaunu dzīvību”, “vēlos piedzīvot sava bērna izaugsmi” un “mīlestība pret savu bērnu nav aizvietojama ne ar ko citu”. Vīrieši salīdzinoši lielāku nozīmi nekā sievietes piešķir apgalvojumam “bērns ir manas dzimtas turpinājums”.

Tie aptaujātie, kam jau ir lielākas ģimenes, vai arī, kas ir iecerējuši ģimeni ar lielāku bērnu skaitu augstāk vērtē šādus apgalvojumus:

- Vecāki sniedz mīlestību bērnam, un bērns sniedz mīlestību vecākiem.
- Lielāka ģimene rada lielāku prieku.

Savukārt, tie respondenti, kas ir iecerējuši bezbērnu vai viena bērna ģimenes augstāk (nekā ģimenes, kurās plāno vairākus bērnus) vērtē šādus apgalvojumus:

- Bērns ir pārāk liela atbildība;
- Nākotne ir par daudz nedroša;
- Neesmu vēl pietiekoši nobriedis;
- Bērns traucē manu profesionālo attīstību;
- Es negribu bērnus, lai vēlāk man nebūtu jāuzklausā pārmetumi par nepareizu audzināšanu.

Sievietes ar bērniem (vecumā no 23 – 35 gadiem) augstāk (nekā sievietes līdzīgā vecumā, bet bez bērniem) vērtē šādus apgalvojumus:

- Bērns rada sajūtu, ka ir īsta ģimene.
- Bērns piešķir manai dzīvei patiesu jēgu.

Ģimenes un draugu atbalsts. Sievietes, kurām ir viens bērns un kuras plāno vēl kādu bērnu, biežāk (nekā viena bērna mātes, kuras uzskata, ka viņām vairāk bērnu nebūs) atzīmē, ka izjūt ģimenes un draugu emocionālu un sociālu atbalstu.

Veselība. Sievietes vecumā no 23 – 35 gadiem bez bērniem biežāk (nekā sievietes līdzīgā vecumā, bet ar bērniem) norāda, ka viņām ir veselības problēmas, kas ietekmē viņu spēju radīt bērnus. Vīrieši bez bērniem salīdzinoši biežāk augstāk vērtējumu piešķir “veselībai”, kas arī varētu norādīt uz līdzīgām problēmām.

Vardarbības pieredze bērnībā. Sievietes bez bērniem, kuras nevēlas bērnus, biežāk norāda, ka ir cietušas no emocionālas un seksuālas vardarbības bērnībā. Sievietes un vīrieši bez bērniem biežāk uzrāda, ka bērnībā ģimenē ir cietuši no emocionālas un seksuālas vardarbības.

Darba saglabāšanas iespējas. Padziļinātajās intervijās sievietes, kurām nav bērnu, bet kuras domā par ģimeni nākotnē, uzsvēra, ka īpaši nozīmīgs ir labs, stabils darbs. Viņām īpaši rūp darba vietas saglabāšana un iespēja atgriezties savā darbā pēc dekrēta atvaļinājuma.

Mājoklis. Pētījuma aptaujas rezultāti norāda nelielu korelāciju starp viedokli par iecerēto bērnu skaitu ģimenē un ģimenes rīcībā esošo istabu skaitu mājoklī. Vairākās intervijās ar pieaugušajiem bez bērniem tika pausts uzskats, ka viens no ģimenes dibināšanas priekšnoteikumiem ir savs ģimenei pietiekoši liels mājoklis.

Ģimenes materiālās labklājības vērtējums. Šī pētījuma datu analīze norāda, ka nav korelatīvi nozīmīgas saistības starp ģimenes materiālais labklājības novērtējumu un iecerēto vai optimālo bērnu skatu ģimenē.

2. **NOSTĀJA ATTIECĪBĀ UZ ABORTU.** Zems procents (4%) no pētījuma dalībniekiem uzrādīja viedokli, ka vajadzētu abortu aizliegt. Apmēram puse (53%) uzrādīja, ka abortu vajadzētu atļaut pēc pašreizējiem nosacījumiem.

Dzimums. Sievietes un vīrieši norādīja ļoti līdzīgus uzskatus attiecībā pret abortu.

Reliģija. No tiem pētījuma dalībniekiem, kuriem ir izteiktāka reliģiskā piederība – kuri regulāri apmeklē baznīcu – ievērojami lielāks procents (21%) uzskata, ka abortus vajadzētu aizliegt.

3. UZSKATI PAR LAULĪBU.

Līdzīgi uzskati ir abiem dzimumiem. Šajā pētījumā vīrieši un sievietes norādīja ļoti līdzīgus prioritārus uzskatus saistībā ar laulību. Gan vīrieši, gan sievietes augstu novērtēja šādus apgalvojumus:

“Laulība ir vēlama lai ...”

a.“ ... veidotu ģimeni, lai būtu bērni.”

b“ .. apliecinātu savu uzticību viens otram.”

c“ ... apliecinātu savu mīlestību.”

Atšķirīgi uzskati tiem, kas nav precējušies. Sievietes un vīrieši, kas nav precējušies, bet dzīvo kopā ar partneri, augstāk novērtēja šādu apgalvojumu:

“Nelaulāties, bet dzīvot kopā ir vēlami , jo ... mīlēt un būt laimīgam var tāpat bez laulāšanās”.

Trūkst “vēstījums” (“message”) par laulības nozīmīgumu. Padziļinātās intervijās trūkstošs bija skaidri viedokļu vai pamatojumu par laulības nozīmīgumu vai nepieciešamību - kādēļ laulība būtu vēlama vai vajadzīga. Daži intervētie minēja, ka laulība ir svarīga bērniem. Citi minēja, ka pēc kopā nodzīvota laika pienāk brīdis, kad būtu “oficiāli jāreģistrējas”.

4. POZITĪVU BĒRNU UN VECĀKU ATTIECĪBU VEICINOŠO FAKTORU IZPĒTE

Pozitīvu bērnu - vecāku attiecību procentuālie rādītāji. No šī pētījuma ietvaros aptaujātiem 5. un 9. klases audzēkņiem, 70% uzrāda, ka viņiem savā ģimenē pārsvarā ir pozitīvas attiecības ar vecākiem.

Emocionālas, fiziskas un seksuālas vardarbības procentuālie rādītāji. 30% no 5. un 9.klases audzēkņiem uzrāda, ka cieš no emocionālās un/vai fiziskās vardarbības ģimenē – 26% uzrāda, ka cieš no emocionālās vardarbības un 14,5% uzrāda, ka cieš no fiziskās vardarbības ģimenē. 6,5% uzrāda, ka cieš no seksuālās vardarbības ģimenē vai ārpus tās.

Dzimums un vecums. Visvairāk emocionālo vardarbību ģimenē uzrāda 9.klases meitenes (35, 5% no 9. klases meitenēm uzrāda, ka ir cietušas no emocionālās vardarbības ģimenē). Visbiežāk 9.klases meitenes uzrāda, ka ir cietušas no seksuālās

vardarbības (14,1 % no 9.klases meitenēm uzrāda, ka ir cietušas no seksuālas vardarbības ģimenē vai ārpus tās).

Vecāku alkohola pārmērīga lietošana. Pusaudzī, kuri norāda, ka kāds ģimenē pārmērīgi lieto alkoholu, biežāk uzrāda, ka viņi ir cietuši no vardarbības ģimenē.

Ģimenes materiālā labklājība. Pusaudzī, kuri uzrāda ģimenes materiālās labklājības trūkumus, biežāk uzrāda, ka viņi ir cietuši no vardarbības ģimenē.

Tēva bezdarbs. Šī pētījuma dati norāda, ka tēva bezdarbs ir saistīts ar pastiprināti iespējamu vardarbību tajos gadījumos, ka tēvs pārmērīgi lieto alkoholu.

Galvaspilsēta, rajona centra pilsētas, lauki. Pētījuma dati nenorāda tiešu saistību starp dzīves vietu un vardarbības rādītājiem. Jāmin, ka šajā pētījumā piedalījās audzēkņi no skolām dažādos Latvijas reģionos un apgabalos, tomēr saistībā ar pētījuma finansiālajiem un laika ierobežojumiem, nebija iespējams specifiskāk izpētīt “dziļos laukus”. Tur varētu parādīties citi rādītāji, jo ekonomikas pētījuma rāda, ka šādās “dziļās lauku” vidēs ir vairāk bezdarba, kas savukārt bieži ir saistīts ar lielāku un pastiprinātu vardarbību pret bērniem.

Vecāku dusmu un agresiju līmenis. Vecāki, kuri norāda, ka viņi bieži cieš no pārmērīgām dusmām, agresijas, un/vai depresija, uzrāda, ka viņi biežāk izmanto emocionāli un/vai fiziski vardarbīgas audzināšanas pieejas ar saviem bērniem. Mātes dusmu līmenis ir ar visstiprāko korelatīvo saistību ar vardarbības rādītājiem.

Vecāku vardarbības pieredze savā bērnībā. Salīdzinoši liels procents bērnu vecāki uzrādīja, ka viņi paši bērnībā ir cietuši no emocionālas un/vai fiziskas vardarbības ģimenē. Šādu vardarbības pieredzi uzrādīja 38-51% no vecākiem. Savukārt, vecāki, kuri paši ir cietuši no vardarbības bērnībā, biežāk uzrādīja, ka viņi izmanto emocionāli un/vai fiziski vardarbīgas audzināšanas pieejas pret saviem bērniem. Tomēr, liels procents no vecākiem, kuri paši ir cietuši no vardarbības bērnībā, ir spējuši “pārlauzt” šo starppaaudžu pārmantojamības ciklu, un spēj veidot pozitīvas attiecības ar saviem bērniem.

Informācija par bērnu audzināšanas pieejām. Vairākas mātes padziļinātajās intervijās minēja, ka viņas ir spējušas neatkārtot savu vecāku negatīvās audzināšanas pieejas tādēļ, ka viņām ir bijusi pieejama informācija par mūsdienīgām, nevardarbīgām audzināšanas

metodēm. Dažas mātes minēja pozitīvu piemērus, ko viņas ir ieguvušas, novērojot citas mātes.

Ģimenes un draugu atbalsts. Vecāki, kuri izjūt lielāku emocionālu un sociālu atbalstu no savas ģimenes un draugiem, retāk izmanto emocionāli un/vai fiziski vardarbīgu audzināšanu.

12. IETEIKUMI

Demogrāfiskās situācijas uzlabošanai Latvijā – dzimstības veicināšanai

Masu saziņas līdzekļi. Sabiedrisko domu ļoti bieži ietekmē masu saziņas līdzekļi – informācija, kas dzirdēta, lasīta un redzēta ziņu raidījumos, izklaides un informatīvajās programmās, kā arī reklāmu klipos. Tādēļ būtu nepieciešama Bērnu un ģimenes lietu ministrijas un masu saziņas līdzekļu mērķtiecīga ilgtermiņa sadarbība par demogrāfiskajiem jautājumiem, ar īpašu akcentu par dzimstības veicināšanu.

Būtu ieteicams veidot ilgstošas darba grupas vai ekspertu komisijas ar Ministrijas pārstāvjiem, žurnālistiem, sabiedrisko attiecību speciālistiem, psihologiem, u.c., kas izstrādātu priekšlikumus par bērniem un ģimenēm vērstu uzskatu un vērtību popularizēšanu. Būtu ieteicams meklēt finansiālu atbalstu no Eiropas Struktūrfondiem un citiem starptautiskiem fondiem (piem. UNICEF). Varētu organizēt nacionālu konkursu par labāko mēdiju piedāvājumu/raidījumu ciklu/publikāciju ciklu par ģimenes politikas jautājumiem.

Vajadzētu veicināt specifiskus raidījumus vai reportāžas par ģimenēm un pozitīvām bērnu un vecāku attiecībām. Reizēm parādās atsevišķi šādi raidījumi, piemēram, LTV1 D.Jāņkalne veido raidījumus par reproduktīvo veselību un attiecībām ģimenēs. Žurnāla "Privātās dzīve" bērnu un ģimenes popularizēšana ir redzama pirmajās lappusēs, kur katru nedēļu parādās fotogrāfijas ar sabiedrībā populāriem cilvēkiem un viņu jaundzimušajiem zīdaiņiem. Nozīmīgi, ka šajās fotogrāfijās visbiežāk parādās zīdaiņi kopā ar savu māti un tēvu. Šādi raidījumi un reportāžas varētu būt vairāk un ar izteiktāku nozīmīgumu. Piemēram, viens no ietekmīgākajiem raidījumiem saistībā ar sabiedrības uzskatu veicināšanu ir Jāņa Dombura vadītais "Kas notiek Latvijā?". Diemžēl, pēdējā laikā, šajā raidījumā nav pievērsta uzmanība jautājumam par ģimenēm un bērniem.

Sabiedrībā populārie cilvēki. Sabiedrībā populāru cilvēku piemērs ir ļoti nozīmīgs. Piemēram, ASV pēdējos gados meitenēm populāras ir kļuvušas "zobu platītes" pēc tam, kad vairāki populāri cilvēki, piemēram, Britnija Spīrsa, tās valkāja). Latvijas valdība varētu veicināt populāro cilvēku parādīšanos sabiedrībā kopā ar saviem bērniem

– valdības rīkotos pasākumos, kur ir ielūgti gan pieaugušie, gan bērni. Piemēram, katru vasaru 4.jūlijā ASV vēstniecība Latvijā rīko ASV valsts svētku svinības Mežaparkā ģimenēm kopā ar bērniem. Arī Latvijas valdība varētu rīkot līdzīgus pasākumus ģimenēm un bērniem, kur aicinātu piedalīties sabiedrībā populārus cilvēkus kopīgi ar saviem bērniem.

Ārstnieciskā joma. Šī pētījuma datos (aptaujās un intervijās) parādījās vairāki aspekti saistībā ar ārstniecību un veselības jautājumiem.

- Pieaugušie bez bērniem un pieaugušie ar vienu bērnu, biežāk nekā pārējās respondentu grupas akcentēja veselības problēmas, kas saistītas ar reproduktīvo veselību (veselības problēmas, kas ietekmē bērniņa ieņemšanu un/vai dzemdēšanu). Šīs problēmas ir ļoti aktuālas, bet par tām bieži netiek publiski runāts. Valdībai vajadzētu apsvērt šo problēmu nozīmīgumu un domāt par iespējam finansāli atbalstīt ārstnieciskās procedūras, kas ir nepieciešamas, lai reproduktīvās veselības problēmas mazinātu vai novērstu.
- Valdībai būtu ieteicama sadarbība ar ārstiem - ginekologiem, lai viņi veicinātu pozitīvu nostāju attiecībā uz ģimenēm. Ļoti svarīgi, lai visi Latvijas ginekologi sniegtu sievietēm precīzu, mūsdienīgu informāciju par bērniņa ieņemšanas, iznēsāšanas un dzemdēšanas medicīniskajiem aspektiem, it īpaši precīzu un mūsdienīgu informāciju par šiem aspektiem sievietēm, kas ir vecumā pēc 35 gadiem. Mūsdienās sievietes 35 – 40 gados var ieņemt, iznēsāt un dzemdēt veselīgu bērniņu, bet ne visi Latvijas ginekologi sniedz sievietēm mūsdienīgu informāciju par šiem jautājumiem).

Darba saglabāšanas iespējas. Vairākkārt intervijās tika uzsvērts, ka sievietes uztraucas un dažkārt pat netic, ka viņu darba vieta tiks saglabāta uz bērna kopšanas atvaļinājuma laiku - pusotru gadu, kā to nosaka likums. Sievietes uztraucas par to, ka darba devējs varētu likumu neievērot, bet viņām pašām būtu nevēlams darba devēju sūdzēt tiesā, jo tas neveicinātu pozitīvu sadarbību nākotnē. Ļoti svarīgi ir radīt

strādājošajām sievietēm pārlicību, ka šie darba likuma nosacījumi tiks viennozīmīgi ievēroti. Vajadzētu stimulēt darba devējus, uzņēmējus ieņemt “ģimenēm draudzīgu nostāju” – respektīvi, izrādīt pretimnākšanu darbiniekiem ar maziem bērniem. Šo pretimnākšanu varētu veicināt ar izmaiņām likumdošanā, saistībā ar iespējām strādājošajiem vecākiem vismaz daļēji pielāgot darba stundas bērnu vajadzībām.

Mājoklis. Ļoti svarīgi būtu atbalstīt jaunās ģimenes iespējas iegādāties dzīvokli – piemēram, ar valdības atbalstītiem īpašiem kredītu nosacījumiem vai pašvaldību atbalstītiem jauno dzīvokļu projektiem. varētu izveidot kredīta līniju ģimenēm, kurām ir vairāki bērni, un valsts apņemtos segt, piemēram, kredīta procentus, ja ģimenē ir divi vai vairāki bērni.

Bērnu uzraudzības iespējas - pirmskolas audzināšanas iestādes. Nepieciešams, lai valdība un pašvaldības kopīgi risinātu problēmu, kas saistīta ar pirmskolas mācību iestādēm. Latvijā pirmskolas mācību iestādē var iekārtoties apmēram 62% no visiem bērniem, kam pirmskolas mācību iestāde būtu nepieciešama. ņemot vērā zemo dzimstības līmeni Latvijā, šī problēma būs īpaši aktuāla, ka dzimstība palielināsies. Kvalitatīvām pirmskolas mācību iestādēm vajadzētu būt pieejamām visiem pirmskolas vecuma bērniem, sākot vismaz no pusotra gada vecuma.

“Ģimenēm draudzīga vide”. Valdībai un pašvaldībām vajadzētu stimulēt “ģimenēm draudzīgu vidi”, tas nozīmē kvalitatīvus rotaļu/spēļu laukumus bērniem un ģimenēm, vasaras nometnes kopīgi bērniem un ģimenēm. Šādus pasākumus varētu stimulēt, kopīgi sadarbojoties valdībai, pašvaldībām un nevalstiskajām organizācijām.

Tiešie finansiālie atbalsti. Tiešie finansiālie atbalsti – vienreizējie atbalsti pēc bērna piedzimšanas, un atbalsti ģimenei mātes "dekrēta atvaļinājuma" laikā ir nozīmīgi un vajadzīgi, lai motivētu dzimstību, kā arī, lai mazinātu ģimenes finansiālo spriedzi, un dotu ģimenēm iespēju veltīt savu enerģiju, veidojot pozitīvas bērnu un vecāku attiecības. Tomēr, svarīgi ir atbalstīt ģimenes ne tikai pirmajā gadā pēc bērna piedzimšanas, bet arī pēc tam. Pretējā gadījumā tieši finansiālie pabalsti īslaicīgi veicinās pirmā bērna

dzimšanu, bet negūs atbalstu ģimenēs, kurās jau ir kāds bērns. Izņēmums būs ģimenes, kurām svarīgs ir tikai viena gada pabalsts, un ģimenēs, kur pabalsts ir galvenais iztikas avots.

Informācija. Jaunajām ģimenēm un jaunajiem cilvēkiem vispār (sievietēm vīriešiem) ir vajadzīga viegli pieejama informācija par visiem jau esošiem valdības un pašvaldību finansiālajiem un sociālajiem atbalstiem, ko ir iespējams saņemt bērna piedzimšanas gadījumā pirms un pēc dzemdībām. Saskaņā ar CPS statistikas datiem (2002), mazāk par pusi no visām jaunajām ģimenēm saņem pabalstu, jo par viņām nav veikti sociālā nodokļa maksājumi. Šīs mātes ir visjaunākās, un viņas nonāk ekonomiski visgrūtākā situācijā.

Jauniem cilvēkiem, īpaši jaunām sievietēm ir nepieciešama informācija, kur ir iespējams saņemt psiholoģisko konsultāciju jautājumos, kas saistīti ar ģimenes plānošanu.

“Vēstījums” (“message”) par laulību. Svarīgi būtu, lai Ministrija izstrādātu koncepciju un ilgtermiņa politiku, kas atbalstītu bērnu dzimšanu pilnās ģimenēs. Būtu nozīmīgi popularizēt “vēstījumus” par laulības nozīmīgumu – kādēļ laulība ir vēlama, kādēļ bērniem ir vēlami dzīvot stabilā, harmoniskā ģimenē. Vienlaicīgi, ir svarīgi neradīt, vai nepastiprināt nelabvēlīgas “stigmatas” pret bērniem, kuri aug ģimenēs ar vienu vecāku.

Tēva loma un atbildība. Iespējams, lai nodrošinātu uzturnaudas maksāšanu bērniem, kuri dzīvo kopā ar vienu no vecākiem, un visbiežāk tā ir māte, nepieciešama politiska iejaukšanās. Būtu jānodrošina sabiedrības informētības līmenis un jāveicina pozitīvus priekšstatus par tēva lomas nozīmīgumu saistībā ar bērnu audzināšanu.

Politika dzimstības regulācijā. Pēdējos gados Latvijā bijuši vairāki projekti par jauno cilvēku reproduktīvo veselību (ANAP, PHARE). Tomēr šajos projektos gūtā pieredze būtu vēl plašāk popularizējama un ieviešana, jo mākslīgie aborti joprojām ir izplatīta dzimstības regulēšanas metode (2001.g. 102 aborti uz 100 dzimušajiem). Būtu jānodrošina bērniem, pusaudžiem un jauniešiem viņu vecumam piemērotu informāciju

saistībā ar dzimstības un ģimenes veidošanas jautājumiem – it īpaši, uzsverot ģimenes orientētu vērtību izpratni.

Lai veicinātu pozitīvu bērnu-vecāku attiecības

Balstoties uz to, ka Bērnu un ģimenes lietu ministrija ir izvirzījusi kā savu prioritāti dzimstības palielināšanu un vienlaicīgi bērnu skaita samazināšanu bērnu namos, būtu vēlams pievērst īpašu uzmanību pozitīvu bērnu un vecāku attiecību veidošanas atbalstīšanai, lai realizētu izvirzītās prioritātes. Vēlams īpašu uzmanību pievērst bērnu attīstības gaitas nodrošināšanai gan no materiālā, pedagoģiskā, medicīniskā, psiholoģiskā viedokļa visā bērnu attīstības posma garumā – gan bērnībā, gan pusaudžu gados.

Masu saziņas līdzekļi. Kā jau iepriekš minēts, būtu ieteicams veidot ilgstošu sadarbību starp Bērnu un ģimenes lietu ministriju un masu saziņas līdzekļu pārstāvjiem, vēlam veidot darba grupas vai eksperta komisijas ar Ministrijas pārstāvjiem, žurnālistiem, sabiedrisko attiecību speciālistiem, psihologiem u.c., kas izstrādātu priekšlikumus par sabiedrības informēšanu saistībā ar pozitīvām audzināšanas pieejām un par pozitīvu bērnu un vecāku attiecību popularizēšanu. Te būtu vēlama arī sadarbība ar nevalstiskām organizācijām, lai veidotu kampaņas ar mērķi - informēt un novērst vardarbību pret bērniem un citiem ģimenes locekļiem.

Literatūra par bērnu audzināšanu. Pēdējos gados Latvijā parādās arvien vairāk literatūras par pozitīvām bērnu audzināšanas metodēm. Būtu vēlams šo literatūru pārskatīt, papildināt, prioritarizēt visnozīmīgākos no šiem izdevumiem, un ar valdības atbalstu tos izdalīt sievietēm jau pirms bērna dzimšanas – piemēram, grūtniecības laikā.

Apmācību programmas par bērnu audzināšanu. Ministrijai būtu ieteicams atbalstīt vecāku apmācību programmas, kas vērstas uz pozitīvām bērnu audzināšanas pieejām. Šādas programmas būtu īpaši vajadzīgas vecākiem, kas paši bērnībā cietuši no

vardarbības, un tiem, kas nāk no grūtiem ekonomiskiem/sociāliem apstākļiem – bez pozitīva ģimenes un draugu atbalsta.

Sociālais atbalsts. Svarīgi nodrošināt, ka visām Latvijas ģimenēm ir pilnīga informācija par visiem iespējamiem sociālā atbalsta resursiem – sniegt informāciju, kā šie resursi, lai tie būtu maksimāli izmantoti un pieejami ģimenēm ar šādām vajadzībām.

Atbalsta programmas jaunajām māmiņām. Ministrijai būtu ieteicams atbalstīt visas jau esošās atbalsta programmas jaunajām māmiņām no “augsta riska” situācijām un veicināt papildus programmu ieviešanu – piemēram, varētu izveidot programmas ar mērķi jau grūtniecības un pēcdzemdību laikā sniegt informāciju un tiešu sociālu atbalstu šīm jaunajām māmiņām (piemēram, mācīt viņām, kā labāk kopt zīdaini, palīdzēt risināt sadzīves problēmas).

Informācijas izplatīšana skolās. Ministrijai vajadzētu pārskatīt jau esošo informāciju, kas tiek izplatīta skolās, to papildināt, un nodrošināt, ka visās Latvijas skolās, visiem bērniem ir pieejama informācija par savām tiesībām būt pasargātiem no vardarbības, informācija kā sevi pasargāt no vardarbības, un par iespējām meklēt palīdzību vajadzības gadījumā. It īpašu vērību vajadzētu pievērst pusaudžu vecuma meitenēm, jo, kā parāda pētījuma dati, tieši šinī vecumā strauji pieaug seksuālās vardarbības gadījumu skaits gan ģimenē, gan ārpus tās.

Ziņošana par vardarbību. Lielai daļai Latvijas iedzīvotāju, pat daļai profesionāļu, kas strādā ar bērniem (piemēram, skolotājiem), nav zināms, ka Bērnu tiesību aizsardzības likums pieprasa, ka jebkuram pieaugušajam, par jebkādu vardarbību pret bērnu, ir obligāti jāziņo tiesību sargājošām iestādēm. Vispirms, ir nepieciešams visus Latvijas iedzīvotājus informēt par šo likumā noteikto prasību – otrkārt, ir jānodrošina, ka šis likuma pants tiek ievērots. Šī prasība būtu īpaši jāievēro skolotājiem, ārstiem, sociālajiem darbiniekiem, psihologiem. Svarīgi, lai arī citi pieaugušie, kuri ir pamanījuši iespējamu vardarbību pret bērnu, par to ziņo tiesību sargājošām iestādēm.

Sadarbība ar alkohola/narkotikas rehabilitāciju programmām. Ministrijai būtu ļoti svarīgi un nepieciešami veidot sadarbību ar alkohola/narkotikas rehabilitāciju programmām, jo ir skaidrs, ka ir saistība starp vecāku pārmērīgu alkohola lietošanu un vardarbību pret bērniem un citiem ģimenes locekļiem. Ļoti svarīgi, lai alkohola/narkotikas rehabilitācijas iespējas būtu plaši pieejamas.

Psiholoģiskā palīdzība bērniem un vecākiem. Protams, ka valdībai un pašvaldībām vajadzētu turpināt sniegt finansiālu atbalstu rehabilitācijas iespējām bērniem, kas cietuši no vecāku vardarbības. Nepieciešams šīs iespējas turpināt un paplašināt. Jāattīsta rehabilitācijas iespējas vardarbīgajiem vecākiem. Dot šiem vecākiem iespēju apzināties savu bērniības pieredzi, to saistību ar uzvedību pret bērniem tagadnē, un dot iespējas veidot jaunus, pozitīvus priekšstatus un pozitīvas bērnu un vecāku attiecību shēmas un audzināšanas pieejas. Īpaši vajadzīga ir “dusmu menedžmenta” pieejas ieviešana sadarbībā ar vecākiem, kuri ir vardarbīgi pret saviem bērniem.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA

- Boulbjijs, Dž. (1998). Drošais pamats: Vecāku un bērnu savstarpējā pieķeršanās – cilvēka veselīgas attīstības priekšnoteikums. Rīga: Rasa ABC.
- Brahler, E., Stober-Richet, Y., Schumacher, J. (2000). Fur und Wider eines eigenen Kindes: Der Leipziger Fragebogen zu Kinderwunschmotiven (LKM) // *Diagnostica*, 2000, 1-29.
- Briere, J. (1995). *Trauma Symptom Checklist for Children: Professional Manual*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.
- Briere, J. (1995). *Trauma Symptom Inventory: Professional Manual*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.
- Cropley, A. (2002). *Qualitative Research Methods*. Rīga : Zinātne.
- Fink, L.A. & Bernstein, D. (1995). Initial Reliability and Validity of the Childhood Trauma Interview: A New Multidimensional Measure of Childhood Interpersonal Trauma. *American Journal of Psychiatry*, 15:9, pp. 1329 – 1335.
- Koroļeva, I., Rungule, R., Sebre, S., Trapenciere, I. (1999) Latvijas jaunatnes socioloģisks portrets. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts.
- LR CSP (2000). The survey of living conditions in Latvia, Informative bulletin, R., 2000.
- Ringens, S. (1997). Four approaches in the living conditions' research. In: A. Aasland, K.Knudsen, D.Kutsar and I.Trapenciere(eds.) *The Baltic Countries Revisited: Living Conditions and Comparative Challenges*. FAFO, Oslo.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. In M.P. Zanna (Ed.) // *Advances in experimental social psychology*. Vol 25 (pp. 1-65). New York: Academic Press.
- Sebre, S. (2000). Dissociation, hostility, resentment and intolerance in relation to familial and political abuse. *Journal of Baltic Psychology*, 1(1), 27-45.
- Sebre, S. (2002). Breaking Intergenerational Cycles of Child Emotional and Physical Abuse in Latvia. 5th International Baltic Psychology Conference, Tartu, 2002.
- Sebre, S., Sprugevica, I., Novotni, A., Bonevski, D., Pakalniskiene, V., Popescu, D., Turchina, T., Friedrich, W., Lewis, O. (2004). Cross-cultural comparison of child reported emotional and physical abuse: Rates, risk factors and psychosocial symptoms. *International Journal of Child Abuse and Neglect*, 2004
- Straus, M. A. (1995). *Manual for the Conflict Tactics Scales*. Durham, N.H: Family Research Laboratory, University of New Hampshire.
- Trapenciere, I., Pranka, M., Trupovniece, A.. (2002). *Sociālās atstumtības riska faktoru identificēšana trūcīgo ģimeņu bērniem*. LM pasūtījums, 2002.
- Trapenciere, I., Pranka, M., Ašmane, M., Rungule, R. (1998), *Ģimene un dzīves apstākļi Latvijā (Family and Living Conditions in Latvia)*; Ziemeļvalstu Ministru Padomes finansēts projekts. 1995.-1998.
- Walker, E. A., Gelfand, A., Katon, W., Koss, M., Von Korff, M., Bernstein, D., Russo, J. (1999) Adult health status of women with histories of childhood abuse and neglect. *American Journal of Medicine*, Vol 107, 332 – 338.
- Finkelhor D.(2003.). Success story? Lessons from the recent decline in sexual abuse in the United States. Ninth ISPCAN European Conference on Child Abuse and Neglect, Warshaw, Poland.
- Finkelhor D.(1994.). Current iformation of the scope and nature of child sexual abuse. *The Future of Children*. Vol 4(2), 31 - 53